

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Pout', krajina a chodec
Pilgrimage, landscape and walker

Bc. Marie Černá

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ladislav Daniel, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)

Studijní obor: N PG-VV (7504T223, 7504T228)

2022

PROHLÁŠENÍ

Odevzdáním této diplomové práce na téma Poutí, krajina a chodec potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. 04. 2022

podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování patří prof. PhDr. Ladislavu Danielovi Ph.D. za vstřícný přístup a cenné rady při vedení diplomové práce. Následně bych moc chtěla poděkovat své rodině, přátelům a kolegům za podporu a trpělivost.

ABSTRAKT

Práce pojednává o vztahu umělce a krajiny, zaměřuje se především na tradici poutnictví a nastiňuje aspekty krajiny, které umělec jako poutník využívá při své tvorbě. Fenomén poutě je zde ukázán prostřednictvím děl českých, ale i zahraničních autorů od ilustrací z cest až po performance v krajině. V didaktické části jsou uskutečněny úkoly zaměřené na působení v krajině, které nastiňují vnímání krajiny žáků střední školy. V praktické části se nachází projekt zaměřený na reflexi mého putování po krajině.

Klíčová slova

Krajina, poutník, performance, akční umění, romantismus

ABSTRACT

The subject of the diploma thesis is the relationship between the artist and the landscape. The thesis focuses mainly on the tradition of pilgrimage and outlines the aspects of the landscape that the artist uses as a pilgrim in his work. The pilgrimage phenomenon is shown here through the works of Czech as well as foreign authors, from the illustrations from the travels to the performances in the landscape. In the didactic part, the tasks focused on the activities in the landscape are outlined, which reflect the perception of the landscape of the secondary school pupils. In the practical part there is a project dealing with the reflection of my travels around the landscape.

Keywords

Landscape, pilgrim, performance, action art, romanticism

OBSAH

Úvod	7
------------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1. Poutí.....	9
1.1. Tradice poutě.....	9
1. 2. Fenomén poutnictví.....	11
1. 3. Poutě dnes.....	12
2. Poutnictví a chůze jako součást tvorby.....	18
2. 1. Poutí a literatura.....	19
2. 2. Poutník v malířství.....	32
2. 3. Umění chůze.....	64
2. 4. Reflexe krajiny v umění.....	65

DIDAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod.....	83
1. 1. VV a RVP ve vztahu přírodě.....	83
1. 2. Využití krajiny a přírodních materiálů.....	85
2. Formy prožívání krajiny – projekt.....	86
2. 1. Představa krajiny.....	87
2. 2. Frotážovaná krajina.....	92
2. 3. Pastelová krajina.....	95
2. 4. Krajina v proměně.....	98
2. 5. Mapování cesty.....	101

PRAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod.....	108
1.1. Pout' do Staré Boleslavi.....	108
1.2. Moje pout'.....	110
1.3. Mapa putování.....	121
Závěr.....	126
Seznam použité literatury.....	128
Seznam vyobrazení.....	132

ÚVOD

Diplomová práce se zabývá tématem pouti, nastiňuje aspekty poutnictví a chůze a ukazuje, jakým způsobem se vztah umělce a krajiny odráží v tvorbě. Nejprve se práce snaží stručně vystihnout historii pouti. Následně je rozebírána pout' jako fenomén a zkoumá, v čem tkví její oblíbenost. To je ilustrováno na nejslavnější z nich – Pouti do Santiaga de Compostela. Věnuje se rovněž důvodům, které vedou k jejímu absolvování, to je doloženo cestopisnou literaturou, která dnes v hojné míře vzniká. Dále je zkoumáno období, kdy přichází její znovuzrození s příchodem romantismu, kdy se krajina stává tím hlavním, co umělci ve svých dílech zachycují. K tomu jim mnohdy pomáhají pěší výlety či daleké poutě, při kterých nejen čerpají inspiraci z okolí, ale nalézají při nich i duchovní rozměry života. Odraz poutnictví v literatuře je ukazován zejména prostřednictvím děl Karla Hynka Máchy, jehož celý život je s putováním spjatý. Zobrazení poutníků v malířství je ukázáno především na Casparu Davidu Friedrichovi, dále pak na malířích a ilustrátorech spojených se symbolismem. Uváděn je i pohled na vyobrazení putování v současném umění. Nakonec se závěrečná práce věnuje i chůzi jako takové. K tomu slouží ukázky projevů akčního umění, které se k těmto přírodním tendencím opět navracelo. Chůze se tak stává pro mnohé z autorů prostředkem tvorby.

Nejen zobrazení krajiny, ale i její prožívání má svůj význam ve výtvarné výchově, čemuž se věnuje didaktická část. Na začátku jsou uváděny možné formy, jaké má výuka, která využívá přírodní tematiku, s možností využití přírodních materiálů. Následně je předveden projekt, který se zaměřil právě na prožívání krajiny. Na úkolech je poukázáno, jakým způsobem se dá přistupovat ke krajině a jak se snažit rozvíjet u žáků vnímání, přičemž je v tomto kontextu využita práce s žáky ve škole i venku.

Praktická část rozvíjí téma poutnictví i nadále, neboť je v rámci diplomové práce uskutečněna jedna menší pout' - Pout' do Staré Boleslavi. Stručně je nastíněna její historie a dnešní podoba. To je doloženo poznámkami, postřehy a fotografiemi, kterými je ilustrována absolvovaná pout'. Nakonec je představen i artefakt vyrobený k pouti, v podobě skládací turistické mapy.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Pout'

V původním významu pout' znamená určitý druh cesty na nějaké významné místo, jakýsi náboženský rituál. V symbolickém slova smyslu jde o akt otevření se, k transformaci. Pout' se může odehrávat ve více úrovních a určení jejího významu je potřeba brát na pozadí její proměnlivosti. Principem poutních cest je vystoupení z naší komfortní zóny a vkročení do neznámého prostředí, kde se ocitáme v konfrontaci se sebou samými. *„Kdo podniká pout', podrobuje se na určitou dobu jakémusi výjimečnému stavu, opouští domov a vyráží do ciziny.”*¹ Tomu odpovídá i pojmenování poutník, výraz pochází z latinského peregrinus, což označuje cizince, žijícího mimo oblast jeho občanských práv. Rovněž tento výraz můžeme chápat i z hlediska jeho archetypálního významu – pouta, tj. navazování vztahu.

*„Poutník, který se vztahuje k přírodě s obdivem a láskou, vytváří jakýsi pomyslný most, jenž propojuje vnitřní a vnější skutečnost – objevuje žijící krajinu jako síť vztahů, do níž je vetkán a odkrývá její příběhy jako skrytou paměť vlastní duše. Tímto způsobem můžeme znovu nalézt ztracený cit pro harmonii a rovnováhu života,…”*²

1.1. Tradice poutě

Lidé se od nepaměti vydávají na cesty, o tom bezesporu není pochyb. Zprvu převažují poutníci, kteří se vydávají na cestu sami a bezprostředně. To trvá až do přelomu tisíciletí. Rozšíření poutnictví má na svědomí jednotnost náboženství. *„Od 6. století opouštěli irští mniši z lásky k Bohu bezpečí svých klášterů, aby v nehostinných dálavách na kontinentě žili ideálem asketického bezdomoví a šířili víru. Nešlo jim o nějaký konkrétní cíl putování, cílem měla být cesta sama. Jejich poutnictví (peregrinatio) bylo způsobem života, který se snažil řídit misijním úkolem Ježíšovým a příkladem putujícího Abrahama.”*³

S vrcholným středověkem se poutě připravují dopředu, poutníci se sdružují do společenství a jejich cesty jsou v mnohém jistější. Velkému významu se těší v době románské. Má to na svědomí nejen vzrůst řádů, ale i cest a počet kostelů. Daleké poutě

¹ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0., s. 11

² ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 9

³ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0., s. 62

prospívaly duchovnímu životu, poutníci se na cestě setkávali s množstvím překážek, ale i radostí. Absolvovat náročnou cestu znamenalo vzdát se vlastního pohodlí, odloučit se od domova a nelpět na majetku. Bez jakékoliv komunikace s lidmi a možnosti intimity dochází u poutníků k přehodnocení životů. *„Rozhodujícím motivem pro mnoho poutníků byla víra, že kdesi tam v dáli naleznou spásu – sami či v zastoupení.“*⁴

Cesta jim dává mnoho podnětů, které je vedou k proměně a změně života. To je také jeden z důležitých záměrů poutí. Poutník měl na cestě dojít k pokání, upevnit si svou víru, dostat požehnání, anebo uctít některého ze světců. *„Volba tohoto způsobu (života) byla symbolická, vyjadřovala závažný motiv. Poutník byl nebojácným následovníkem Kristovy chudoby a pokory, jeho způsob života je ztotožňován s pokáním; kráčel často bos – poutnický oděv nebo i osel se stávají symboly chudoby, byť by byla pouze dočasná, po dobu poutí. Poutí byla obrazem strastiplné cesty životem, plné odříkání a námahy. To mělo vést k odpuštění hříchů před tváří Boží (Posledním soudem). Proto ji nelze považovat za nějaké potěšení, nýbrž za námáhavou, ba přímo nebezpečnou činnost.“*⁵

Charakter poutí se pozvolna mění, poutě dosahují většího pojetí, ve kterém je cílem cest vzdělání, zábava a dobrodružství. Dochází rovněž ke kritice a omezování cest, ta graduje v patnáctém století. Poutníci jsou viděni jako povaleči, kteří se snaží uniknout před povinnostmi a prací, nehledě na zanedbávání manželských a otcovských úkladů. Zároveň bylo vnímáno uctívání ostatků na poutních místech jako využívání pouze pro společenské pitky a oslavy. Mnohdy proto došlo i k zakázáním poutí, neboť vladaři vnímali, že poutníci na cestách nijak nepřispívají zdejšímu hospodářství a ekonomické situaci. To vše se jen vyostřilo v osmnáctém století. Docházelo k argumentacím, které zdůrazňovaly, že obracet se k Bohu a pro uctívání světců není třeba někam putovat. Člověk věřící se může modlit v jakémkoliv chrámu a má především přispívat k blahobytu zdejší země. Jako náhradu za zakázané poutě vrchnost nabídla procesí a křížové cesty.⁶

V devatenáctém století se hodnoty poutí navrátily, příznivým vlivem byly železniční sítě, které umožňovaly snadnější cestování velkého počtu lidí.

Kriticky se ovšem k poutím stavilo i století dvacáté, zejména totalitní režimy. Utlačování

⁴ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0., s. 206

⁵ Ultreia. *Ultreia – spolek českých svatojakubských poutníků* [online]. Copyright © 2022 ULTREIA, z.s. [cit. 16.10.2019]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/svatojakubska-cesta/historie/putovani-poutnictvi-a-poutnici>

⁶ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.

ovšem způsobilo vlnu protestu. Poutě se tak staly pro mnohé odporem proti režimu. Jestliže revoluční devatenácté století umožnilo poutníkům jistý druh přepravy, tak dvacáté století se svými motorovými vozidly a letadly přiměly lidi odcestovat na vzdálenější poutní místa. I přes rychlejší a pohodlnější způsob cestování se ovšem mezi lidmi najdou poutníci, kteří se stejně, jako kdysi vydají pěšky na cestu dlouho několik týdnů ne-li měsíců, na které potkávají další poutníky.

1. 2. Fenomén poutnictví

V dnešní uspěchané době, kdy jsme celkem zvyklí na využívání dopravních prostředků k přesunům na místa námi určená, je poutnictví vnímáno jako něco, na co nemáme čas. Ale i právě díky zrychlenému životnímu stylu a technologiím, které nás obklopují, se tento fenomén stává opět populárním, neboť lidé potřebují utéct od svých starostí a problémů. K tomu jim napomůže třeba cesta krajinou, kde se mohou opět navrátit ke své přirozenosti, objevit zapomenuté způsoby přirozené komunikace, spojit se s přírodou, a hlavně se sebou samými. Samozřejmě se nemusí jednat jen o dalekou cestu určenou ke konkrétnímu cíli, ale v mnohých případech jde i o formu relaxace prostřednictvím krátkých vycházek. Mělo by se to ovšem týkat cest náhodných, kdy nepomýšlíme na návrat a kdy vyrážíme vstříc dobrodružství, jak podotýká ve své eseji *Chůze* Henry David Thoreau. V tomto ohledu zmiňuje, že „naše výpravy jsou pouhé vycházky do okolí, jež se s večerem stáčí zpět do rodinného krbu, odkud vyšly. Polovinu cest se vracíme ve vlastních stopách.”⁷

Důvodů, proč se lidé pouštějí do dobrodružných cest, je plno, mnohé přetrvávají i z dřívějších dob. Křesťané putovali do Svaté země a k hrobům svatých. Islámská tradice má za poutní místo Mekku. Často se putovalo i napříč Evropou, do Říma a do Santiaga de Compostela, které patří dodnes k nejoblíbenějším poutním místům. Novodobí poutníci, stejně tak jako kdysi věří, že putování je očistou, meditací. Spojuje je především naděje. Naděje, že něco překonají, že něco dokážou sami sobě. Úspěchem pro ně tedy může být jen to, že danou trasu urazili, že mají ještě dost sil a energie na to, co chtějí. Mnozí poutníci, ale i chodci, potřebují opustit to, co právě dělají. Hledají nové směry, připomínají si, kdo jsou a co od života chtějí. Zpracovávají těžké události či se snaží oprostít od minulosti.

⁷ THOREAU, Henry David. *Chůze*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 9788073633172., s. 8

Nalézají posvátná místa, kde si dobíjejí energii nebo na sebe nechávají jen působit krajinu, kterou vidí. Ve výsledku jde tedy o to, že získají odstup a ten jim pomáhá uvidět věci v nových souvislostech.

1. 3. Poutě dnes

„Chceš-li poznat Ježíše, jdi na pouť do Jeruzaléma. Chceš-li poznat církev, jdi na pouť do Říma. Chceš-li poznat sám sebe, jdi na pouť do Santiaga.“ (staré přísloví)

To, že se pouť v současné době stala fenoménem, bylo naznačeno v předchozí kapitole. Nejvýznamnější z těchto poutí je pouť do Santiaga de Compostela. Jako jedna z nejstarších poutí, která trvá již přes tisíc let, se stala slavnou hlavně v období středověku, do patnáctého století byla dokonce výraznější než poutě do Říma a Jeruzaléma. A je tomu tak i dnes, kdy dosáhla velké oblibě, což je vidět i na množství vycházejících publikací, které referují o této cestě. Některé z nich budou v práci zmíněny.

Popularita pouti do Santiaga začala vzrůstat především na konci 80. let. 20. století. Tomu napomohly zejména tři události. Jednou z nich je absolvovaná pouť papežem Janem Pavlem II., druhou je zapsání svatojakubské cesty na seznam světového dědictví UNESCO. Za třetí událost můžeme označit vydání románu Poutník – Mágův deník od Paola Coelho. Ten vyšel roku 1987 jako jeho první román, a nepochybně svým líčením pěšího putování do Santiaga způsobil vlnu zájmu o toto místo. Tento rok rovněž přinesl platný systém značení ukazujícího směr v podobě symbolů žlutých svatojakubských mušlí a šipek.⁸ Smysl poutě je zdůvodňován, ale i z hlediska cíle, jímž je hrobka, kde jsou uchovány ostatky bratra Ježíše, známého prvního mučedníka Jakuba. Podle Marka Pogačnika je to jeden z důvodů významu této pouti. Pro poutníky je Jakub tou nejbližší božskou osobou, se kterou mohou navázat kontakt. Tomu navíc hraje fakt, že je Santiago srdečním systémem Evropy. *„Termínem srdeční systém evropského kontinentu myslíme systém životní energie, který má v Evropě podobný význam, jako má srdeční sval ve spojení se srdeční čakrou pro lidské tělo.“*⁹ Díky tomuto systému lidé zažívají přeměnu sebe samých, dochází k tzv. alchymii srdce, jak to nazývá Pogačnik. To proto, že při pěší chůzi se nám odemyká srdce a tím i možnost

⁸ BIDLASOVÁ, Markéta. *Běž, řekla cesta*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3235-7.

⁹ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 141

dosáhnout transformace. Organismus poutě dále rozděluje na jednotlivé fáze, kterými poutník projde. Jsou to katedrály, kláštery a podobné památky, u nichž se poutník zastaví. Zastavení většinou využívá k modlení, rozjímání či nabrání sil na další cestu. Tyto etapy nazývá čakrami, každá čakra má tak poutníkovi dát k dispozici odlišný prožitek.¹⁰

Cíl putování se nachází ve španělském městě Santiago de Compostela, v překladu nazývané Svatý Jakub v hvězdném poli. O původu vzniku názvu vypráví několik legend. Svatého Jakuba pohřbili okolo roku 800 v Galícii, ale jeho hrobka se dostala do moci Maurům, proto na čas i zmizel název místa. Jak legenda vypráví, tak se 25. července roku 814 měly na obloze zjevit hvězdy, které určily místo posledního odpočinku světce. Na něm se nechal vystavit kostel, jež poté nahradila současná katedrála. Tento významný den rovněž určil svátek všem Jakubům. Od 10. století se tak uskutečňují svatojakubské poutě vedoucí k jeho hrobu. Je doloženo, že prvním, kdo se na tuto pouť vydal, byl biskup z Le Puy v roce 951. V průběhu času vzniklo několik základních tras, proto na množství míst Evropy potkáme symbol v podobě svatojakubské mušle - hřebenatky. I o jejím původu existuje příběh. Ten vypráví o portugalském rytíři, jenž se ocitl nablízku lodi stojící v přístavišti. Ona loď do Španělska dopravila právě ostatky svatého Jakuba. Kůň, na kterém rytíř seděl, se najednou polekal, když uviděl na apoštolovi podivné, třpytivé světlo, vycházející z hvězd. Vystrašený kůň se i s rytířem vrhnul do vody. Rytířovy se však dostalo záchranu a byl vytažen z vody na palubu. Ti, co ho zachránili, pak naprosto překvapeni spatřili, že je celý pokrytý hřebenatkami.¹¹

Shodně s trasou se začínají vytvářet i kláštery, které poutníkům poskytly přístřeší s noclehem a jídlem a také nemocnice, kvůli péči o zraněné poutníky. Podél cest se vystavily boží muka a kříže pro označení směru cesty. Rovněž bylo třeba zřídit hřbitovy k uložení ostatků pro případ, že některý z poutníků umřel na nemoc či vysílení. V neposlední řadě došlo také k zřízení studánek, aby se po cestě měli poutníci kde osvěžit.¹² Některé z těchto informací můžeme nalézt v nejstarším průvodci pro poutníky do Santiaga z 12. století. Průvodce je součástí psaného dokumentu nazvaného Codex Calixtinus, jehož autorství je

¹⁰ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.

¹¹ ŠEBESTA, Ondřej. *Pouť do Santiaga de Compostela*. Praha: Epocha, 2016. ISBN 978-80-7557-016-1

¹² MYSLÍN, Pavel. *Všechny cesty vedou do chrámu, aneb, Svatojakubská pouť*. Praha: Togga, spol. s r.o., 2016. ISBN 978-80-7476-109-6

přisuzováno papeži Kalixtovi II. Kodex označován jako Kniha svatého Jakuba, obsahuje pět spisů, všechny mají, jak už pojmenování předesílá společné téma – sv. Jakuba. Průvodce je obsažen ve spisu pátém. V něm se dočteme, kudy vedly původní čtyři trasy a jejich přibližnou délku. Dovíme se mnoho poutnických rad, některé z nich souvisejí s kvalitou vody a potravin na cestě. Dále se v textu objevují podrobnosti o zemích, přes které poutník kráčí, obsahující výstrahy před obtížným terénem dané země, ale i o nečestných praktikách vyskytujících se v určitých oblastech. Upozorňuje rovněž na významná místa, jež neměli poutníci minout. V tomto případě šlo o ostatky světců a jejich hroby. Závěrečné kapitoly pak líčí detailní popis katedrály v Santiagu de Compostela.¹³

Dnešní poutníci mají tendenci se dopředu připravit na to, co je čeká. Mají k dispozici mapy, navigaci, průvodce a spoustu věcí, u nichž nabydou dojmu, že by se jim mohli hodit. V průběhu cesty, ale většinou dojdou k poznání, že to bez čeho se doopravdy neobejdou, jsou schopni zabalit do batohu, tak aby to na svých bedrech unesli. Mimo jiné pocítí naprostou významnost obyčejných věcí, možností kolem nich, které jim krajina nabízí, jako jsou plodiny a voda.¹⁴ Právě tento moment, uvědomění si, co je důležité a oproštění se od věcí, co nás zatěžují, líčí ve své knize i Honza Pospíšil. *„Zbaven zátěže nadbytečných věcí letím úžasnou francouzskou krajinou jako pták, kterému opět narostla křídla. Uvědomuji si, že v prostotě a skromnosti nacházím tak velký dar svobody, až se zalykám radostí.“*¹⁵ Svoje myšlenky autor rozvíjí dále a popisuje, že to, na co po cestě narazí, bude dílem pouti, tím že neví, co se má kolem něj nacházet, se ani nemusí bát, o co přichází. Obava o to, kudy bude pokračovat jeho cesta, je pryč. Nastává důvěra v to, že poutní značky ho dovedou tam, kam mají a že stejně tak jako již miliony poutníků před ním i on půjde dál. Odlehčen od starostí se kompletně oddá pouti.¹⁶

Opravdový poutník by se měl na pouť vydat ze své domoviny a tam si nechat dát první razítko do své poutní knížky tzv. credenciálu. Aby člověk získal certifikát o absolvování

¹³ *Svatojakubská cesta: průvodce pro poutníky do Compostely z 12. století*. Přeložil Jana ZACHOVÁ. Praha: Argo, 2020. Itineraria. ISBN 978-80-257-3382-0.

¹⁴ MYSLÍN, Pavel. *Všechny cesty vedou do chrámu, aneb, Svatojakubská pouť*. Praha: Togga, spol. s r.o., 2016. ISBN 978-80-7476-109-6.

¹⁵ POSPÍŠIL, Honza Pošťák. *Z pošťákovy brašny: putování do Santiagu de Compostela a do Říma*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2017. ISBN 978-80-88084-07-5., s. 39

¹⁶ Tamtéž

pouti, musí ujít minimálně 100 km.¹⁷ Ovšem nejde tak ani o samotný papír s razítkem, ale o prožívání, které přinese cesta trvající více než pět dní.¹⁸ Samozřejmě to není vždy úplně možné. Člověk musí počítat s dlouhou dobou, kterou stráví na cestách a určitě zvážit svoje možnosti. Faktem ovšem je, že pořídit credenciál se dá i v závěrečných etapách cesty, a tudíž potvrzení o vykonání pouti tzv. compostelu dostanou poutníci i za našlapaných pár dní. To může být trnem v oku poutníkům, kteří putují z velké dálky a jsou na nohou už několik týdnů, ne-li měsíců. Jisté rozhořčení je tu na místě. Nad tento problém poukazuje i ve svých zápiscích Jean Christoph Rufin, autor *Nesmrtelné túry do Compostely*. Mluví v této souvislosti o pěší turistice, při které se z poutníků spíše stávají lovci diplomů. Přičemž zdůrazňuje, jaký vliv má právě čas na naší cestě. Přirovnává cestu k alchymistickému procesu, který nemůže proběhnout hned. Chodci získávají zkušenosti, když se ze dnů stanou týdny a vytvoří se tak určitá posloupnost. K úplnému vymýcení zvyků osmidenní výprava nestačí. Nezpůsobí, že člověk projde úplnou proměnou.¹⁹

V současné době existuje rozsáhlá síť dvanácti hlavních značených tras různých délek, které procházejí nejrůznějšími náročnými terény včetně Španělska, Francie a Portugalska. Pout', ale můžete vykonat z Čech, Německa, Itálie nebo odkudkoli v Evropě. Nejznámější a pravděpodobně nejvyužívanější právě pro svou dostupnost a dobré značení jsou tři z nich: Francouzská cesta - Camino Francés, Severní - Camino del Norte a Portugalské - Camino Portugués. Jak už bylo zmíněno dříve, jednotlivé trasy disponují velmi dobrým značením, což ovšem neznamená, že se poutník nemůže ztratit. Může. Bloudění k pouti prostě patří. Kromě typických hřebenatek a žlutých šipek při své cestě poutníci potkávají i kamenné sloupy. Především ve Španělsku jsou označeny kovovou tabulkou, která jim udává, kolik kilometrů zbývá do cíle. Nejen výrazné značení, ale i četnost poutnických ubikací dělá ze svatojakubské poutě tu nejatraktivnější trasu v Evropě.²⁰

Je třeba podotknout, že v dnešní době postrádají tyto poutě svůj prvotní záměr, který souvisel s náboženstvím, ovšem i nadále zůstává obsahem duchovno. Některé z důvodů, proč se lidé vypravují na tak daleká putování, bylo již nastíněno výše. Na kolik poutníků

¹⁷ V případě absolvování pouti na kole je potřeba urazit 200 km

¹⁸ ŠEBESTA, Ondřej. *Pout' do Santiaga de Compostela*. Praha: EPOCHA, 2016. ISBN 978-80-7557-016-1.

¹⁹ RUFIN, Jean-Christophe. *Nesmrtelná túra do Compostely: poutníkem chtě nechtě*. Praha: PROSTOR, 2015. ISBN 978-80-7260-314-5.

²⁰ JEŽKOVÁ, Alena. *Poutnice: tři cesty do Santiaga*. Praha: Tichá srdce, 2018. ISBN 978-80-905851-7-1.

narazíte, tolik existuje důvodů. „Z vlastní zkušenosti vím, že nejčastějším důvodem je touha po přerušení běhu všedního života, udělat si pauzu, která se do života jakoby nepočítá, provést si v duši i myslí inventuru, zklidnit se a mít čas pro sebe.“²¹ Někteří lidé prostě potřebují únik ze stávající rutiny, kdosi další zase chce nalézt správný směr na své životní křižovatce, jiní hledají odpovědi na otázky, jež jsou pro ně klíčové. Mnohý poutník vyhledává na cestě spřízněnou duši, důvěrnou společnost.²² To, že na pouti dojde k proměně osobnosti jedince je zřejmým faktem. Přínosem může být i to, že nás pout' zbavuje pout, dochází k oprostění od čehokoliv, co nás omezuje, tedy i tím nám putování prospívá k určité změně k lepšímu.²³ Toto tvrzení podporuje i Viktor Faktor ve své knize *Pěší Pout' do Říma*, kde mluví o tom, co pout' je. „*Kající akt, rituální očista, projev pokory, vytržení ze zaběhlých stereotypů. Právě tak lze říci, že každý jde proto, aby něco ztratil a něco našel.*“²⁴

Aby člověk dosáhl na pouti opravdové svobody, měl by putovat sám. V jistých chvílích poutník sám, ale úplně není. Jsou tu další poutníci a pak je tu krajina. To vše kolem, co poutník vidí, vnímá. To všechno dává pocit, že při svém kráčení je poutník součástí něčeho většího. Takový poutník může mít vše, s čím se setká. Kdejaký strom, rostlinu nebo kámen, který rozvážně překračuje. Teplou polévku od milé babičky, která ho, když je promrzlý nebo promočený, postaví zase na nohy. Zapadající slunce, jehož krásu může sledovat jen několik minut. Nebe s bílými mraky, bahnité louže se stopami bot poutníků, kteří jsou už někde v dáli. „*Kdo jsou ti poutníci?...Svobodný poutník má všechno, co potkává. Postupně to všechno začne milovat. A když se vrátí domů a je zase tím, kým byl, uvnitř už takový není. Trpí steskem po caminu a touží se vracet.*“²⁵ Tuhle návykovost poutí Ježková svou knihou i potvrzuje. Cestu do Santiaga šla dosud třikrát, po každé jinou trasou. Při závěrečném ohlédnutí za třetí cestou zhodnocuje, že při prvním putování, kdy šla společně se známým, si to teprve vyzkoušela, navnaděná četbou *Poutníka* od Paula Coelho. Po druhé šla už sama za sebe, měla větší možnost se pohroužit do svého nitra. „*Teprve poslední pout', z níž se vracím, se do mě zařízla pochopením, jež prosvítlo mé tajné hloubky a s konečnou platností*

²¹ JEŽKOVÁ, Alena. *Poutnice: tři cesty do Santiaga*. Praha: Tichá srdce, 2018. ISBN 978-80-905851-7-1., s. 9

²² POSPÍŠIL, Honza Pošťák. *Z pošťákovy brašny: putování do Santiaga de Compostela a do Říma*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2017. ISBN 978-80-88084-07-5.

²³ Tamtéž

²⁴ FAKTOR, Viktor. *Pěší pout' do Říma*. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-434-5, s. 167

²⁵ JEŽKOVÁ, Alena. *Poutnice: tři cesty do Santiaga*. Praha: Tichá srdce, 2018. ISBN 978-80-905851-7-1., s. 93

mě osvobodilo. Až touto poutí jsem se proměnila. Dorostla jsem do vlastní svobody.”²⁶

Ke stejnému závěru došel i Pavel Myslín, ten pout' přirovnal k droze. I přes její útrapy a bolestivé projevy na těle, které s poutí přichází se člověk po tom, co ji zakusí, stane závislým. Podle něj je nejprve vnímána v hlavě, poté prochází skrze nohy, záda, a nakonec postoupí do celého těla.²⁷

Závěrem je potřeba zdůraznit, že ač pout' definuje cíl²⁸, není její podstatou, tou je sama cesta. Klíčové je uvědomění si, že docílením určené destinace, kterou nám pout' předesílá, nepředstavuje konec. Například poutníci, kteří odcházejí z katedrály v Santiagu, uvidí symbol Krista. Nápis v řečtině je psán odzadu. „*Konec se stává začátkem. Začíná nová cesta.*“²⁹

Shrnutí

První kapitola objasnila pojem pout' a stručně nás seznámila s její historií. Dále se blíže zaměřila na její aspekty, které jsou důležité k vytváření podnětů v tvorbě. V kapitole je zmíněna jedna vybraná pout', na které jsou rozvedeny důvody způsobující její oblíbenost. I když se práce nezaměřuje na současnou cestopisnou literaturu, z vybraných úryvků této literatury může dojít k lepšímu pochopení potenciálu pouti. Hlubší pohled na současnou podobu pouti může být využit nejen jako inspirace k vlastní cestám, ale i jako spojitost k poutím, které budou dále představeny skrze literární a umělecká díla.

²⁶ JEŽKOVÁ, Alena. *Poutnice: tři cesty do Santiaga*. Praha: Tichá srdce, 2018. ISBN 978-80-905851-7-1., s. 237

²⁷ MYSLÍN, Pavel. *Všechny cesty vedou do chrámu, aneb, Svatojakubská pout'*. Praha: Togga, spol. s r.o., 2016. ISBN 978-80-7476-109-6.

²⁸ Poutníci mnohdy v Santiagu nekončí, cesta dále směřuje až na konec světa do Fisterry, vzdálené od Santiaga přes 60 km, kterou mají mnozí poutníci za ten pravý cíl.

²⁹ BAXTER, Sarah. *Posvátná místa světa: ilustrovaný průvodce*. Ilustroval Harry GOLDHAWK, ilustroval Zanna GOLDHAWK, přeložil Sylva FICOVÁ. Praha: 65. pole, 2019. Za obzor (65. pole). ISBN 9788088268246., s. 12

2. Poutnictví a chůze jako součást tvorby

„Lidé a krajina – v přepestré směsici stálých obyvatel i těch, kdo sem přicházejí jen jako návštěvníci, je jedna úzká vzácná kategorie. Lidé, kteří se na naši báječnou zemi dovedou dívat shůry, z šířky i z hloubky, kteří cítí její tep i chvění, a to vše dokážou zachytit a skvostně tlumočit – umělci.“³⁰ A právě na tyto umělce, o kterých mluví Čáka ve své knize, se bude diplomová práce dále zaměřovat.

Krajiny inspirovaly umělce nejen pro jejich vzhled, tedy svou malebností, ale také z mnoha jiných důvodů. Jedním z nich je, že se skrze ni mohl vyjádřit současný stav svých pocitů a myšlenek vycházejících z nejhlubšího nitra. Příroda nutí uvažovat o smyslu věcí, o existenci člověka, ale i o dějinách lidstva. S romantickými scenériemi je úzce spojena právě pout', při které se umělci vydávali nejvíce do hor hledat zajímavé přírodní prvky a malebnou krajinu. Ale i starobylé památky, zříceniny a hrady, které jim připomínaly vzdálenou, avšak hojnou minulost. Těmito poutěmi se prohloubilo jejich citové spojení s přírodou, což je vidět na rozšiřující zálibě tyto motivy malovat nebo popisovat v literárních dílech.³¹

V romantismu, o kterém bude práce mluvit v souvislosti s poutnictvím, se objevuje rovněž počátek turistiky. Přičemž je potřeba si tyto dva typy cestovatelů rozlišit. *„Romantický poutník chodí především pěšky, potuluje se krajinou, jeho pohyb je iracionální. Tato specifická existence má jakési záhadné poslání. Poutník cestu spíše hledá, často i bloudí, cesta je osud, volání, mámení. S turistou má poutník jen některé shodné zájmy, jinak jsou to psychologicky dost rozdílné typy.“³²* Z tohoto hlediska bychom mohli k poutníkovi přistupovat jako k spíše psychologické postavě, neboť ho pohání duševní útrapy a zarmoucenost, na svých cestách bývá sám. Naproti tomu turista upřednostňující sdružení a rozptýlení je spíše postava sociologická. Mezi jejich společné rysy patří utíkání před tíhou života a následné cíle cesty, na kterých se potkají, i když jejich cesty se nikdy nespojily. Oba dva rovněž ocení památky a krásy přírody.

To bude nadále doloženo na konkrétních ukázkách v literatuře a následně i v malířství, ale i v akčních projevech umělců, kde budou rovněž rozebrány další typické projevy tohoto

³⁰ ČÁKA, Jan. *Cesty, krajiny, lidé*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2009. ISBN 978-80-87053-41-6., s. 68

³¹ SŮVA, Josef a Miroslav KLOUDA. *Obrazy mé krajiny*. Ilustroval Vladimír FYMAN. Hradec Králové: Kruh, 1984. Kraj (Kruh).

³² KROUTVOR, Josef. *Klobouk, kniha a hůl: studie "kráčející postavy" v krajině*. Praha: Pulchra, 2009. Eseje (Pulchra). ISBN 978-80-904015-9-4., s. 16

období.

2.1. Pout' a literatura

Nejdříve bude práce představovat, jak se odráželo putování a chůze v literárních dílech. Co by mohlo lépe doložit zážitky a dojmy z poutí než cestopisy, deníky a zápisky z cest. Ale samozřejmě motivy spojené s putováním nalezneme, ať už přímo napsané či schované v metaforách a symbolech románů a básní. V takových dílech rovněž nalezneme prvky poukazující na daleké cesty. Těmi můžou být motivy osamění, beznaděje a zániku či touhy po putování, po proměně, k reflexi bytí a k nalezení odpovědí, ale i mnohé další, které již byly v souvislosti s popisem poutí uvedeny. Hrbata uvádí, že autoři často používají v tomto významu slova související s označováním elementů cesty. *„Dál, vzhůru nebo výše a tam, k nimž se významově řadí také ona touha, jež se poutníkovi zračí ve tváři, i skutečnost že tento poutník musí jít... Uvedené znaky však přece jen mají své označované: směr, orientaci, někam ukazují, přičemž podstatné není kam, ale to, že ukazují.“*³³

Než si představíme Karla Hynka Máchu, jenž má svůj podstatný význam v našem tématu, tak bychom měli zmínit i preromantického, ne tak známého autora Milota Zdirada Poláka, který Máchu v mnohém ovlivnil. Polákovo dílo, ač je ještě ovlivněno osvícenstvím, nastiňuje téma přírody, tak jak ho později budou dále rozvíjet romantici.³⁴ Polák chtěl ve svém díle projevit vše, co mu příroda jako jeho nejdražší a stálý společník vyjevila. Zamýšlel se nad postavením člověka v neustále se proměňující krajině. Její různorodost, ale i její zákonité uspořádání ve vesmíru se pokoušel zaznamenat pomocí poezie. Svůj obdiv a vděčnost za její existenci vyjádřil v lyrické básni *Vznešenost přírody*, vydanou v roce 1819.³⁵ V této ódě na přírodu se nejvíce využívá oko diváka, tedy chodce, který se dívá z dálky. V souladu s přírodou se však z pozorovatele stává i poutník, který se nejen rozhlíží, ale přemýšlí i o pocitech a stavu duše v daném okamžiku. V údolích, která křížují zemi, ho přepadne tíseň.

³³ HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Praha: H & H, 1999. ISBN 8086022587., s. 28

³⁴ POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie: od roku 1815 až do léta 1818*. 4. vyd., (3., knižní vyd.), v Odeonu 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. Živá díla minulosti (Odeon).

³⁵ POLÁK, Milota Zdirad. *Vznešenost přírody: lyrická báseň v šesti zpěvích*. Blansko: Ad Fontes, 2002. Edice poezie (Ad Fontes). ISBN 80-902927-4-7.

Zoufalství prosakuje do rozjímání o nesmírnosti a kráse. Jedinec přece nekráčí lehce jako pouhý cestovatel, nelétá jako svobodný pták, ale zná stanovený čas a musí se tázat po důvodu bytí. V porovnání s tím, že příroda je nesmrtelná, je pocit bolesti intenzivnější.³⁶

*"Přírodo, ha, kde končíš? Kudy k cíli musím jít?
Kudy odtud dále mezi Mlhohvězdy cestu vzít?
Kde jest konec? - Kde jest brána k tobě? - Kde se šířost tratí?
Pomyšlení strašné na to, div mi kolem hlavu zvrátí.
Mdlé něčeho nastínění stát před sebou duše cítí,
nevím, jak se tobě, mocná vznešenost, mám pokořiti!"³⁷*

U Poláka se vyskytuje stejný motiv poutníka, který se trmácí na Sněžku, objevující se později i u Máchy. Nejen námět, ale i popis s jakým poutník vnímá tyto výšiny, nám připomene Máchovu Pout' Krkonošskou.³⁸ Oba poutníci jakoby se nacházeli ve stejném stavu myslí, jdou přes hory s naprosto vážnou tváří. Vážnost poutí je, ale u každého poutníka způsobena něčím jiným. Máchův poutník si v sobě nese spoustu otázek, prožívá svou vlastní existenci, čím víc jde nahoru, tím víc se dostává k sobě. Naproti tomu vážnost u Polákova poutníka způsobuje především náročnost terénu. Řeší to, co ho od snadného výstupu zdržuje od pozorování mimořádných úkazů.

*Poutník skrze tyto spousty výše kráčí v neusmání,
přísně jako přirozenost zdejší hledí, v putování
drsnější ho vede stezka, kolmý brzo výhled spatří,
kde se jedna skála s druhou v šerém mrakověnci bratří.
Chladné povětrí zde chvěje; dále povede-li snáha
v mlčelivé kraje, před ním netřelá prv stojí dráha.³⁹*

³⁶ POLÁK, Milota Zdirad. *Vznešenost přírody: lyrická báseň v šesti zpěvích*. Blansko: Ad Fontes, 2002. Edice poezie (Ad Fontes). ISBN 80-902927-4-7., s. 111

³⁷ Tamtéž, s. 90, 111

³⁸ POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie: od roku 1815 až do léta 1818*. 4. vyd., (3., knižní vyd.), v Odeonu 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. Živá díla minulosti (Odeon).

³⁹ POLÁK, Milota Zdirad. *Vznešenost přírody: lyrická báseň v šesti zpěvích*. Blansko: Ad Fontes, 2002. Edice poezie (Ad Fontes). ISBN 80-902927-4-7, s. 34 - 35

Dalším významným počinem je Polákova Cesta do Itálie, uváděná jako první novočeský cestopis. Vychází z jeho cesty v letech 1815 - 1818, kterou absolvoval po boku rakouského podmaršálka Františka Kollera. Cestu započali z Vídně, dále cestovali přes Štýrsko, Korutansko až do Benátek. V Itálii Polák navštívil například Ferraru, Florencii a Řím. Cílem cesty byla Neapol, ve které nakonec žil tři roky.

Význam Polákova díla netkví jen v jeho pozorovacím citu, který je potřeba vyzdvihnout, ale i ve svém historickém a kulturním rámci. Ukazuje se, že je rovněž vzdělaným pozorovatelem, odborníkem na italskou historii a kulturu. V neposlední řadě se také zúčastnil i vykopávek v Pompejích, kde získával předměty do sbírky generála Kollera. I tak se ale v jeho Cestě do Itálie nezapře osobnost básníka. Básnický vyjadřuje zejména příjezd do Benátek nebo Neapole. Stávalo se to v okamžicích, kdy ho výjevy, které měl před sebou, zasáhly hluboko uvnitř.⁴⁰

*V dolí jarokrásném Parthenope slavná
Středomořem krásné sukně stříbří lem.
Z obou stran ji vroubí okolina bavná,
Kam ní oko vede, rájem všudy jdem;
Nebe utěšenou mírností nás baví,
Vesnou přirozenost věčnou zde se slaví.*

*Tvorná moc-li oko po východu vodí,
Kde své čelo k nebi zhoubný Vezuv pne,
Tam se čarodějná štáva sladká rodí,
Sotvaže se rejček keře z jara tkne.
Tu se v okoralém proudu žene láva.
Vedle přelahodné fíky stromec dává.*

*Ze strašlivé hory hrudná vede cesta
Mezi smutné pouště, v lávné doliny.
Spodem ve tmách mají pohřbená tři města
Pěkní vinogradové a roviny,
Zatím obr Taurus Sorrentinské hory
V řetěz dálný váže se městy a s dvory.⁴¹*

⁴⁰ POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie: od roku 1815 až do léta 1818*. 4. vyd., (3., knižní vyd.), v Odeonu 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. Živá díla minulosti (Odeon), s. 22 - 24

⁴¹ Tamtéž, s. 183 - 184

Prostřednictvím Polákových děl se v rámci prózy prvně objevuje umělecký popis krajiny. Vyobrazení krajiny, s nímž Polák přišel, je proces dynamický, při kterém se oko pozorovatele, posléze i čtenáře posouvá dál, od místa sledování až k horizontu. Čím více je objekt vzdálenější, tím více se stává nejasným a zahaleným mlhou. Jednotlivosti se spojí v jeden barevný obraz a ten se stává koncem s dramatickým vrcholem, ke kterému směřuje už od samého začátku.⁴² Zde uváděný postup znázornění scenérií se objevuje například v části, kde Polák popisuje Itálii. „*Nyní roviny ze všech stran, více než oko dohlédnouti může, se rozvinují, až se v dálce s nebem pojiti zdají.*“⁴³ Tento proces je klíčový pro romantické umělce, o kterých bude diplomová práce dále mluvit.

Cesty, které absolvovali spisovatelé, se podle Zdeňka Hrbaty dají rozlišit na několik variant. Jednou z nich je objevování krajiny, zkoumání, myšleno expedicí do okolí. V této souvislosti bychom mohli zmínit Rudolpha Topffera a jeho Cesty křížem krázem z roku 1843, kdy procestoval místa napříč Švýcarskem. Druhou variantou pohánění, která je z hlediska poutnictví výchozí je čiré uspokojení z chodu, což připisujeme především německým romantikům a rovněž k nim patří i Karel Hynek Mácha, v jehož básních a románech má poutnictví své zásadní místo. Je důležité zmínit, že sám Mácha byl velmi turisticky aktivní a jeho díla jsou odrazem těchto cest. Kupříkladu románová próza Cikáni je spojena s Kokořínskem, báseň Máj z jeho opakovaných cest na Bezděz a Podbezdězdí a básnická próza Pout' Krkonošská je záznamem jeho cesty na Sněžku. Cesty, které vykonává, jsou mu do jisté míry podřízeny a přetvářeny tak, aby byl v první řadě důraz na nešťastného poutníka, ale každá z nich má svou vazbu k poutnictví, na kterou chtěl Mácha poukázat. Mácha procestoval nejen Čechy, ale vydal se i do Benátek. Máchovým chodeckým aktivitám se ve své knize věnuje Jan Čáka a představuje tak odkaz poutníka, který se zrodil motivován četbou, jež ho hnala do dálek. Jedním takovým inspiračním zdrojem byl George Gordon Byron, o němž se budeme zmiňovat později. Touha cestovat se pro Máchu stává zápallem a je nezbytností pro jeho následující práce. Na cestách porovnává pocity z četby s dojmy, které v něm vzbuzuje určitá scenérie. Z jeho cest tak pochází mnoho poznámek a ilustrací, které zaznamenával do svých deníků.⁴⁴

⁴² POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie: od roku 1815 až do léta 1818*. 4. vyd., (3., knižní vyd.), v Odeonu 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. Živá díla minulosti (Odeon), s. 25

⁴³ Tamtéž, s. 71

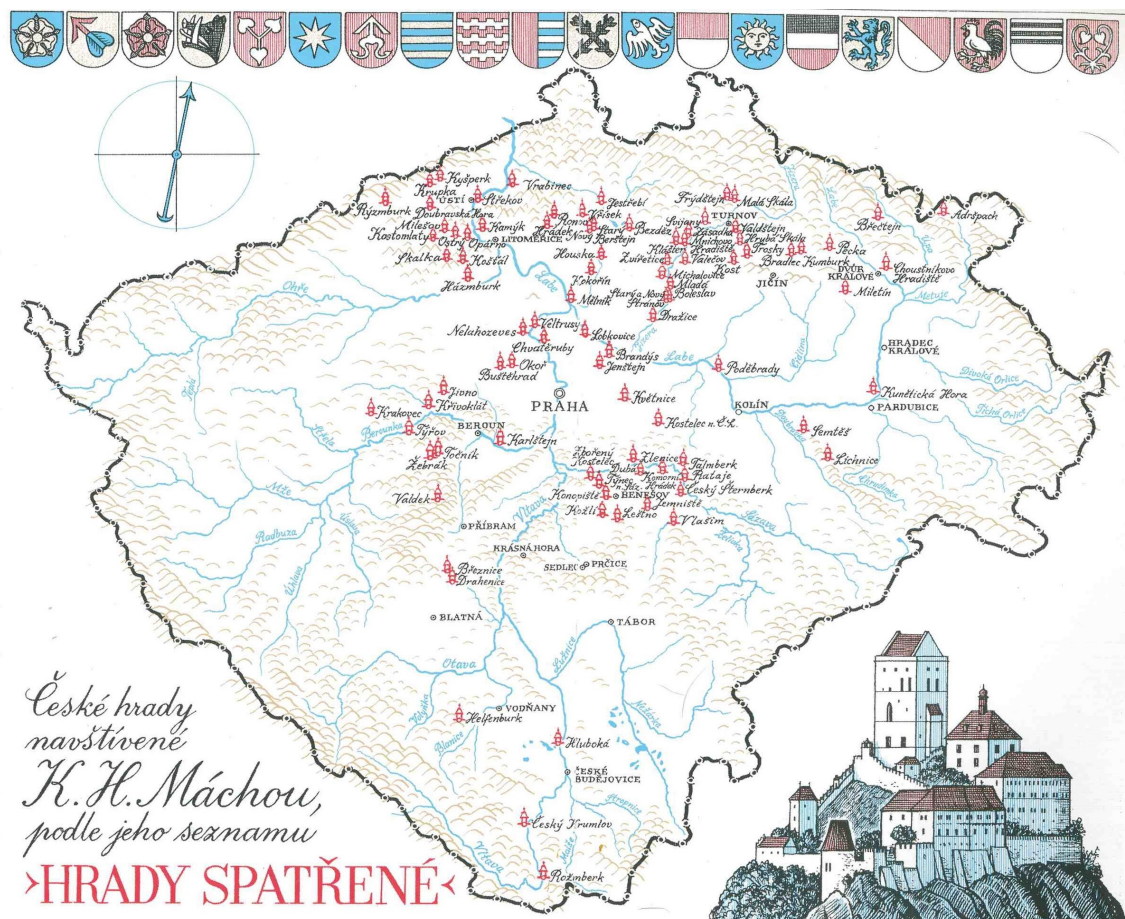
⁴⁴ ČÁKA, Jan. *Poutník Mácha*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Příbram: Knihkupectví Mária Olšanská, 2006. ISBN 80-902362-9-4.

Prvotní cesty vedou Máchu na hrady a zříceniny, které jsou samozřejmě v době romantismu ve veliké oblibě. Jeho bezmezné zalíbení dokládají zápisy hradů spatřených. Leckteré z nich navštívil i kreslil několikrát. Soupis čítá devadesát hradů, a to údajně není seznam kompletní. Básníkovy zápisky spolu s kresbami jednotlivých hradů do podoby knihy zpracoval i Bohumír Mráz. Máchovými favority mezi hrady byly jednoznačně Zvířetice, Valečov, ale v první řadě zejména Bezděz. *„Hora, respektive dvojhora Bezdězu (Malý Bezděz a Velký Bezděz), s hradem představuje v jistém smyslu osu Máchovy osobní kosmologie, jeho osobní posvátnou krajinu.“*⁴⁵Především atmosféra zdejší krajiny ve večerních hodinách v něm vzbuzovala silné dojmy, které popsal při své pouti do Krkonoš roku 1833. Tím se kromě Máje stává základem i pro jiná básníková díla. Do jeho působivého prostředí zasadil i například povídku *Večer na Bezdězu*.

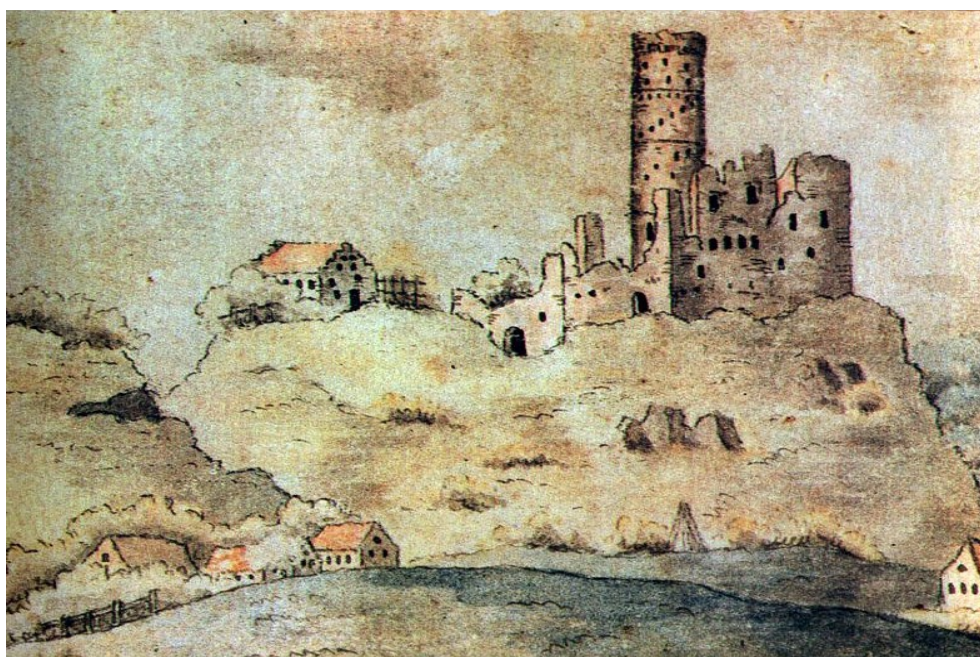
*„Tišeji a slavněji bylo kolem, lesy temně hučely, z daleka bylo slyšeti hlasné houkání a štěkání psů; zrovna pod horou zněly zvonky vracujících se krav. Po hoře si zahrával chladný vítr a zanášel sem tam požloutlé listí. Mnohý list letěl dolů po hoře; bylo mu zde samotno, smutno, pusto v zříceninách těchto;... Nade mnou se koupala veliká kulatá věž v čistém papršku nového měsíce; okna zříceného kláštera v polosvětle míhala se pod ní; a vzdy se mi zdálo, jako by vyhlídaly šedé hlavy zemřelých mnichů ze zřícené kobky své v tichou noc.“*⁴⁶

⁴⁵ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 31

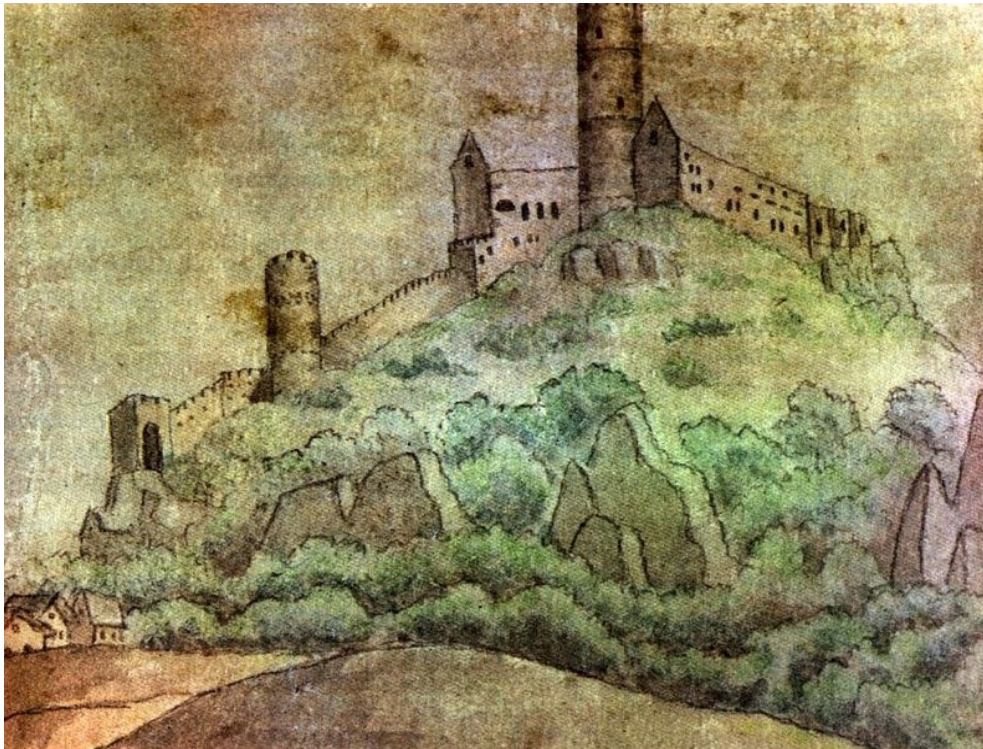
⁴⁶ MÁCHA, Karel Hynek. *--a jen země je má*. Praha: Mladá fronta, 1973. Máj (Mladá fronta)., s. 175

České hrady navštívené K. H. Máchou, Hrady spatřené (Mapa z knihy Poutník Mácha od Jana Čáky)

Karel Hynek Mácha, Zvířetice, 1833, perokresba, akvarel, papír, 54 x 69 mm, PNP

Karel Hynek Mácha, Bezděz od JV I., 1832, perokresba, akvarel, papír, 54 x 69 mm, PNP

Putování po Čechách není ovšem vše, co Mácha absolvoval. Do svých deníků si rovněž vypisoval poznámky z cestopisných článků. Ty ho spolu s vytrvalostí, s kterou dlouhé poutě chodil, zavedly k nápadu navštívit cizí kraje. Proto není divu, že se vydává na cestu, na které zahlédne Alpy, o kterých dosud četl v románech a rozhodne se dojet až do Itálie. Tuto velkou cestu podniká v roce 1834, během putování vznikl deník, který je dnes stejně jako jiné Máchovy rukopisy uchován v literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Ač zápisník, nazývaný jako Deník na cestě do Itálie vypadá opotřebovaně, jako kdyby ho Mácha měl při své cestě při ruce, jde pouze o přesnou kopii. Zhuštěný Máchův drobnopis nám ukazuje, že se dílo rodilo přímo při putování, to podporuje i text, který spíše, než věty obsahuje hesla v podobě několika slov.⁴⁷ Na cestu se Mácha vydal s Antonínem Strobachem, společníkem, který s ním už několik putování podnikl. K okraji Alp se poutníci dostávají osmého dne. Po dvacátém dni, kdy jsou na cestách, vplouvají do Benátek na gondole. „*Jeli na Barce. Ponejprv viděli Benátka. Slaná voda. Vlaši šidili, vjeli v Benátka. Šli po městě, poprvé Markus Platz, o Venezia, Venezia!*“⁴⁸ Dále na trase leží Terst,

⁴⁷ ČÁKA, Jan. *Poutník Mácha*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Příbram: Knihkupectví Mária Olšanská, 2006. ISBN 80-902362-9-4.

⁴⁸ MÁCHA, Karel Hynek. *Denník na cestě do Itálie* [online]. Vychází z: Dílo Karla Hynka Máchy. Praha: Borový, 1929, 454 s. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z:

https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/42/15/65/dennik_na_cestě_do_italie.pdf

Lublaň a Štýrský Hradec. Zpátky domů se vracejí přes Vídeň, kde zápisky končí. Z Máchova deníku dokážeme určit, že jim putování z Prahy do Itálie a zpět přes Vídeň trvalo 36 dní.⁴⁹ Na místa, kterými poutníci procházeli, se můžete podívat na následující mapě.

Cesta Do Itálie K. H. Máchy a jeho přítele A. Strobacha (mapa z knihy Poutník Mácha od Jana Čáky)

Čáka uvádí „Máchova a Strobachova cesta do Itálie vzbudila velký zájem a uznání v kruhu přátel. Ač peší putování za poznáním památek a přírody bylo v té době ve značné oblibě, přece jen tak rozsáhlá cesta neměla obdoby.“⁵⁰

Ale je potřeba říct, že i mnohdy básnickovy cesty byly bez přípravy a vznikaly spontánně. Známa přezdívka básník noci vznikla na základě jeho nočního potulování, kdy plný neklidu najednou někam vyrazil. V hluboké noci nacházel klid a inspiraci. Po Máchově smrti rovněž dochází k rozšíření turistiky. Z osamělých poutníků se staly spolky a skupiny, které vyražejí

⁴⁹ ŠPŮREK, Milan. *Poutník mnoha nocí: Karel Hynek Mácha*. Praha: Eminent, 2010. ISBN 978-80-7281-398-8.

⁵⁰ ČÁKA, Jan. *Poutník Mácha*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Příbram: Knihkupectví Mária Olšanská, 2006. ISBN 80-902362-9-4., s. 128

společně za zábavou, za konkrétním cílem.⁵¹

Když se podíváme na jednotlivá díla, můžeme vidět, že i Máchovy typičtí osamělí poutníci se na svých cestách pozastaví a na vyvýšeném prostoru se dívají do krajiny. Jako nejznámější příklad uvedeme Máchův *Máj*, kde se objevuje hned několik připodobnění. „Vilém se ve svých apostrofách obrací k obláčkům – neúnavným poutníkům nekonečného prostoru, které jakoby se proměňovaly v metaforu jeho touhy po pouti.“⁵² Poutnické symboly, které vnímáme v *Máji*, se nám snaží ukázat konfrontaci mezi tím, co je stálé a co pomíjivé. Dochází k reflexi krajiny, která je Vilémovým osudem. Máchovým odkazem je právě ono spojení jednotlivých postav poutníků, které představují jeho vlastní prožívání, ať už je to postava loupežníka, vězně či vypravěče – básníka, který je vlastně převtělením samotného poutníka Máchy. Ten na samém závěru *Máje* sám na sebe upozorňuje a předznamenává budoucnost. Má být symbolem postavy poutníků a rekapituluje vlastně celou ideu díla.

*„Vidíš li poutníka, an dlouhou lučinou
spěchá ku cíli, než červánky pohynou?
Tohoto poutníka již zrak neuzří tvůj,
jak zajde za onou v obzoru skalinou,
nikdy ach nikdy! To budoucí život můj“⁵³*

Jestliže jsou poutníci pořád na cestách, putují do neznáma, vydávají se na cesty s neklidem a nemají, k čemu se vázat, pak musíme zmínit i Máchův román *Cikáni*. Povahové znaky, které se ztotožňují s vyvržením, jsou symbolem životní pouti. „Vyděděnctví se zde úzce propojuje s poutí – výrazem životního zklamání a touhy po pomstě, ztráty vlasti, domova. V tomto případě je pout' fatálnější, tragičtější.“⁵⁴

Průrvy kokořínských dolů, v jejichž krajině se próza odehrává, jen předpovídá zoufalé bloumání, které se stane hlavním hrdinům osudným. V závěru románu se tu opět objevuje postava poutníka, který odchází do daleka. Upnutí k vzdálenému obzoru, poukázání na

⁵¹ KROUTVOR, Josef. *Klobouk, kniha a hůl: studie "kráčejíci postavy" v krajině*. Praha: Pulchra, 2009. Eseje (Pulchra). ISBN 978-80-904015-9-4.

⁵² HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Praha: H & H, 1999. ISBN 8086022587., s. 22

⁵³ MÁCHA, Karel Hynek. *Máj a jiné básně*. 2. vyd. Praha: BB art, 2005. Versus. ISBN 8073414961., s. 52

⁵⁴ HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Praha: H & H, 1999. ISBN 8086022587., s. 24

nekonečnost světa a vyličení krajiny, kde se vyvyšují z temnoty hory, až nápadně připomíná obrazy Caspara Davida Friedricha (viz. kapitola 2.2.).

*„Stavba hradu toho, a obzvláště kulaté věže, jest zcela přiměřena rozmnožení tichou hrůznost krajiny. Bleděžlutá, jako skála, základ její, zdá se z jediného kusu pozůstávati. Zeď její náramně je tloušťky a až ku špičaté, taktéž přižloutlé kamenné střeše ani jediného okénka nemá. Zcela jest neproměnná, hladká a drobné ozdoby jako hříčky na krku velikána, pod přístřeším jejím umístěné, činí, že hrůzná její síla tím strašněji doléhá na zbloudilého, zadiveného poutníka.“*⁵⁵K představě toho, jak básník popisuje Kokořín, si můžeme promítnout soudobý stejnojmenný obraz od Antonína Mánesa.

Antonín Mánes, Kokořín, 1839, olej, plátno, 70 x 89 cm, Národní galerie v Praze

Za zmínku stojí i to, že jsou hlavní postavy románu inspirovány Máchovou velkou cestou do Itálie, navíc v jedné z kapitol dokonce nalezneme děj, odehrávající se v Benátkách. *„Bylo teď k jedenácté hodině; slunce stálo skorem nad námi. Před námi vystávaly věže a paláce Venecie z obkličujících ji vod a zvuky zvonů plouly po hladině vodní.“*⁵⁶

⁵⁵ MÁCHA, Karel Hynek. --a jen země je má. Praha: Mladá fronta, 1973. Máj (Mladá fronta), s. 222

⁵⁶ Tamtéž, s. 310

Pouti, která je sama o sobě cílem, jak už z názvu vyplývá, se věnuje dílo *Pouti krkonošské*. Takovým prvním počátkem této prózy se stává sen, který si Mácha rovněž poznamenal. Údajně se v něm spojují představy, které měl ze čtení Byronových děl a krajina, v níž se tyčí Bezděz. Prameny se navíc domnívají, že se Mácha znal s Karlem Brantem, znalcem v oblasti Bezdězské historie. Ovšem nutno podotknout, že v době, kdy Mácha do místních končin putuje, hrad pustne a rozpadá se. Chmurné a ponuré krajiny se zříceninami, dokáží na poutníky zapůsobit. K tomu přidá motiv mnicha, který se již v jeho pracích objevuje, nejvíce pak v básni *Mnich*. Pout' Krkonošská je ve své podstatě složená z jeho tří dřívějších prací, kterými jsou právě *Mnich*, *Sen* a *Poutník*. Souhrn myšlenek těchto tří děl je tak ucelen v jediné povídce. Než ovšem nabere povídka finální podobu, několikrát se upraví.⁵⁷ Děj je inspirovaný opět jeho cestou. Sám Mácha se toužil vydat na cestu, která by mu ukázala to, co do této chvíle viděl jen na obrázcích či vylíčené v literatuře. Rozhodne se tedy roku 1833 uspořádat cestu do Krkonoš. Vše si naplánuje a nastuduje, k cestě rovněž přizve přítele Eduarda Hindla. Vše si poznamenává do zápisníku, který doplňuje ilustracemi hradů. Kudy jeho cesta patrně vedla, si opět můžeme prohlédnout na následující mapě.

Pout' Krkonošská Karla Hynka Máchy (mapa z knihy *Poutník Mácha* od Jana Čáky)

⁵⁷ ČÁKA, Jan. *Poutník Mácha*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Příbram: Knihkupectví Mária Olšanská, 2006. ISBN 80-902362-9-4.

V Pouti krkonošské se hlavní hrdina vydává na cesty úplně poprvé. Putuje sám osamělou krajinou mezi horami. Touha, která ho zpočátku poháněla k putování, se postupně proměňuje a dochází k jinému očekávání, jako kdyby hlavní hrdina bojoval sám se sebou. Jeho prozření dokládá následující ukázka: „*již na této první své pouti seznal, že nevešel v takový svět, jaký jemu slibovala mladistvá obrazotvornost jeho.*“⁵⁸ Navíc cíl, ke kterému má dojít, je záhadou sám o sobě. Typické vyvýšené místo, kterým je v tomto případě Sněžka, čeká až na ni poutník vyleze. Na takovém místě je poutník odkázán sám na sebe. Mystické místo je pro poutníka testem, propastí smrti. Okouzlení smrtí a toho, co je přesahem rozumových a smyslových zkušeností se stává stejně jako nekonečnost lásky častým prvkem Máchových děl. A i tak jako v Májí i zde má smrt hlavního hrdiny svoje opodstatnění. „*Poutník pohledl sám na sebe a strašně byl proměněn: i jemu padaly šedé vlasy okolo vysokého vráskovitého čela po vpadlých lících a mísily se s bílou, po pás dosahující bradou; smutně hleděl ve tmavý průchod; za ním planula zoře; ještě jednou se chtěl ohlednouti k různobarevným červánkům, ozlacujícím stezku přešlou, než bouřlivý, hlučně a hrozně lkající vichr mluvil k němu z končin těch slovy tajemnými a moc neznámá tiskla ho vpřed, touha nevýslovná táhla jej za sebou v neznámou zemi stezkou neznámou.* – *Poutník následoval starce v temný průchod.*“⁵⁹ To vše se odehrává v kontrastech popisu romantické krajiny kolem. Opět nám nápadně může připomínat mystiku Friedrichových obrazů. „*Mácha přitom ještě více než Friedrich vyhrocuje kontrasty a paradoxy lidské existence, jehož prostřednictvím si otevírá vhléd do hlubiny vlastního bytí.*“⁶⁰ Blízkost Máchových textů a obrazů Caspara Davida Friedricha dokládá i Milan Špůrek, který popisuje Máchu jako člověka, který je celou duší poutníkem. To, jakým způsobem líčil Mácha krajinu, s jakou atmosférou vystihnul přírodní vize ve svých psaných dílech, neobyčejně zachycuje Friedrich ve svých krajinách. A ač Mácha pravděpodobně nikdy Friedrichovy obrazy neviděl, nedá se mezi nimi upřít jisté pouto.⁶¹

V souvislosti s Karlem Hynkem Máchou je potřeba zmínit i jeho anglického kolegu George Gordona Byrona, který ho svým dílem ovlivňoval. Byronovy spisy jsou ve své

⁵⁸ MÁCHA, Karel Hynek. --*a jen země je má.* Praha: Mladá fronta, 1973. Máj (Mladá fronta), s. 126

⁵⁹ Tamtéž, s. 132

⁶⁰ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině.* Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 32

⁶¹ ŠPŮREK, Milan. *Poutník mnoha nocí: Karel Hynek Mácha.* Praha: Eminent, 2010. ISBN 978-80-7281-398-8.

podstatě životopisnou výpovědí. Inspiračním podnětem pro něj především byly knihy cestopisné a historické. Na základě toho ve svém raném díle ztvárňuje vysněnou postavu, „ideální obraz šlechtice, kterým se toužil stát: byla to obdoba středověkého rytíře, pomáhajícího na své pouti slabým a utlačeným, spojená s renesanční představou anglického pána, neohroženého mořeplavce...“⁶² Zrovna takovým hrdinou je hlavní protagonista Childe Harold z jeho patrně nejznámější básnické skladby Childe Haroldova poutí. Přesycen planou zábavou, znechucen svým životem, hledající lepší vztahy a krásnou přírodu, opouští dům a vydává se na poutí do Evropy. Básnická sbírka o čtyřech zpěvech byla vydávána postupně v letech 1812 až 1818, popisuje jeho putování z Anglie přes Portugalsko, Španělsko do Řecka až na samotný konec jeho cesty, do Itálie. Pobyt v Itálii ho tak osloví, že se promítne do všech děl, na kterých pracuje.

Postava osamělého poutníka je tu vyobrazena jako představitel vzdoru, boje proti tyranii a boje za svobodu. Childe Haroldova poutí je jednou z těch básní, ve které došlo k spojení toho, co vyžadovala doba a toho, po čem dychtila společnost. Základem těchto postojů byla deziluze z výsledku Francouzské revoluce a s tím spojeného snu o svobodě jednotlivce a národní svobodě. Patrně i proto pomohla mnoho mladým lidem se s postavou identifikovat.⁶³

*Však lidstva hluk a vír kde zmatený,
tam zírat, slouchat, předmět mít tam drahý,
kol zmítán těkat, poutník umdlený,
a nežehnat si s nikým, duch kde vlahý
je leskem zhýčkan, k trudu bez odvahy;
a nikdo, jehož smích by ztichl zkrocen,
kdy hyněš; nikdo s tebou stejné snahy;
tam sledován, tam přelstěn, ulichocen:
to, to jest pravá poušť, to býti osamocen!⁶⁴*

⁶² BYRON, George Gordon Byron. *Poutník z Albionu: (výbor z díla)*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Klub přátel poezie (Československý spisovatel), s. 9

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ BYRON, George Gordon Byron. *Childe-Haroldova pout. 2.*, oprav. vyd. Přeložila Eliška KRÁSNOHORSKÁ. Praha: J. Otto, 1918. Sborník světové poesie (J. Otto), s. 66

*Kde však jest on, mé písňě poutník stálý,
jenž s ní se družil v zašlých nápěvech?
Jest pozdě, - zdaž on příliš neotálí?
On mizí, poslední tu vzdává dech,
pout' končí; jeho vidy hynou v spěch;
sám ničím není již, a byl-li více
než obrazem, jenž zaplanul mi v snech,
žil, trpěl-li, - ať zastře již své líce!
Tmy zmaru zhltnou jej, stín jeho smiřujícíe.⁶⁵*

2.2. Poutník v malířství

Než se pustíme do pojetí poutníků, tak, jak je vnímalo umění, a především devatenácté století, tak bychom si měli říci, jak takový poutník vlastně vypadá. Obraz poutníka byl často typově vyobrazěn. Tomu odpovídá podřízení se cestě, ať už to byly cesty daleké či nikoliv. Jelikož se poutníci museli vzdát svého pohodlí, přizpůsobili tomu i náklad na úplné minimum věcí, které měli k dispozici. Nepotřebovali nic kromě lahve na vodu a hůl, ta jim byla důležitou oporou a také případnou obranou proti zvířatům. Duchovní poutě předpokládali vzdání se dobrého jídla a péče o tělo. Po cestě měli být zahrnováni almužnou a pohostinstvím druhých. K typickému vzezření poutníka patří plášť, ten byl úměrně dlouhý, bez rukávů. Byl ochranou proti nepříznivému počasí, ale i jako příkrývka v noci. Dalším znakem je klobouk, dosti široký, chránil před sluncem a proti zmáčení od deště. Když poutník došel na určené místo, mohl si na klobouk od poloviny čtrnáctého století připnout poutnický odznak. Do té doby býval přišitý na kapse.⁶⁶

To, co bylo popisováno v literatuře, se odráží i v malířství. Odpoutání se od civilizace a navrácení vztahu k sobě samému a k naší vlastní přirozenosti, to jsou jedny z častých důvodů inspirace vycházek do volné přírody, které započal romantismus. Příroda se nám tu

⁶⁵ BYRON, George Gordon Byron. *Childe-Haroldova pout. 2.*, oprav. vyd. Přeložila Eliška KRÁSNOHORSKÁ.

Praha: J. Otto, 1918. Sborník světové poesie (J. Otto), s. 189

⁶⁶ OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0

otevřít jako možné útočiště, kam poutník prchá. Romantismus učinil z vycházek do přírody lákavý námět děl, s potencionálem hlubšího vnímání a uvažování o světě kolem nás. Právě putování přírodou v tomto období začínáme vnímat jako výraz spontaneity a svobody jedince. Obracení k přírodě lidem zprostředkovávalo duchovní zážitek. Zobrazení nespoutané krajiny, pohledy do nekonečných prostranství a horizontů dávalo pocit tajemna. A ač byl putující v krajině osamocen, tak měl zdání kontaktu, a to jak kontaktu s Bohem, tak i se sebou samým. Umělcům romantismu tedy vůbec nešlo o realistickou krajinu a zachycení její věrnosti, ale její duše, její tajemné a tesklivé atmosféry. *„Tento stesk a melancholie romantiků vede k oblibě krajin vzbuzujících tento pocit zvýšenou měrou – tedy ke scénériím „pozdním“, plným smutku, podzimu, ruin, stop konce, nebo prostě mlhavým, sychravým.“*⁶⁷

Důležitým prvek na romantických malbách je časté vyobrazení postavy poutníka nebo turisty, ten je k divákům otočen zády, jakoby nás tiše zval, abychom šli za ním a obdivovali s ním krajinu. Tuto postava poutníka, který se dívá do dálky nazývaného rückfigur, nejčastěji na nějaké hoře najdeme v obrazech významného krajináře této doby - Caspara Davida Friedricha.

Ony výstupy na vyvýšené místo i dneska v sobě mají až filozofický zážitek. Vzpomeňme si, když se někam s velkou námahou dostaneme a staneme na vrcholu a vidíme před sebou pak tu krásnou krajinu, jak se najednou cítíme součástí něčeho většího. Jako bychom došli k hluboké reflexi. Právě i pro Friedricha jsou tyto náměty, které se zaobírají lidským bytím v konfrontaci s přírodou hlavním symbolem. Zemánek v této souvislosti zmiňuje, že *„hory se pro romantického poutníka-umělce stávají místy i symboly pozdvižení ducha, kde se může otevřít prožitku posvátna nebo transcendence.“*⁶⁸

Jedním takovým obrazem, zároveň nejznámějším je *Poutník nad mořem mlhy* z roku 1818. Jedinečnost tohoto obrazu spočívá právě především v postavě, která je k nám odvrácená zády, ta na sebe strhává největší pozornost. Jelikož krajina, kterou nám umělec nabízí, vidíme jen přes poutníkovu rameno, my se tak necháváme vést. Naše vědomí, tak splyne s

⁶⁷ STIBRAL, Karel. *Proč je příroda krásná?: estetické vnímání přírody v novověku*. Praha: Dokořán, 2005. Bod (Dokořán). ISBN 8073630087., s. 101

⁶⁸ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 26

jeho vědomím, identifikujeme se s postavou a přemýšlíme nad tím, co si asi muž, který se dívá do dálí myslí a čeho si všímá. To vše je v napětí s tím, co Friedrich na svých obrazech zdůrazňuje, a to možnosti člověka a nekonečnost krajiny. Vztah mezi fyzickým a duchovnem.⁶⁹ Vnímáme poutníka, který dospěl k fyzickému konci svého zkoumání, nyní nemůže jít ani o krok dál, jedině jeho myšlenky ho mohou přenést z místa, kterého dosáhl do nejistého místa dál, do nepřístupné vzdálenosti. Prázdnota, které osamělý poutník čelí, by ho stejně tak mohla naplnit očekáváním jako vzbuzením obav. Při pohledu na postavu zezadu, tak zůstává zpochybnující postoj otevřený, není náchylný jen k jedné odpovědi. Možná, že poutník je méně znepokojen vnějšími zkušenostmi než těmi vnitřními, zkoumanými pod dohledem vnitřního oka, na které sám Friedrich rád odkazoval.⁷⁰

*„Friedrichovy obrazy většinou představují samotáře rozjímající nad fascinujícím divadlem přírody. V majestátní krajině malíř nachází energii podobnou té, která oživuje jeho vlastní duši. K přírodě přistupuje soustředěně, stejně jako věřící člověk k oltáři. K takovému prožitku je potřeba naprostá samota.“*⁷¹ Pozvánka k identifikaci s postavou zahrnuje vstup do říše ticha, povzbuzující reflexi vzdálenou od pozemských starostí. Malíř nechává na divákovi, aby našel jiný rozměr významu pro sebe a pro poutníka. Působení, které způsobují jeho díla, dokládá rovněž často zmiňovaná poetická rada, která dokládá sílu pravé obrazotvornosti jeho děl. *„Zavři své fyzické oko, abys mohl duševním zrakem spatřit svůj vlastní obraz. A pak nech vyplout na povrch to, co jsi viděl v temnotě. Tak aby to na druhé straně působilo naopak - zvnějšku dovnitř.“*⁷²

⁶⁹ Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22). Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872.

⁷⁰ HOFMANN, Werner. Caspar David Friedrich. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958.

⁷¹ Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22). Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872, s. 5

⁷² LANG, Čestmír. Metafyzik německé romantiky, Caspar David Friedrich. Art servis recenze. Artservis - hlavní stránka [online]. Dostupné z: <http://artservis.info/archiv/prosinec/caspar.htm>

Caspar David Friedrich, Poutník nad mořem mlh, 1818, olej, plátno, 74,8 x 94,8 cm, Kunsthalle, Hamburg

Zásadním prvkem na obraze kromě poutníka, jak nám název napovídá je i mlha. Ta má rovněž významný vliv na pojetí prostoru v obraze. Podstatný okamžik tohoto výjevu je právě vztah mezi divákem a mlhou. „*Poutník se tu dívá směrem k zemi jakožto oblasti poznání, která je však kompletně skryta v husté (tj. hmatatelné) mlhovině.*“⁷³

Podobně téma poutníka, který stojí na horském údolí ponořeném do mlhy před Friedrichem, vytvořil i český grafik Antonín Karel Balzer a to v leptu *Velký Šišák*, jež je součástí cyklu pohledů na Krkonoše a Adršpasské skály z roku 1793 - 1794. Balzer zde zachytil dva stojící poutníky, zatímco jeden je opřený o zem, a naklání se nad roklí, druhý holí poukazuje do dálky. Střed obrazu zakrývá neproniknutelná mlha, která se valí propastí. Rozdíl těchto dvou děl spočívá v těžišti obrazu. U Balzera je jím mlha a u Friedricha je to

⁷³ HÁJEK, Václav. *Obzory a ruiny: viditelné a neviditelné v romantické krajinomalbě*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 9788075710369., s. 55

Antonín Karel Balzer, Velký Šišák, 1793 - 94, lept, papír, 38,2 x 44,6 cm, Národní galerie v Praze

Stejné postavení figury můžeme vidět i na dalším Friedrichově obraze *Žena v ranním slunci* ze stejného roku. Zobrazená žena, která znázorňuje Friedrichovu ženu Karolínu, se tu dívá na vycházející slunce. Záře, jež ji obklopuje, jako kdyby byla protipólem obrazu s poutníkem a chladnou mlhou. Náměty těchto obrazů lze vyložit i jako konvenční rozlišení mužských a ženských zásad nebo odlišných elementů. Oběma tezí je společné to, že divák ve skutečnosti vidí něco nespátřitelného, co jen probouzí jeho představivost.⁷⁵

Velikost a centrální poloha postavy, jí dává vedoucí roli. Všechno s ní souvisí, všechno se od ní odvíjí. Dá se říci, že celou krajinu pojala s minimálními gesty zcela nenuceně. Jakoby

⁷⁴ HÁJEK, Václav. *Obzory a ruiny: viditelné a neviditelné v romantické krajinomalbě*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 9788075710369.

⁷⁵ Tamtéž

obrysy kopců byly pokračováním jejích natažených paží.⁷⁶ Všechny vztahy jsou na obraze pečlivě promyšlené, to vidíme i na kompozici výjevu, která podtrhuje pozici postavy vůči horizontální linii samotné krajiny a upozorňuje na důležitost místa, které zabírá nebe.⁷⁷

Caspar David Friedrich, Žena v ranním slunci, 1818, olej, plátno, 22 x 30 cm, Museum Folkwang, Essen

Friedrichovu typickou romantickou symboličnost ukazuje rovněž obraz *Noční krajina s duhou* z roku 1810, v němž vidíme poutníka, který v popředí stojí u skály. Ta mu slouží jako opora, přičemž jakoby se pohyboval na okraji průrvy. Jeho pohled směřuje k hoře, která se vynořuje ze tmy. Kontrast temného okolí se jen umocňuje s osvětlením poutníka a jeho nejbližšího okolí. Nepřirozenost světla, které upozorňuje na výsek obrazu, v nás evokuje barokní temnosvit a pojetí obrazu jako divadelní scény. Friedrich tímto rozporem zvýraznil dramaticčnost krajiny a zároveň osamělost poutníka. Atmosféru nakonec podtrhuje duha, která se zjevuje nad horou a dodává celému výjevu posvátný nádech. Poutník je tak postaven před monumentálnost přírody a bezmeznost vesmíru.⁷⁸

⁷⁶ HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958.

⁷⁷ *Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22)*. Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872.

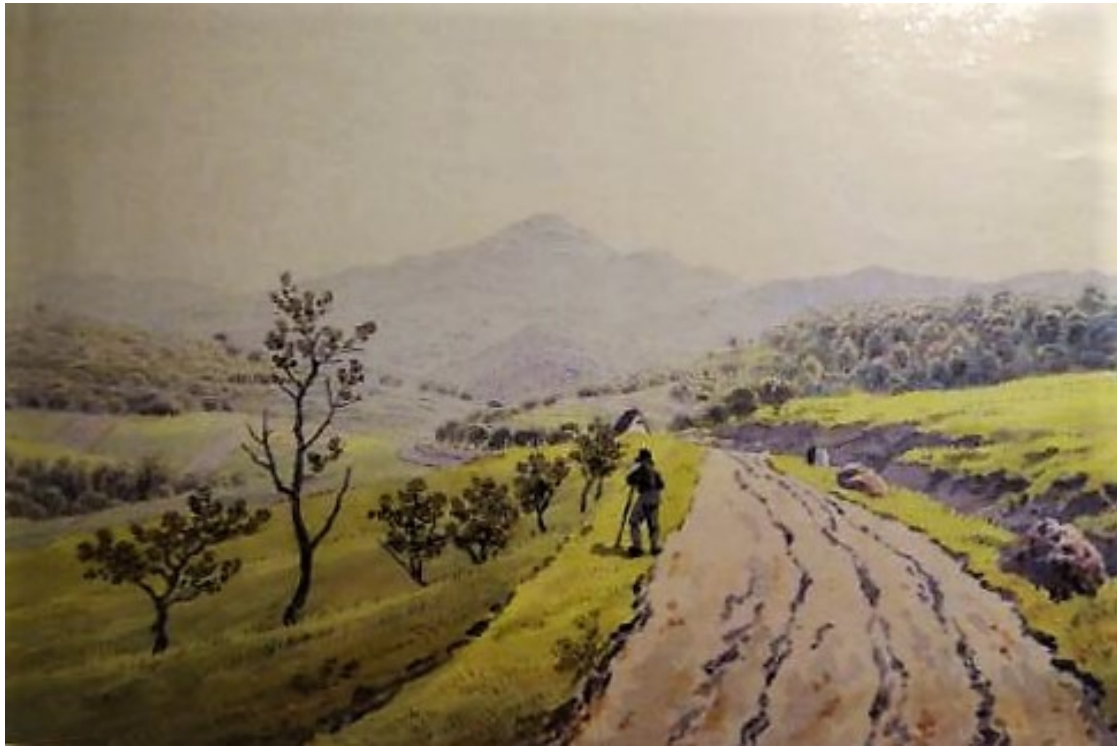
⁷⁸ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.

Caspar David Friedrich, Noční krajina s duhou, 1810, olej, plátno, 70 x 102 cm, Museum Folkwang, Essen

Podkladem pro obraz Noční krajiny s duhou je hora Růžák nacházející se v Českém Švýcarsku. Při svých cestách po Čechách si Friedrich dělal spoustu skic, povětšinou siluety kopců a hor či studie jednotlivých elementů krajiny. To dokazuje nejen probíhající fascinaci horami, které měly pro malíře duchovní význam, ale stejně tak je faktem, že s Friedrichovým dílem se severočeská krajina poprvé objevila jako významné umělecké téma spojené s krajinářstvím. Pro ilustraci poslouží ještě jeden obraz – *Pohled ke Kletečné* ze stejného roku, znázorňující prostředí Českého středohoří. I na tomto akvarelu se vyskytuje poutník. V podobném duchu i on svým pohledem směřuje k cíli, který mu v dáli představuje hora schovaná pod mlžným oparem.⁷⁹

⁷⁹ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.

Caspar David Friedrich, Pohled ke Kletečné v Českém Středohoří, kolem 1810, akvarel, papír, 13,7 x 20,5 cm, Museum der bildenden Künste, Lipsko

Uplatnění temných barev a světelných efektů, jak tomu bylo na předchozích vyobrazeních, jsou rovněž vidět na dvou obrazech - *Mnich na pobřeží moře* a *Opatství v dubovém lese* z let 1809 - 1810. Využití černé barvy poukazuje na Friedrichovo zaujetí prázdňem, do kterého se my jako přihlízející propadáme. Toto ponoření se do obrazu je v rozporu s klasickou vzdáleností, která byla hlavně optická. Nehledě na to, že nespátřitelný jev jako je temnota, závisí i na nedůvěře v pojetí názoru na dobu, jejího estetického působení z hlediska vznešenosti a celistvého dojmu. Pro správné pozorování tedy bylo třeba udržet určitý odstup od pozorovaného jevu. Moderní divák nachází v obrazu prázdné místo, které ho přitahuje na hranu estetického a emocionálního prožívání.⁸⁰

V Mnichovi identifikujeme až tři tajemné elementy, tvořící tři podélné pásy označující zemi, moře a nebe. Mezi nimi lidská postava jako svislá čára, která plány odděluje i spojuje. Přerušuje tak jednotnost a zaměřuje pozornost na váhu expozice, hlavně izolaci míst. S tím přichází dojem nadčasovosti, zdá se, jako kdyby se tu zastavil čas. V popředí obrazu leží nehybné vlny písku, za nimi se nachází pohyblivé tmavé moře, které je v silném kontrastu písečných dun. Nad tím vším je obloha, která ale ovšem zabírá něco málo přes čtvrtinu plochy obrazu. Pozice, na které stojí mnich, rozděluje šířku obrazu přesně podle zlatého

⁸⁰ HÁJEK, Václav. *Obzory a ruiny: viditelné a neviditelné v romantické krajinomalbě*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 9788075710369.

řezu. Současně je tu zřejmý rozpor. Mnich je ztracený, přesto zde má dominantní funkci. Stabilizuje vše, co se děje na obraze, směřuje myšlenky diváků k opuštěnosti a smrti. Kromě toho, mnichovo místo kompenzuje jeho bezvýznamnost. Stojí na nejvyšším bodě dun, přesně pod šerosvitným konfliktem úlomků mraků.⁸¹ „Z tohoto obrazu vyzařuje neklid. Na jedné straně vnímáme prchavost naší existence vzhledem k takové krajině, na druhé straně si zase uvědomujeme, že fakt, že se jí můžeme obdivovat, svědčí o naší velikosti a výjimečnosti.“⁸²

Caspar David Friedrich, Mnich na břehu moře, 1809 - 10, olej, plátno, 110 x 171,5 cm, Nationalgalerie, Berlin

Opatství v dubovém lese naproti tomu poskytuje divákovi bohatou rozmanitost skladby, dialogy v několika různých formálních oblastech. Jedná se však opět o další druh prostorové disociace. Friedrich vyplňuje hlubiny vesmíru tajemstvím, a navíc polarizuje vztah mezi nebem a zemí. Hlavním akcentem obrazu je zřícenina gotického kostela, který připomíná spíše křehké jevištní prostředí než pevnou architektonickou strukturu.⁸³ Kmen stromu a ruiny, pozůstatky německé pohanské minulosti, nejsou ve vzájemném kontrastu, ale spojují se v bariéru, která uzavírá prostor. Cokoli může ležet za nimi, je pohlceno mlhou

⁸¹ HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958.

⁸² *Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22)*. Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872., s. 11

⁸³ HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958.

a skryto před našimi zraky. Za jejich lineárností na pozadí stojí rozdělení horní a spodní úrovně způsobené barvami. Na zimní krajinu, hrobky, mnichy a ruiny dopadla vrstva špinavě hnědé mlhy. Nic nenasvědčuje tomu, že špičky větví a horní linie zříceniny sahají až do chladné jasné oblohy. Místo, kde se setkávají s oblohou, leží mimo dohled mnichů, je viditelné pouze pro diváka z jeho pozice.⁸⁴ Vzdálenost ruin souvisí s dávnou minulostí. Symbol pomíjivosti rovněž podtrhují mnichové, stojící jako náhrobky. Ničivý stav budovy a postav se přenáší do náboženství, kterému oba slouží. Křesťanská, gotická minulost je ohraničena pohanskou minulostí a její vírou, symbolizovanou holými duby.⁸⁵

Caspar David Friedrich, Opatství v dubovém lese, 1809, olej, plátno, 110,4 x 171 cm, Nationalgalerie, Berlin

Konfrontace těchto obrazů ukazuje mnoho různých způsobů, jakými lze prostor vnímat jako zobrazovaný a odcizený. Prostor v obraze *Mnich na pobřeží moře* je uspořádán ve vodorovných páslech, které by mohly pokračovat neomezeně na obou stranách. Není nic, co by obraz uzavřelo, jako by postrádal hloubku. Zdá se, že funguje jako neviditelná bariéra k oddělení vnějšího světa zkušeností. Naproti tomu *Opatství v dubovém lese* se svým úzkým vstupním otvorem ve středu nás vtahuje k zřícenině, ale tato přitažlivost končí v obklopujícím hnědočerném moři mlhy, přičemž naše zkušenost nemůže posoudit její

⁸⁴ HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958. s. 63

⁸⁵ Tamtéž, s. 61

velikost.⁸⁶ Obraz Mnicha a Opatství jsou také vizuálními metaforami pro různé náboženské úhly pohledu. Mnich je tulák bez cíle, je ochoten vyzkoušet velkolepost přírody. Bůh stvořitel je před ním skrytý, přestože je všude, v zrnkách písku stejně jako v oblacích. Na druhé straně průvod mnichů v Opatství se vydává cestou, kterou vytvořil člověk, ale ztrácí se v labyrintu náhrobků, holých stromů a ruin kostela.⁸⁷

Friedrich ale nemaloval jen zničené kněžiště a opatství, ale také neporušené gotické kostely, stylizované jako naplnění naděje na záchranu. Tím, že je přenesl odsud a teď do imaginárního, nepostradatelného prostoru, z nich udělal nefunkční protějšky skutečné církevní budovy, symboly dokonalosti. To dokazuje následující obraz *Kostel v zimní krajině* z roku 1811. I na tomto plátně najdeme poutníka. Na první pohled si ho asi nevšimneme, přinutí nás ho hledat dvě opuštěné berle odhozené ve sněhu. Sedí opřený o skálu a modlí se ke kříži, který diskrétně stojí opodál mezi jehličnany, jako kdyby byl součástí přírody. Gotický kostel se tyčí v pozadí a vyvažuje svým způsobem svislé linie stromů. Muž se k němu však nedívá, nezdá se, že by ho potřeboval. Skála víry, kříž a stromy jsou pro něj dostatečným útočištěm.⁸⁸ Kostel zastřený mlhou působí jako snová scéna, zjevení, nepocházející z tohoto světa. „*Neostrá kresba kontrastuje s výraznou linií a realistickým zachycením kamenů v popředí. Volba takové techniky vede k tomu, že se pohled diváka postupně, avšak nezadržitelně přesouvá z prvního plánu směrem do hloubi obrazu, a tak posiluje vyznění gotické architektury i přes její fantasmagorický charakter.*“⁸⁹

⁸⁶ HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958., s. 106

⁸⁷ Tamtéž s. 251

⁸⁸ Tamtéž, s. 73

⁸⁹ *Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22)*. Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872., s. 13

Caspar David Friedrich, Kostel v zimní krajině, 1811, 33 x 45 cm, Museum für Kunst und Kulturgeschichte, Dortmund

Bytostné pohroužení se do svého nitra nám ukazuje i umění symbolismu, které se přirozeně napojilo na iniciativu romantismu. *„Rozmanitá pojetí symbolismu jsou vždy spjata s odkazy k romantismu. Symbolismus je vnímám jako určité pokračování jeho některých tendencí, zejména individualismu tvůrce jakožto vyvolené a vidící osobnosti, jež je schopna nahlížet a zobrazovat svět i jinak, než jak se jeví střízlivému fyzickému zření.“*⁹⁰

Symbolistního poutníka nám představuje například stejnojmenný obraz Arnošta Hofbauera z roku 1905. Na první pohled nás patrně upoutá černý panter, který poutníka pronásleduje, ten má symbolizovat výčitky svědomí, které se kradou jako stín za postavou, neboť jsou stále přítomné. Tento motiv odkazuje na Ahasveru, židovského poutníka, který za trest věčně bloudí po zemi, do té doby, než ustane před Posledním soudem. Hofbauerův *Poutník* pomalu stoupá ke kamennému dolmenu, který se nachází na vrcholu kopce, o pronásledovateli však nemá ani zdání. Postava poutníka nejasného původu, má v tomto případě působit zastřeným dojmem. Výrazné symbolistní malbě předcházelo množství příprav. Předlohou pro ústřední námět obrazu jsou mu vlastní fotografie, na kterých

⁹⁰ URBAN, Otto M. *Tajemné dálky: symbolismus v českých zemích 1880-1914*. [Řevnice]: Arbor vitae, c2014. ISBN 978-80-7467-051-0., s. 13

pózoval jako poutník oblečený do japonského kimona, což bylo zase spojeno se zálibou v japonském umění. Typické je rovněž, že Hofbauer do svých děl zakomponovaná informace z oblasti psychologie především pak ty, které se týkají nevědomí. To vše kombinuje s dobovými populárními koncepty vycházejícími z okultních, esoterických a mytologických studií.⁹¹

Arnošt Hofbauer, Poutník, 1905, olej, plátno, 111 x 141,5 cm, Národní galerie v Praze

Z okruhu symbolistních umělců bychom dále měli uvést tvorbu Františka Koblihy, který nám odhaluje toto ponoření se do naší duše skrze snění. Snění, jež nás nechá překročit limity nastavené smyslovým vnímání. Tyto procesy se dějí především v noci, proto Koblihova díla vycházejí z poetiky noci. Vyobrazení krajin s tesknou touhou, takovou, jakou dává noc, můžeme vidět v jeho grafickém cyklu *Pozdě k ránu*, který byl inspirován stejnojmennou básnickou sbírkou Karla Hlaváčka. Přičemž nemá být jenom ilustrací k textu. Místo toho dává divákovi nahlédnout do vlastního uměleckého projevu skrze dojmy a emoce, které v něm poezie vzbuzovala. Jde tedy o nezávislé výtvarné přeformulování celkové nálady básně či pouze zvoleného verše. Kobliha k vyobrazení krajinných scén využívá techniky dřevorytu, vyřezává pomíjivé momenty způsobem dříve neviděným. Znázorňuje tak atmosféru zapadajícího slunce s povědomým neklidem, vyvolávající zároveň

⁹¹ Symbolismus v českých zemích 1880 -1914, katalog k výstavě, NG v Praze, Muzeum umění Olomouc a Arbor vitae[online]. Copyright © DocPlayer.cz [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/7032806-Symbolismus-v-ceskych-zemich-1880-1914.html>

naději s příslibem příchodu nového dne.⁹² Stejně jako Hlaváček využívá časté opakování slov pro monotematické ladění svých básní, využívá Koblíha jemné horizontální šrafování pro docílení harmonické rytmizace plochy. Ta kontrastuje s jemnou duchovností krajiny. Lyricky klidnou, svým vnitřním laděním však temně znepokojivou, snovou krajinou, v níž jako přeludy z mlhy probleskují nezřetelné postavy.⁹³

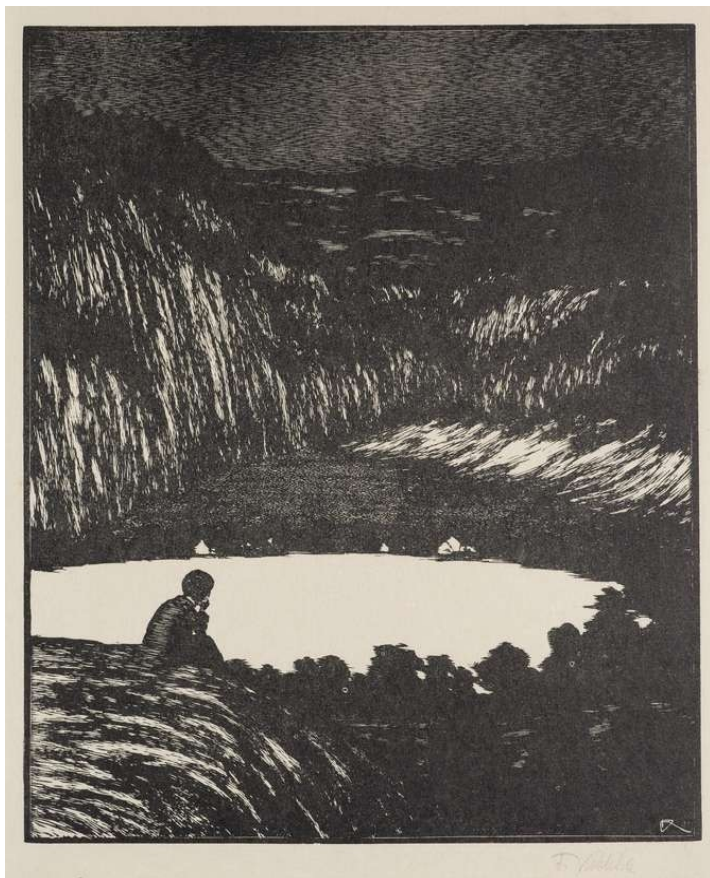
František Koblíha, Svou violu jsem naladil co možná nehlouběji a Modtliba, z cyklu Pozdě k ránu, 1909, dřevoryt, Umělecké sbírky PNP

Noc byla důležitou součástí literární tvorby Novalise, ale i Karla Hynka Máchy. Právě Máchově nejznámější básni Máj věnoval Koblíha další grafický cyklus obsahující deset dřevorytů. Série ilustrovala novou verzi Máje, kterou vydala Moderní revue v roce 1911. Publikace se vázala k stému výročí narození básníka, které připadlo na rok 1910. Jednotlivé dřevoryty nejsou tvořeny jako přesná vyobrazení textu, stejně jako tomu bylo u předchozího cyklu, ale jako nevázaný obrazný doprovod především úryvků popisující přírodní scenérie. Klíčovou se zde stává imaginární krajina ztvárňující zrcadlení umělcovy duše v intencích symbolismu. „Krajina má v cyklu Máj dominantní roli: temné i jasně zářící

⁹² RŮT, Pavel, ed. *František Koblíha*. Ilustroval František KOBLIHA. V Řevnicích: Arbor vitae, 2019. ISBN 97880-7467-141-8.

⁹³ Bouček, J. *Cyklus Pozdě k ránu* [online]. Copyright © [cit. 09.03.2022]. Dostupné z: https://65.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/dielo/CZE:PNP:IG_12886

hladiny jezer, strmé srázy i pozvolné pahorky, zvláštní klid očekávání, prázdno, matno. Jen tři listy zachycují jakýsi život: obrysy letících ptáků, medituující mladík, zejména však stylizovaná lukovitě prohnutá figura rukama zatátýma v pěst svírající spánky hlavy, která je en face upřena do hvězdami zářícího noci."⁹⁴

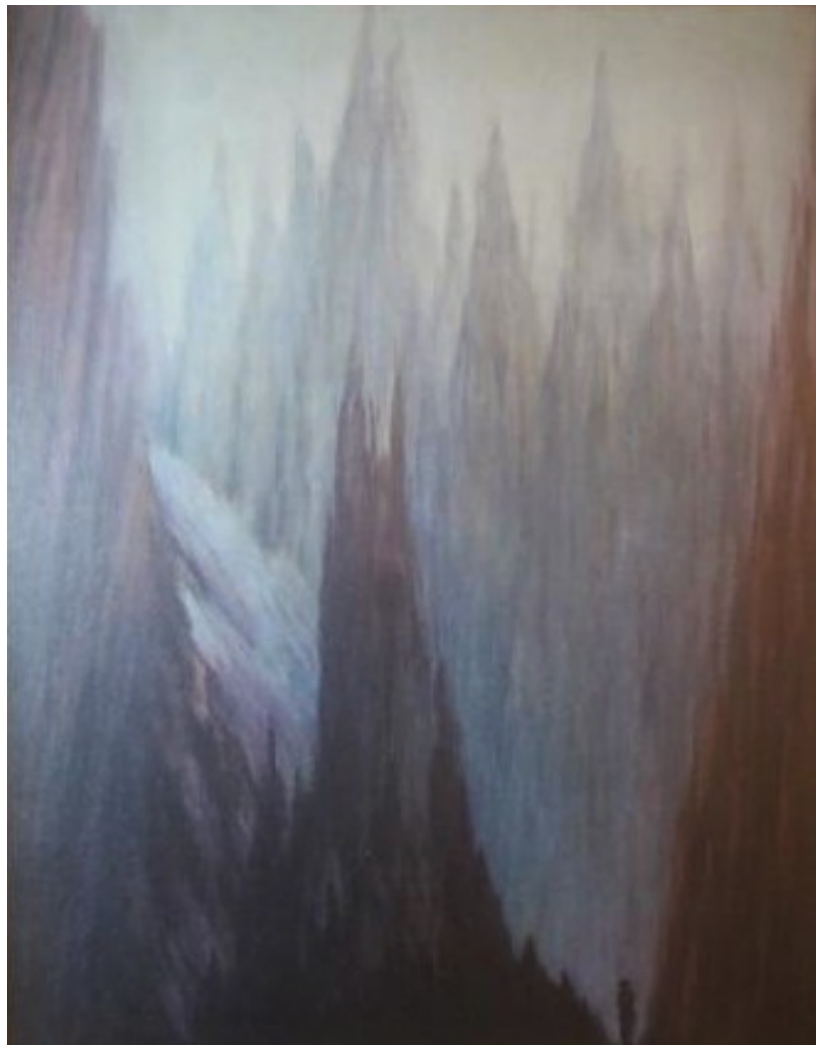
František, Koblíha, Z cyklu Máj, dřevoryty, 1910 – 1911, Umělecké sbírky PNP

V návaznosti na svou tvorbu Koblíha na počátku 19. a 20. století rozvíjí ideu stálého a nevyčerpatelného přirozeného rytmu přírody, jako by lidé byli jen prostředkem v rukou okolních živlů, které se s nimi cloumají. Primárně ho přitahuje oheň, voda a vzduch čili látky, které umožňují plynulý pohyb. Tato myšlenka posléze vykrytalizuje v jeho následujících dílech, kde ztělesňuje dynamiku těchto vzájemně provázaných psychologických procesů v tématech strmosti, jako jsou stoupající nebo naopak klesající vrcholy hor, útesy a rokle či v krajinných námětech podivuhodných podmořských krajin.⁹⁵ V proudu fantaskních krajin se tak rodí mezi lety 1944 až 1946 další početný cyklus *Fantasie měsíčních nocí*. Opět zde

⁹⁴ RŮT, Pavel, ed. *František Koblíha*. Ilustroval František KOBLIHA. V Řevnicích: Arbor vitae, 2019. ISBN 978-80-7467-141-8., s. 73

⁹⁵ BYDŽOVSKÁ, Lenka, Vojtěch LAHODA a Karel SRP. *Černá slunce: odvrácená strana modernity*. V Řevnicích: Arbor vitae ve spolupráci s Galerií výtvarného umění v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-87164-91-4.

cítíme symboliku noci, která prostupuje Koblihovu tvorbu po celý život. Jeho snový a poetický duch se tak ukazuje na 35 litografiích, jejichž dění probíhá v nadpozemském světě plném podivných skal, volavek s upířími křídly, osamocených majáků, měst obehnaných mořem nebo prehistorické přírodě.⁹⁶

František Kobliha, Poutník v tajemné krajině, kolem 1915, olej, plátno, 92 x 66 cm, sbírka Galerie Kroupa

⁹⁶ RŮT, Pavel, ed. *František Kobliha*. Ilustroval František KOBLIHA. V Řevnicích: Arbor vitae, 2019. ISBN 978-80-7467-141-8.

František Kobliha, Z cyklu *Fantasie měsíčních nocí*, 1944 – 1946, litografie, Umělecké sbírky PNP

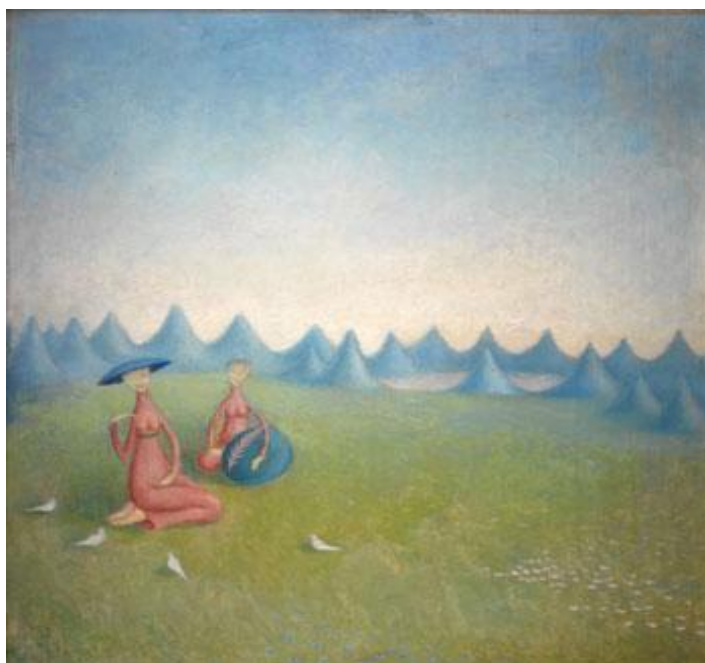
Snovými krajinami vyzývajícími k pouti krajinou s melancholickým motivem nás vede i raná tvorba Jana Zrzavého. Především to lze vidět na jeho obraze *Údolí smutku* z roku 1908. Na tomto obraze nás k putování do hor vybízí ženská postava, která působí dost tajuplně, stejně tak prostředí, ve kterém se nachází, vnímáme jako pochmurné. Možná si v tomto kontextu vzpomeneme na Friedrichův obraz *Noční krajina s duhou*. V souvislosti s ním nám v mysli vyvstane atmosféra vyvolaná s přicházející nocí a stejně jako na mnoha romantických obrazech i zde nalezneme prvek připodobňující duchovní život. Tím zásadním prvkem je panorama vytvořené ze sopečných kuželů. Pyramidový tvar hor „zcela v duchu romantické estetiky vznešenosti symbolizují vzestup do duchovního světa, hledání útěchy v Bohu.“⁹⁷ V rámci tohoto námětu je třeba poukázat na to, že melancholickou náladu, která je pro Zrzavého typická nezpůsobuje pouze charakter krajiny nebo jednotlivé fáze dne či roční období. Ani osamocená postava ženy, jež je ponořena do svých myšlenek. Z jiného pohledu ji zkoumal a následně představil Sigmund Freud ve své úvaze *Truchlení a melancholie*, kde odkryl, z čeho její podstata pramení. Jako jeden z důvodů uvádí neschopnost uspokojit svoje touhy a zároveň dychtivost po věcech, které jsou buď

⁹⁷ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 37

nedostupné, nebo nenávratně pryč.⁹⁸Nedlouho po Údolí smutku Zrzavý maluje obraz, jež označuje jeho protějškem - *Veselé Poutnice*. Tvary v Údolí smutku působí svou protáhlostí a zvlněním určující klesání a stoupání. Barevnost vystihuje onu skličující náladu svými tmavšími odstíny. Naproti tomu *Veselé poutnice* se vyznačují svými jasnými barvami a tvar hor je oblejší a láká svou otevřeností. Co je oběma obrazům společné je jejich konstantní klid a tíživost spojená s očekáváním.⁹⁹

Jan Zrzavý, Údolí smutku, 1908, olej, plátno, 60 x 80 cm, Národní galerie v Praze

Jan Zrzavý, Veselé poutnice, 1908 – 09, olej, plátno, 51,5 x 52 cm. Národní galerie v Praze

⁹⁸ BYDŽOVSKÁ, Lenka, Vojtěch LAHODA a Karel SRP. *Černá slunce: odvrácená strana modernity*. V Řevnicích: Arbor vitae ve spolupráci s Galerií výtvarného umění v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-87164-91-4.

⁹⁹ SRP, Karel, ed. *Jan Zrzavý: o něm a s ním : antologie textů Jana Zrzavého a o Janu Zrzavém*. Praha: Academia, 2003. ISBN 8020011781.

Neměli bychom rovněž opomenout, že náměty spojené s melancholií se rozvíjí i u dalších autorů v následujících uměleckých směrech, značné zastoupení má melancholie například v dílech Toyen či Jindřicha Štýrského. Zrzavého obraz Údolí smutku nám patrně svou imaginativností pokračující v romantické tradici připomene i díla současných umělců, ať už je to *Cesta do nebe* od Jana Híška nebo poutníci na obrazech Františka Skály, kteří se vážou k jeho cestě do Itálie (viz. kapitola 2.4.).

Jan Híšek, *Cesta do nebe*, 1993, mezzotinta, papír 35 x 60 cm, majetek autora

František Skála, *Poutník*, 1993, tuš, papír 16,9 x 17,5 cm, majetek autora

František Skála, Z tabla Vzpomínky, 1993, tuž, akvarel, papír, 29 x 20 cm, majetek autora

František Skála, Poutník a slunce, 2005, kvaš, papír 44 x 61,5 cm, majetek autora

Motiv cesty rovněž znázorňují symbolistní František Drtikol a Jan Konůpek. Jejich díla jsou spjata s poutí věčnosti, cestou za poznáním Boha. Především Drtikolovy rané grafiky a kresby nám ukazují cestu při svém hledání duchovna. „Vyjádřil v nich zkušenost své spirituální pouti v proměnlivých scénériích imaginárních krajín s příznačnými symbolickými motivy.“¹⁰⁰ Znovu se tu setkáváme s obrazotvorností romantismu. Motivy vinoucích stezek, propastí, roklí a až mystických pasáží ve skalách jako vyobrazení symbolické brány na rozhraní dvou světů. Kromě toho jsou to i náměty Matky Země, jež je zobrazována jako obnažená ženská figura vyčnívající z útvaru skalních stěn. Téma přírody zobrazené jako Matky Země proniká do celé Drtikolovy tvorby, vyjadřuje ho řadou způsobů. Začíná realistickou formou a postupně se jednotlivé prvky abstrahují. Není divu, že zanedlouho nato Drtikol do přírody umístí toulajícího člověka. Ten k procesu hledání a filozofování, jakým se zabývá v rámci svého duchovního života, patří, tak jako zobrazení různých cest, které k onomu osvětlení vedou. „Cesta se objevuje jako téma velmi záhy a na ní poutník – bytost kráčející ke svému cíli, jako symbolika uzrávání. Z kreseb přechází námět do fotografií a do grafiky. Máme tu krajinu s postavou, její vstup do skal, vrůstání člověka do krajiny, vydání se po lávkách a mostech různými kraji za poznáním.“¹⁰¹

František Drtikol, Bez názvu, nedatováno (1. pol. 20. let), lept, 21 x 44, 2 cm, Národní galerie v Praze

¹⁰⁰ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 38

¹⁰¹ DRTIKOL, František, Stanislav DOLEŽAL, Anna FÁROVÁ a Petr NEDOMA. *František Drtikol fotograf, malíř, mystik*. Redaktor Zuzana FOŘTOVÁ. Praha: Galerie Rudolfinum, 1998. ISBN 8090219446., s. 19

František Drtikol, *Cesta*, 1924, lept, 29,5 x 28,9 cm, Národní galerie v Praze

V jeho pozdějších dílech je především zahrnuta vizionářská osoba vztyčená na nejvyšším bodě skály prostupující do světelného kruhu. Jindy se jedná o osvícence, který připomíná Krista v posvátném postoji stoupajícího vzhůru, opět zalitý proudem světla.¹⁰² V tomto postoji postavy, ke které došel, se propojují dva póly, jedním z nich je světlo vyzařováno z temena hlavy a druhým z nich je proudění světla z hrudníku. Měli bychom zmínit, že důležitost jeho tvorby spočívá právě v zobrazení oněch energií spojených se světlem. Zabýval se jimi jako jeden z prvních českých malířů. Mnohé poznámky, které ke svým viděním pořizoval, jsou podobné vizím Karla Malicha.

Drtikolovy obrazy znázorňují jiné vidění světa, světelné vize a neskutečné scenérie. Jsou to

¹⁰² ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.

vhledy do duševního světa, ve kterém lze rozhraní vnímat. Jejich témata odhalují hloubku autorovy zkušenosti a dokreslují jednotlivé fáze vnitřního vývoje. Pokud tuto myšlenku pochopíme na základě Drtikolovy duchovní praxe, pak lze objasnit aplikovanou symboliku obvykle vycházející z křesťanství nebo buddhismu.¹⁰³Jako příklad můžeme uvést některé symboly. „*Les - tajemno, které láká člověka. Bloudění v lese znamená život zde na zemi bez Boha....Vysoká skála je ona výšina, na kterou se člověk musí vydrápat - královskou cestou - koncentrací. Hrad je sídlo Božství - vnitřní člověk.*“¹⁰⁴

František Drtikol, Bez názvu, 1939, olej, překližka, 28 x 28 cm, soukromá sbírka Praha

¹⁰³ DOLEŽAL, Stanislav, ed. *František Drtikol - Duchovní cesta*, sv. 2. Praha: Svět, 2008. Drtikol. ISBN 978-80-87201-00-8.

¹⁰⁴ DOLEŽAL, Stanislav, ed. *František Drtikol - Duchovní cesta*. Praha: Svět, 2004. Drtikol. ISBN 8090298664., s. 227

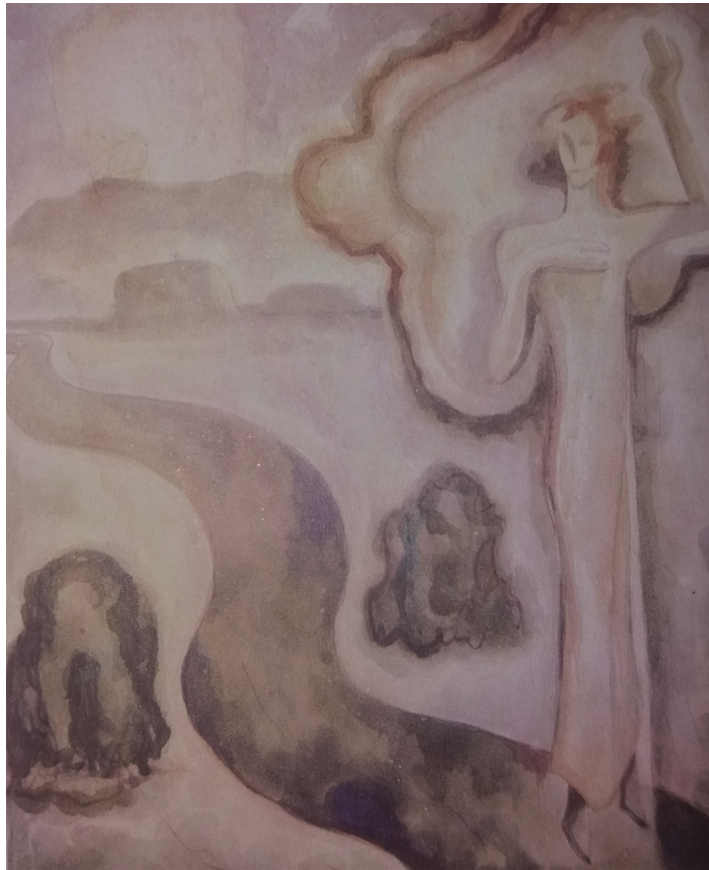

František Drtikol, Bez názvu, 1941, olej, překližka, 53 x 34,5 cm, soukromá sbírka Ostrava

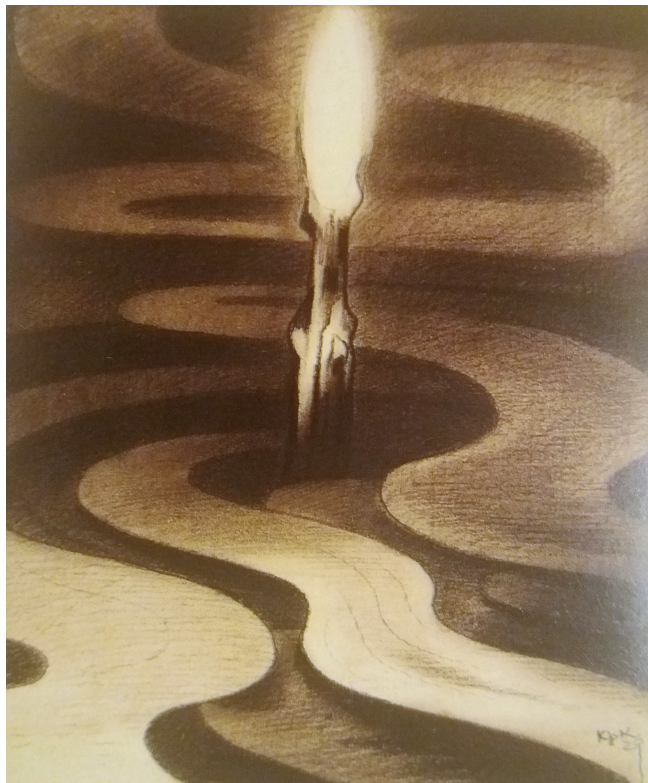
Podobně putování ve spojení s touhou dosáhnout transcendentna ve svých dílech vyjadřuje Jan Konůpek. Poutník k nekonečnu, tak byla nazvána retrospektiva díla Jana Konůpka, stejně tak o něm mluví Hana Larvová ve stejnojmenné knize. Podotýká že, po celý život hledá Konůpek vhodné výtvarné prostředky, které by mu pomohly dosáhnout zobrazení jeho niterných pocitů a hlubokých myšlenek. Proto je třeba jeho díla chápat jako neustálou cestu k pátrání po otázkách věčnosti a po záhadách již zmizelého lidského ráje. *„Konůpek si vytvořil svůj vlastní, nadčasový styl, který se co do fantasknosti, popírající jakoukoliv empirickou zkušenost, přiblížil surrealismu, respektive znovu pouze některým jeho aspektům.“*¹⁰⁵ Tajemné snové říše, pocity neustálé tísně a tajuplný rozumem nepochopitelný svět, který vzniká v jeho fantazii, bylo právě tím místem, kde mohl Konůpek nerušeně uvažovat o osudu lidské bytosti a její nedůležitosti ve vesmíru. V tomto kontextu Larvová upozorňuje na jeho uměleckou solitérnost. *„Vyhraněný subjektivní přístup ho předurčil stát se na celý život jakýmsi osamělým poutníkem, stojícím mimo hlavní dění umělecké scény.“*¹⁰⁶

¹⁰⁵ KONŮPEK, Jan. *Jan Konůpek: poutník k nekonečnu : = a pilgrim to infinity : Praha 1. října 1998 - 3. ledna 1999*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-7010-062-1., s. 51

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 22

Jan Konůpek, Světice, 1929, uhel a akvarel, 52,3 x 42 cm, Soukromá sbírka Oslo

Jan Konůpek, Světlo nad vodní hladinou, 1929, uhel. 52,8 x 42,3 cm, Soukromá sbírka Oslo

Po smrti Konůpkovy ženy se výše popsaný charakter obrazů ještě znásobí. Přímým zprostředkováním jeho pocitů se stávají kresby pustých bezmezných plání s noční oblohou plnou jasných hvězd, kterým jsou putující osoby hledající opodstatnění života lhostejné. Osamocené figury stojí většinou na nějakém vyvýšeném místě, kde jsou k nebi blíže, aby mohli pohlížet vzhůru, doufající ve spasení. Spíše tedy než o zobrazení postav jako takových, jde o znázornění stoupající duše, které sní o splnutí s vesmírem.¹⁰⁷

Jan Konůpek, Ranní modlitba, 1945, uhel, 51,1 x 36,4 cm, Soukromá sbírka Oslo

¹⁰⁷ KONŮPEK, Jan. *Jan Konůpek: poutník k nekonečnu : = a pilgrim to infinity : Praha 1. října 1998 - 3. ledna 1999*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-7010-062-1.

Ale i náměty objevující se v literatuře poskytují Konůpkovi množství podnětů, které využívá nejen pro ilustrace daných knih, ale i pro svou volnou tvorbu. Proto není divu, že i on se dostává k ilustracím spojeným s Máchovými díly. Navíc Máchův osobitý styl projevu s typickou obrazností s nadnesenými významy, především co se týče tragičnosti a prožívání věcí mystického rázu, byl Konůpkovi blízký.¹⁰⁸ Stejně tak jako již zmiňovaní autoři i Konůpek se dočkal svého vydání *Máje* roku 1910. Počátkem 40. let vychází i Konůpkem ilustrovaná *Pout' Krkonošská* nebo grafický cyklus *Máchovské zříceniny*.

Jan Konůpek, Z cyklu *Pout' Krkonošská*, 1940, lept, 8,9 x 12,6 cm, Umělecké sbírky PNP

¹⁰⁸ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.

Jan Konůpek, Z cyklu Máchovské zříceniny, 1943, litografie, 19,1 x 29,2 cm, Umělecké sbírky PNP

Výčet autorů, kteří do svých děl promítali motivy putování a cesty, ať už jde o jakoukoliv formu, by mohl pokračovat i dále. Své místo by tu měli rovněž velcí chodci z rodiny Mánesových, a to především Antonín, Josef a Amálie. Neměli bychom opomenout ani na dílo Josefa Váchala, zejména jeho Šumavou umírající a romantickou, která obsahuje Váchalovy barevné dřevoryty. Ale mohli bychom zmínit i Wenzela Hablika a jeho cyklus Tvořivé síly. Mohlo by se zdát, že zobrazování poutníků, kterému hrálo do karet především devatenácté a začátek dvacátého století s reakcí na tehdejší dobu, návraty do přírody a touhu po svobodě, je u konce. Samozřejmě pořád se vyskytuje téma přírody v různých podobách, ale už není tou hlavní podstatou, kterou znázorňoval romantismus. Další projevy, které znovu odkazují k přírodě, se odehrávaly v druhé polovině 20. století, kdy nastupuje akční umění, které přineslo mnoho reakcí spojených při chůzi a putování (viz. kapitola 2.4.).

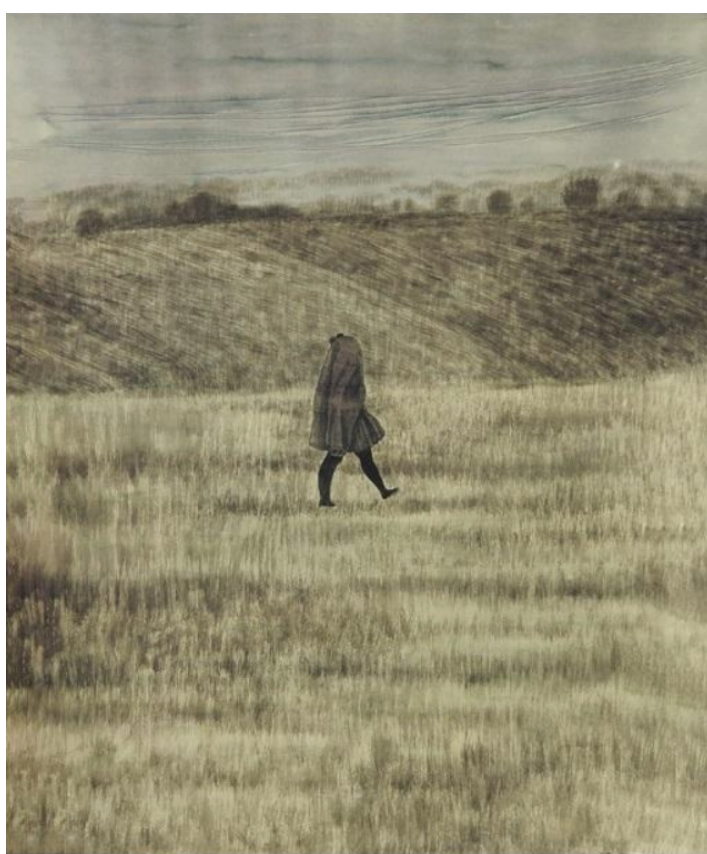
Ale jak je to vůbec se zobrazením poutníků dnes? I současní umělci považují poutnictví a chůzi za aktuální. Téma cesty a vnímání krajiny, které vzniká při putování, například přenáší do svých děl i Alžběta Skálová. To, z čeho Skálová těží pro svou tvorbu, vychází nejen z těsného kontaktu s realitou, ale i z její čím dál větší sebeprojekce. Pro Skálovou však leckteré reálné cesty spojené s pobytem na rozmanitých místech představují určující momenty v její tvorbě. Při svém pobytu v Banské Štiavnici kupříkladu objevila pro ni nový možný způsob malby, který bude následně využívat na svých obrazech. Šlo o škrábání do omítkové zdi, při kterém nalézala další a další vrstvy. Ona mnohohvrstevnatost sebou nese odhalování hlubšího smyslu a ten se postupně odhaluje, ať už jde o otisky lidské existence či doby přítomné nebo minulé. Zároveň představují vzpomínku na konkrétní místo. *„Význam tohoto procesu, který Alžběta Skálová vnímá jako nový možný postup v malbě, představuje i její nové promýšlení malby a tvorby vůbec. Vznikající obrazy, které nazývá omítkovými, už v sobě tuto proměnu nesou.“*¹⁰⁹

Alžběta Skálová, Pole/noc/poutníci, 2010, omítková malba, 125 x 100 cm

¹⁰⁹ SKÁLOVÁ, Alžběta a Jan ROUS. Chůze v šeru a jiné příběhy. V Řevnicích: Arbor vitae, 2021. ISBN 9788074671470, s. 23

Za zmínku stojí i její akvarelové krajiny, vytvářené na stejném místě, na které se po několika letech vrátila. Na nich se objevují mimo jiné i poutníci, osoby však působí až tajemným dojmem, to navíc umocňuje i tlumená barevnost, mnohdy jde o odstíny šedé. Temnota těchto obrazů však nemá vzbuzovat pocit strachu, ale právě naopak. Postavy se v krajině pohybují v prostoru obklopeném tichem, naznačujícím jistotu. Ticho je tady zásadní a je vyobrazeno jako obrana v podobě pláště. Následující dva obrazy poutnic mohou navodit pocit osamělosti člověka, ale v tomto případě jde pouze o samotu, kterou člověk na svých cestách sám hledá.¹¹⁰

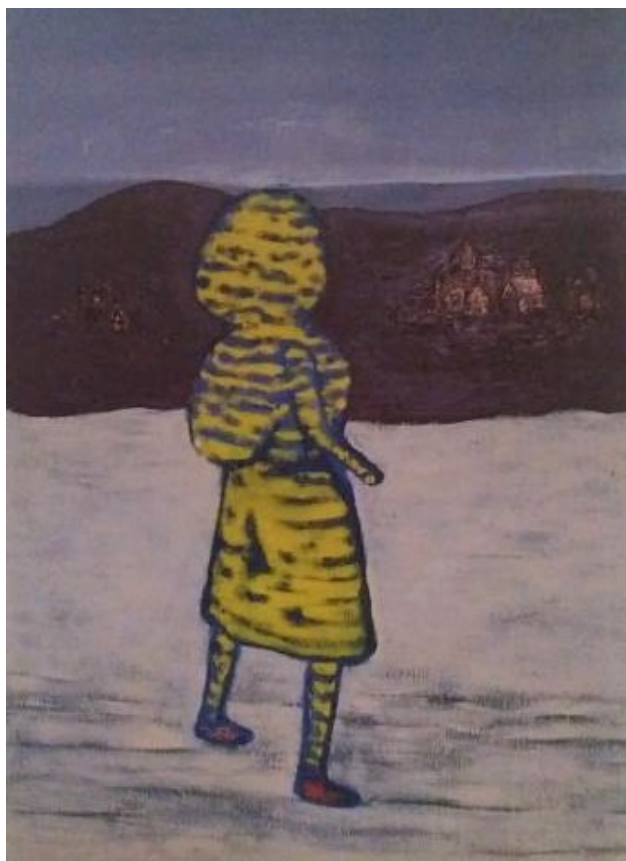
Vlevo: Alžběta Skálová, Bílá/den, 2011, akvarel, papír, 100 x 70 cm
Vpravo: Alžběta Skálová, Černá/noc, 2011, akvarel, papír, 100 x 70 cm

Návaznost na českou tradici zobrazující putující osobu, která cestuje s myšlenkami, jež se upínají k formám svobody, jakou mu společnost většinou nedopřeje, vyjadřuje ve svých dílech i Petr Pavlík. Jeho obrazy vychází z prostoru poznání a je na nich zachycena právě cesta bludištěm či krajinou. Silueta poutníka je pro Pavlíka výrazem jeho vlastní pouti po nejistých cestách života a zosobnění blízkých vztahů.¹¹¹ Poutnictví u něj je zobrazeno v

¹¹⁰ SKÁLOVÁ, Alžběta a Jan ROUS. *Chůze v šeru a jiné příběhy*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2021. ISBN 9788074671470.

¹¹¹ PAVLÍK, Petr. *Petr Pavlík: poutnice v labyrintu = girl pilgrim in the labyrinth*. [Praha]: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-40-8.

postavě ženského rodu. V tom je zakořeněný návrat do dětství nejen jeho, ale i jeho matky, která je v souvislosti s životní poutí právě vnímána jako poutnice. „Trvalo mi dlouho, než jsem si zpětně uvědomil, že je to vlastně moje matka. Tak jsem ji v dětství viděl. Přicházela a odcházela s kloboukem na hlavě a s kabelkou v ruce do světa "tam venku", který byl pro mne plný tajemství a nebezpečí.“¹¹² Volnost, s jakou poutnice kráčí neznámou krajinou, s mírou jisté lhostejnosti, jí umožňuje pohroužit se do sebe. Kráčí nebojácně, bez jakýchkoliv otázek, nenechá se vytrhnout s přemítání. Není nic, co by ji mohlo zarazit. Krajinu, kterou jde, reflektuje, ale neposuzuje ji. Znázorňuje obyčejnost, pokornost a respekt k přírodě. Někdy se jeví radostnější, jindy zase propadá trudnomyslnosti, ale vždy se zdá být záhadnou, stejně jako otázky, které s ní přicházejí. Poutnice se může zdát být bezmocnou a prostoduchou, ale v jejím neúnavném putování krajinou plnou překážek a hrozeb, je cítit obrovská síla. Nevíme, kde se tu vzala, kam jde a proč, nicméně nepochybně, že její cesta má větší význam. Je přirovnáním k životním poutím nás všech.

Vlevo: Petr Pavlík, Velká poutnice, 1989, olej, plátno 155 x 110 cm, Národní galerie v Praze

Vpravo: Petr Pavlík, Zastavení, 1983 – 2010, olej, plátno, 120 x 90 cm

¹¹² PAVLÍK, Petr. Petr Pavlík: poutnice v labyrintu = girl pilgrim in the labyrinth. [Praha]: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-40-8., s. 134

Přístup, s jakým množství obrazů vzniká, rovněž připodobňuje symboly poutnictví. A to především změny pohledů a přeměny, ke kterým v životě dochází a potřeba nahlédnout na věci jinými očima. „*Obrazy Petra Pavlíka se vyznačují až posedlou vícehledovostí. Změnou úhlu pohledu, či v některých případech záměrně umožněným otáčením obrazu samotného, lze kompozici a její významy přečíst různými způsoby.*“¹¹³

Petr Pavlík, Poutnice v labyrintu, 1987, kaseinová tempera, plátno, 120 x 165 cm

Na následujícím, obraze *Panoráma s kráčející Poutnicí* můžeme kupříkladu vidět poutnici, která vypadá, že utíká z přírody do města. Kontrast dvou odlišných světů je to vcelku patrný. Opět je to i určitá cesta související s labyrintem, prvek bloudění se neustále v autorově tvorbě opakuje. Nekonečná chaotická mnohost nás na první pohled upoutá, protože její zrně zasahuje do většiny obrazu. Poutnici zříme až záhy, na vršku kopce. V řádu uskupená kopcovitá krajina působící poklidným dojmem, se tak stává spolu s poutnicí jistým protipólem. Jako kdyby nám uprostřed toho všeho zmatku a rozkladu poskytovala záruku bezpečnosti a spolehlivosti.¹¹⁴

¹¹³ PAVLÍK, Petr. Petr Pavlík: poutnice v labyrintu = girl pilgrim in the labyrinth. [Praha]: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-40-8., s. 9

¹¹⁴ Tamtéž s. 134

Petr Pavlík, Panoráma s kráčeji Poutnicí, 1986, kaseinová tempera na plátně, 155 x 225 cm

2.3. Umění chůze

V této kapitole se vrátíme k chůzi, která provází celou diplomovou práci. Henry David Thoreau se o chůzi zmiňuje jako o umění chodit na procházky. Lidé, rozumějící tomuto umění byli obdařeni jistým poutnickým géniem. Můžeme si je rozdělit podle pojmenování na dva typy – jedním z nich je toulající se žebrající pobuda, označovaný jako saunterer, svatozemec - poutník směřující do Sainte Terre čili do Svaté země. Druhým typem je označení odvozené od slova sans terrem což znamená bez země, bez domova. Právě v tomto typu vidí Thoreau pravé poslání úspěšného putování. Jedině tehdy jsme-li svobodní a schopni vše opustit, můžeme se vydat na procházku. Avšak dnes toto umění málokdo provozuje, důležitým poznáním je, že možnost stát se chodcem je dána člověku shůry, „chodcem se člověk nestává, ale rodí.“¹¹⁵

Krajina je s chůzi spjata víc, než si myslíme, neboť putující je součástí krajiny. A stejně tak jako zanechává krajina svou stopu v nás, tak ten, kdo kráčí skrze přírodu, zanechává své stopy v ní. Rozmanitost terénů a úroveň obtížnosti pohybu v ní způsobuje chodcovo či poutníkovo čtení krajiny za pomoci rozplétání složitých sítí vztahů, které nám krajina poskytuje. Stejně tak jako vnímá chodec jednotlivé znaky krajiny, měl by si uvědomit i jejich systém, v podstatě jde o sémiotický proces, jelikož se mnohdy pouštíme do dekódování

¹¹⁵ THOREAU, Henry David. *Chůze*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 9788073633172., s. 10

krajiny.

Prostřednictvím chůze objevujeme nová místa, spojitost míst nám vytváří právě ono putování. Tam, kde se zastavíme, tam nacházíme působiště. Něco nás v onom prostoru vábí, a proto přerušíme, byť jen na chvíli svou cestu. *„Jestliže chůze je mlčenlivý rozhovor s krajinou, pak místo, které se během cesty objevilo, je místem proto, že tento rozhovor s krajinou je najednou velmi intenzivní. Krajina nás napřed vedla, ale teď, když jsme se zastavili, jakoby vyčkává, jakou otázku jí položíme.“*¹¹⁶

Vzhledem k takto vnímané chůzi si ovšem musíme mít stále na paměti, že cesta není předem daná a nevykonáváme ji tedy se záměrem někam dojít. Chodec se nachází během svého putování mezi místy, přičemž nikdy neví, kde ono mezi je. Určujeme-li si směr cesty, která nás nevede po předem vytyčené trase a objevujeme-li mezi místa, nacházíme tak smysl putování a chůze.

Je rovněž třeba si připomenout, že při chůzi dochází k splynutí fyzického a psychického chodu. *„Rytmus chůze uklidňuje a uvolňuje adrenalin i neznámé zdroje podvědomí. Vytrvalá a soustředěná chůze nejen unavuje, ale přináší nakonec i slastný pocit štěstí a úlevy.“*¹¹⁷

Jedině když je osoba, která se pohybuje pěší chůzí, nezávislá a svobodná, patří jen sama sobě, pak mám možnost vnímat všechny vjemy a pocity. Nehledě na množství idejí a nečekaných zážitků. Zřít záležitosti chůze, které se spojují s nápady a představami, jsou jistou formou uklidnění.

2.4. Reflexe krajiny v umění

Chůzi vnímáme jako nejpřirozenější pohyb lidí již od dávných dob, a proto se není čemu divit, že se stala i důležitým prostředkem a obsahem umělců, kteří se rozhodli své putování reflektovat v tvorbě. Zejména důležitou se stává v dobách, kdy se vztah člověka k přírodě rozvíjí v obsahu konceptuálních a akčních tendencí. Tyto tendence se objevují v moderním světě, který pohlcuje člověka na úkor přírody. To můžeme pozorovat i v dnešním světě. Chodecké akce mají projevy buď zamýšlených výprav, na jejichž konci se nachází nějaký cíl či jde o náhodné potulování krajinou. Jako jeden z představitelů, který se vydával na

¹¹⁶ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 19

¹¹⁷ KROUTVOR, Josef. *Klobouk, kniha a hůl: studie "krácející postavy" v krajině*. Praha: Pulchra, 2009. Eseje (Pulchra). ISBN 978-80-904015-9-4.. s. 153

průzkumy přírodního prostředí a získané poznatky promítl do své tvorby, byl Miloš Šejn. V jeho akcích můžeme pozorovat charakteristický způsob nahlížení na svět prostřednictvím smyslových zkušeností. Zejména v jeho začátcích šlo o prožití doteku a kontaktu s přírodou. Na jeho tvorbu „*můžeme pohlížet jako na obrovský archiv vidění a vnímání, deponitář nesčetných okamžiků smyslové epifanie*“¹¹⁸Původ akcí, které měly úmyslný charakter, lze vidět v sérii *Bdělé snění* z roku 1967 – 1969. K zaznamenání kontaktu se zemí využil fotografie i kresby. Zkoumání prostředí, které při svých dřívějších cestách prováděl, byla určena víceméně jen pro něj a přírodu, stávala se nástrojem k sebezpozorování a nalezení sebe sama.

Miloš Šejn, *Bdělé snění*, říjen 1969, fotografie autora

Od 70. let se Šejnova tvorba uchyluje k novému místu, jeskyním. Bloudění má dané podmínky, začíná i končí v jeskyních nebo se odehrává jen v jejich prostorech. V tomto případě hovoříme o okolí Jičína a Českého ráje, kde se nacházejí pískovcová skalní města. Akce jsou opět dokumentovány kresebnými a textovými záznamy. Hlavní rys Šejnovy tvorby se tu opět uplatňuje prostřednictvím kontaktů těla, která reagují na tvarosloví i danou atmosféru místa. Prováděné rituály či meditace trvají jednu minutu či jednu hodinu „*a formálně pozůstávají ze statických pozic těla ve vztahu ke skalní hmotě (stromu či jinému přírodnímu útvaru) i dynamické gestické práce.*“¹¹⁹

¹¹⁸ Kesner, Ladislav; *Archivy vnímání: Krajina v procesuálních svitcích Miloše Šejna*, Umění LIII/2005 [online]. Copyright © [cit. 02.04.2021], s. 45 Dostupné z: <https://www.sejn.cz/MODULES/CATALOG/PDF/Ladislav%20Kesner%20jr.%20ARCHIVES%20OF%20PERCEPTION.pdf>

¹¹⁹ ŠEJN, Miloš. *Miloš Šejn: býti krajinou = being landscape*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2010. ISBN 978-80-87164-31-0., s. 10

Miloš Šejn, Dovnitř/Lebky, 1974 – 1976, Prachovské Skály, Český ráj, fotografie

Výrazný je i Šejnův soubor zhruba 50 prací nazvaných *Procesuální svitky*, které vznikaly mezi léty 1983 -1989. Zpravidla se jedná o dlouhé, několika metrové papírové či textilní role, které připomínají svým vzhledem malby svitků z Dálného východu. V této technice se propojují postupy, které Šejn uplatňoval už v jiných akcích, ať už šlo o propojení textu s malbou, hledání přírodních materiálů nebo rituálů s tím spojených. Vyzbrojen rolí, tužkou a fotoaparátem vyráží do přírody na svá oblíbená místa, ke kterým se rád navrácí. V některých případech jen samotný výstup na horu či kopec s touto obrovskou rolí požadoval značné úsilí, a stává se tak pro něj až metafyzickým zážitkem. Na určeném místě papír rozprostře a využije povrchy přírodnin ke vzniku otisků a frotáží, občasně doprovázené kresbou či nějakým popisem. K otiskům používá vše, co mu příroda poskytne – hlínu, trávu, rostliny, jakýkoliv přírodní pigment. Proces, s jakým díla vznikala, si taktéž pečlivě poznamenává.

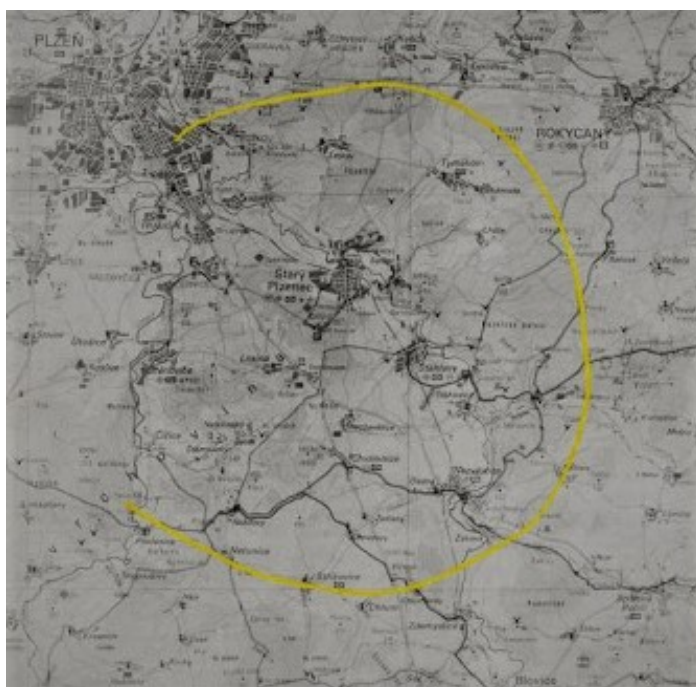
Vlevo: Miloš Šejn, Nad zemí/Borecké skály, 15.června 1986, přírodní pigmenty, grafit, papír, sbírka autora
Vpravo: Miloš Šejn, Odtávající sníh/Zebín, 15. února 1987, přírodní pigmenty, papír, sbírka autora

Miloš Šejn, Luční hora/Javoří potok z cyklu Interakce s krajinou, 1987, fotografie autora

Podobným charakterem tvorby se vyznačuje i Marian Palla. Jejich díla spojují především využívané přírodní materiály a rituální charakter akcí, jež dovoluje hlubší rozjímání, ponoření do sebe. Mezi jeho nejčastější přírodní materiály, které ve svých putováních využívá, patří kámen. S kamenem souvisí i jeho výprava nazvaná *Cesta za dotykem*. Tu uskutečnil 25. 5. 1985 ve večerních hodinách, kdy započal cestu autobusem na Slovensko, v ranních hodinách pak vystupuje na hlavní hřeben Nízkých Tater, zde se dotkne kamene a míří zase zpátky. Pallovi zde jde především o prožívání a myšlení spojené s akcí než o akci samotnou.¹²⁰ Další, kdo využívá své chodecké aktivity je Milan Maur, ten se 9. 5. 1988 rozhodl jít ve stopách slunci, uskutečnil tak jednodenní pěší putování nazvané *Cesta za sluncem*. Při své symbolické pouti šel od úsvitu do soumraku. Z jeho putování existuje artefakt v podobě mapy, na které zakreslil žlutou barvou svou trasu.

¹²⁰ MORGANOVÁ, Pavlína. *Akční umění*. Olomouc: Votobia, 1999. ISBN 80-7198-351-9.

Milan Maur, Cesta za sluncem, 9. 5. 1988, 91 x 65 cm, majetek autora

Počátkem 70. let se chůze objevuje i v odnoži akčních tendencí a to body – artu, pro nějž bylo podstatné překračování fyzických sil. Chůze pro autory znamenala možnost překonávání překážek a vystavení těla fyzické zátěži. Jedním takovým umělcem, který náročnost chůze způsobenou špatnými podmínkami pocítil, byl Jan Mlčoch. Jeho *Výstup na horu Kotel*, dokládá fotografie, kterou během svého putování pořídil. Na ní vidíme, jakým živelným překážkám musel při stoupání vzhůru vzdorovat, zejména se jednalo o sněh a mlhu.

Jan Mlčoch, Výstup na horu Kotel, 26.4. 1974, fotozáznam akce, majetek autora

Dále je to například Štemberova akce *Přenesení kamenů z roku 1971*, kdy šlo opravdu ve své podstatě o přenesení dvou velkých kamenů ze Suchdola do Dejvic. Všichni dosud jmenovaní autoři chůzi vnímají jako putování, objevování měnících se prostorů v krajině, což souvisí s tradicí krajinářství a je jedno jestli tím míníme výtvarné umění nebo literaturu. Jestliže mluvíme o této kombinaci oborů, musíme zde jmenovat i Jiřího Valocha. Ten v roce 1974 vykonal putování napříč venkovskou krajinou. Fotografie spojené s touto akcí, ale mají jiný význam. Celodenní putování bylo zaznamenáno ve třech sériích po třech fotografiích. Složení fotografií mělo odpovídat básnickému útvaru, zvanému haiku. Tři fotografie tedy odpovídají třem veršům. Odtud i název celé akce *Haiku I., II., a III.*

Jiří Valoch, Haiku II, 1974, fotografie, majetek autora

Putování se může odehrávat samozřejmě kdekoliv, typem procházky jsou i počáteční akce Milana Knížáka, které se konaly v městském prostředí. S poutí souvisela skupinová akce *Pochod* z roku 1973, která se konala za účasti čtyřiceti účastníků. Ti byli přivázaní k sobě provazy a měli si uvědomovat své pouto k ostatním, sdružení, které v tu chvíli vytvářeli. „V této akci Knížák navázal na poutě našich předků, přičemž opět prostým zásahem situaci umocňuje. ...Je to další akce, která knížákovským způsobem provokuje k novému vnímání pospolitosti mezi lidmi“¹²¹

¹²¹ MORGANOVÁ, Pavlína. *Akční umění*. Olomouc: Votobia, 1999. ISBN 80-7198-351-9., s. 37

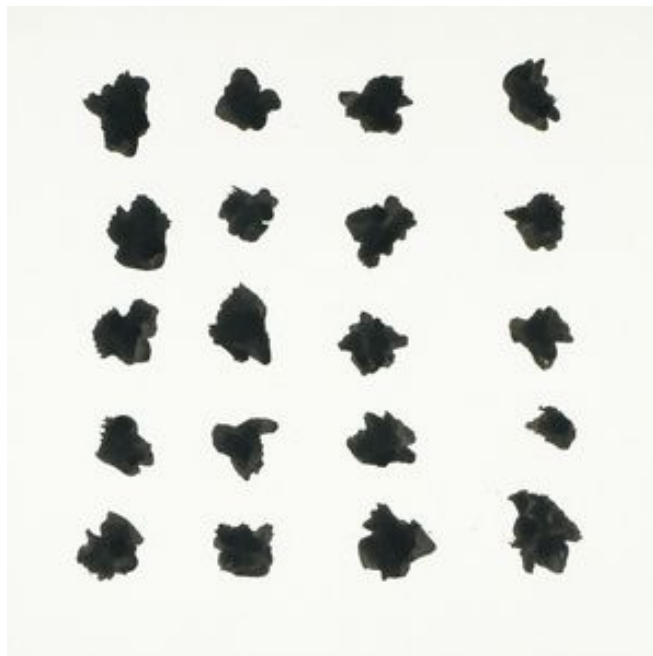
Milan Knížák, Pochod, 1973, fotografie, 23,2 x 17, Sběrka Moravské galerie

Knížákův pochod nás přivádí k autorům, kteří svou chůzi a s ní spojenou zkušenost s krajinou využívaly v akcích souvisejících s land-artem. V tomto kontextu vnímáme akce Karle Adamuse. Námětem raných Adamových děl tohoto druhu byl rytmus chůze, jednotlivé kroky, definice vzdálenosti. Výchozím bodem autora je obvykle sémantický text nebo koncept. Adamusova kresba konaná za chůze, se zdá být výsledkem mnoha faktorů najednou. Jednak je utvářena činností kráčejícího těla, tempem chůze a srdečním tepem, ale rovněž má svůj vliv topografie a prostředí, zejména pak počasí. Jeho *Pocta Šlépějím II.* z roku 1973 vytváří linii kroků na dně vypuštěného rybníka. Od roku 1983 v podstatě při své chůzi tvoří cyklus básní nazývané jako *Peripatetické básně*. Spojením akční kresby a poezie nám možná připomene již zmíněného Jiřího Valocha. Z Adamusovy tvorby však vystupuje do popředí rituální charakter akcí, jež mu právě peripatetické kresby umožňují. Tím se opět dostáváme k poutnictví jako rituálu, cestě za sebepoznáním a očištění mysli. Patrné je to především v cyklu *Kolo života* vytvořeném mezi léty 1999 až 2000. Tematicky série souvisí s jeho zájmem o filosofii taoismu a buddhismu. Kresby zaznamenává při výstupu na Ostrý vrch v Beskydech. Na stejném místě posléze vzniká další cyklus kreseb *12 sluncí*, „který představuje snahu nakreslit v procesu chůze bod jako výraz umělcova maximálního soustředění, spojeného s procesem očišťování.“¹²²

¹²² ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 51

Karel Adamus, Hold šlépějím II., 7. 9. 1973, Třinec – „Popílek“ (dnes Kaliště), Muzeum umění v Olomouci

Karel Adamus, Kroky z cyklu Peripatetické básně, 1990, kresba, tuš, papír, 28 x 28 cm, Galerie výtvarného umění v Ostravě

Obdobné rysy jako Adamus má ve svém zemním umění britský umělec Richard Long. Mezi jeho nejznámější akce patří vyšlapané rovné linie v určitém úseku cesty. Chůzi Long

směřoval do geometrických tvarů – linií a kruhů, ty směřoval buď nezávisle na terénu, nebo vyznačoval pravidelně kruhy kolem významných bodů. Na začátku jeho chodeckých akcí stojí *A Line Made by Walking*, neboli Vyšlapaná čára z roku 1967. V tomto případě, jak už název napovídá, Long chodil tak dlouho, dokud se neobjevila přímá čára na trávníku, a tu pak vyfotografoval. Umělci jako Adamus a Long se účastnili na posunutí konceptu chůze samé. V rámci putování je chůze důležitou pro prožívání krajiny, „Long však posunul osamělou chůzi do roviny jakéhosi prchavého artefaktu, obdobnému pomalému pravidelnému tanci, ale za silného vnitřního prožitku vlastního těla uprostřed či uvnitř určité krajiny.“¹²³

Richard Long, Vyšlapaná čára, 1967, 37,5 x 32, 4 cm, Tate Gallery

Další možnost chůze v tvorbě představili umělci, kteří chůzi sice využili, ale šlo o delší cestu, během níž vznikala určitá díla, jde tedy o pout' v pravém slova smyslu. Navíc se vracíme k poutnictví, tak jak bylo představeno v romantismu. A to doslova, protože Jaroslav Anděl ve svém projektu *Cesta s Karlem Hynkem Máchou* navazuje na poznávání krajiny, tak jak ji Mácha objevoval.¹²⁴ Anděl k tomu využil záznamů, které při svých cestách Mácha sepsal. Andělovy výpravy se uskutečnily 15. – 17. 8. 1976 a 20. – 21. 9. 1977, kdy šel z Prahy na Bezděz a do Krkonoš. Ve své době šlo o nejdelší chodecký počin v rámci českého akčního umění. Účelem bylo vystopovat charakteristická místa, znaky, které vyjadřovaly Máchovo vidění světa. Sérii černobílých fotografií, které ilustrovaly Máchovu cestu, bylo

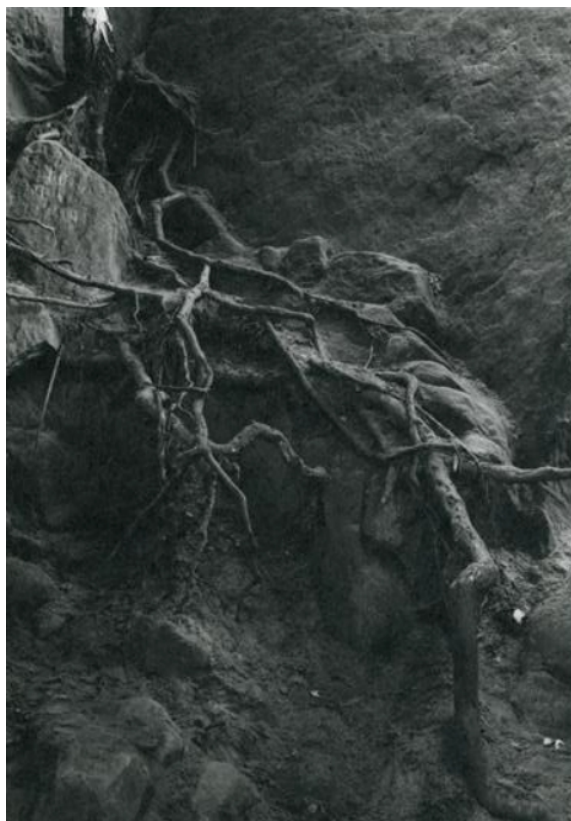
¹²³ Richard Long - Chůze jako umění - - Ekolist.cz. *Ekolist.cz: životní prostředí, příroda, ekologie, klima, biodiverzita, energetika, krajina, doprava i cestování* [online]. Copyright © [cit. 30. 04. 2020]. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/kultura/clanky/esej-richard-long-chuze-jako-umeni>

¹²⁴ V Máchových stopách vede turistická cesta, je značená červenou barvou, začíná v Mělníku a její délka je 44 km

možno vidět na výstavě s názvem *Cestou s Karlem Hynkem Máchou* v roce 1978. Andělova cesta se vyznačuje tím, že je vlastně schovaný za osobou Máchy, neposkytuje své osobní zkušenosti ani neurčuje konkrétní místa. Anděl se věnuje osobnosti básníka a stejné trase i během dalších let, pořizuje další snímky a roku 2004 uskuteční v prostorách Strahovského kláštera výstavu s názvem *Poznamenání cest Karla Hynka Máchy*, kde promítá fotografie na kamenné klášterní zdi. Společně na výstavě se objevují i pasáže právě z Máchových deníků.¹²⁵

Jaroslav Anděl, *Cestou Karla Hynka Máchy*, 1976 –1979, 30 x 40 cm, Sběrka Moravská galerie

Jaroslav Anděl, *Cestou Karla Hynka Máchy*, 1976 –1979, 30 x 20 cm, Sběrka Moravská galerie

¹²⁵ O máchovském projektu Jaroslava Anděla » Sedmá generace. » *Sedmá generace* [online]. Copyright © 2018 [cit. 02.04.2022]. Dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/o-machovskem-projektu-jaroslava-andela/>

Zmíníme i Martina Zeta, jehož pouť, která trvala měsíc (7. 4. - 2. 5. 1993) směřovala do Himalájí. Právě tato Zetova akce doplněna kresbami a texty nám připomene začátek touhy romantického poutníka vydat se na vzdálené vrcholy. Cyklus akčních kreseb horských štítů, které během putování vytvořil, se nazývá *Zrychlený tep*, kresby totiž mají připomínat záznamy z kardiogramu. „*V jednoduché symbolice dynamicky až téměř stenograficky kreslených horizontů vysokohorských štítů se vzájemně potkávají, střetávají i prolínají rytmy vnitřní krajiny poutníka s rytmy vnější krajiny světa: kardiogram země s kardiogramem srdce, jejich charakteristické zmnožování i rozpadávání je výrazem touhy po sebezpřesahu, kdy se všechno bytí sjednocuje.*“¹²⁶

Světýlka slídy
rudé bodláčí
ledový potok
a skrze oblaka se občas prořízne
kontura mého tepu.
Špatně se dýchá.
Dianboche 21.4. 1993¹²⁷

Martin Zet, Z cyklu *Zrychlený tep*, Taboche, 22. 4. 1993, tuš, papír, 10,4 x 21 cm, majetek autora

Ve stejném roce se uskutečnila pouť Františka Skály. Šlo o nejdelší projekt v rámci českého akčního umění, tím byla překonána i Pouť Jaroslava Anděla. Šlo o putování na benátské Bienále, kde měl František Skála reprezentovat na 45. ročníku Českou republiku. Cesta

¹²⁶ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 51

¹²⁷ Tamtéž s. 116

dlouhá 850 km trvala od 2. 5. do 1. 6. 1993. Při své měsíční cestě zaznamenával všechny své zážitky a postřehy do deníku. Kromě detailního zapisování, deník obsahuje i spoustu kreseb, mnoho jich rovněž vznikalo i volně. Deník spolu se všemi díly, jež po cestě vznikly, vystavil na Bienále. Rovněž si můžeme prohlédnout mapu s trasou jeho putování s vyznačenými místy, kterými procházel. Svým počinem se znovu skála přibližuje duchu romantismu, prezentován jako vyvrženec navazuje nejen na tradici romantické poutě se všemi jejími aspekty, ale i na dřívější zvyk putování za prací a vzděláním. V této souvislosti vzpomeňme například na spisovatele, jejichž cesta často směřovala do Itálie nebo do Vídně. Význam Skálova putování je ovšem třeba vidět v kontextu uvedeného Bienále, nevyjímaje slavné Benátky se svou atmosférou. Svým putováním konfrontuje dva světy. Svět moderních vymožeností, technologických obrazů a uměle vytvářených světů se tu střetává s přirozeným světem smyslové reality, která apeluje na naše prožívání a vidění vlastní skutečnosti. Toto tvrzení podtrhuje i Zemánek, Skálova cesta podle něj *„vyjadřuje zaujetí vlastními prožitky, schopnost jedinečného pozorování skutečnosti v konfrontaci se zprostředkovanými zážitky nabízenými dnes turistickým průmyslem.“*¹²⁸ V tomto ohledu je František Skála na rozdíl od konzumního turistu opravdovým poutníkem. Tento pohled se odráží i v dnešním světě a je z hlediska záplavy digitálními a technologickými obrazy čím dál aktuálnější. Sám Skála své putování komentuje následovně: *„Největší zážitek z této cesty je překonání vzdálenosti rychlostí přirozenou člověku. Dostal jsem se do absolutní harmonie s přírodou a všechno jsem intenzivně vnímal. Po dvou letech jsem byl schopen vybavit si cestu téměř krok za krokem, tak jak dny následovaly po sobě ... Možnost prožít nepřerušenou řadu dní tímto přirozeným způsobem zůstává nejsilnějším (a nepřenosným) zážitkem v mém životě.“*¹²⁹

¹²⁸ ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8., s. 52

¹²⁹ SKÁLA, František, SKÁLOVÁ, Eva, ed. *František Skála*. Praha: Arbor vitae, 2004. ISBN 80-86300-47-1., s. 141

František Skála, Mapa trasy putování Praha – Venezia, 1993, tuš, kvaš, papír, 56 x 48 cm, majetek autora

František Skála, Fragment z autorova deníku, 1993, fix, rákos, papír, 18 x 13 cm

František Skála, Fragments z autorova deníku¹³⁰, 1993, fix, rákos, papír, 18 x 13 cm

Akční umění, jehož tendence se z velké části odehrávají v přírodě, je pro téma diplomové práce nevyčerpatelným zdrojem. Ilustraci toho, co vše je možné v rámci chůze a putování vytvořit a jakým způsobem lze krajinu vnímat, by měli poskytnout uvedení autoři. Dalším doplněním by byla třeba díla Jana Steklíka, Michala Kerna, Josefa Hampla, Ivana Kafky nebo zahraničních autorů jako je Judith Todd, Walter de Maria, Robert Smithson, Dennis Oppenheim a mnoho dalších. V závěru této části uvedeme ještě jednoho autora, Štěpána Klase. Jeho tvorba se zdá být z hlediska putování pro nás nejaktuálnější. Od roku 2008 vytváří tzv. tulácké značky. První takovou značku nastříkal na roh zdi Zličínského hřbitova. Naopak poslední značka, jak je známo, je v rodišti Gustava Mahlera v Kališti u Humpolce. Každé místo, na které značku umístí, si následně zakreslí i do svého deníku, kterému říká cestovník. Dalším postupem je pro něj vytvoření mapy. Ta by mohla být návodem pro ty, kdo by se chtěli tohoto putování zúčastnit. Cesta, kterou se vydal, neměla od počátku daný cíl ani význam. Jediným motivem bylo, že půjde dlouho, a přitom navštíví lidi, kteří jsou mu blízcí. Vytváření značek tak podléhá citu autora. Za zmínku stojí i vytvoření kovové desky se

¹³⁰ SKÁLA, František. *Praha - Venezia: cestovní deníky 1993*. [Praha]: Arbor vitae, 2005. ISBN 8086300633.

siluetou poutníka umístěného ve Štichovicích u Manětína. Deska na kolemjdoucí působí svou symboličností. Najdeme na ní siluetu letícího ptáka, který představuje svobodu, dále peříčko umístěné na poutníkově pokrývce hlavy. A pak tu máme i tradiční poutnickou hůl značící podporu a pomoc. Pod nohama poutníka se ve spodní části desky nachází dva Máchovy texty. Horní část desky odkazuje na známý pozdrav, kterým si poutníci přejí dobrou cestu, znamenající „jen dál“.¹³¹

Štěpán Klas, Fragmenty ze Zlíčinského okruhu, Basova zkratka, od 2008

Štěpán Klas, Poutník, 2008, železo, Štichovice u Manětína

¹³¹ SCHMELZOVÁ, Radoslava, Dagmar ŠUBRTOVÁ a Radek MIKULÁŠ. *Současná umělecká díla v krajině*. Praha: Academia, 2014. Průvodce (Academia). ISBN 978-80-200-2275-2.

Souhrn

Druhá kapitola se věnovala rozsáhlému tématu putování a chůze, které se odráží v literární a výtvarné tvorbě. Hlubší zaměření bylo učiněno na vybrané dva autory, mezi nimiž lze vnímat paralelu (C. D. Friedrich a K. H. Mácha). Vybraná škála autorů, která je v této kapitole nastíněna svědčí o tom, že téma poutnictví lze chápat nejen skrze obrazy zobrazující poutníky (C. D. Friedrich, A. Hofbauer), ale i prostřednictvím prvků a symbolů odkazujícím na poutě životní, duchovní a spirituální (J. Konůpek, F. Drtikol, F. Kobliha).

Kapitola ukázala i autory, kteří využívají v tvorbě i aspekty samotného chůze (akční umění). Tyto aspekty lze využít v práci se žáky ve výtvarné výchově. Díky znalostem z těchto oblastí se dají vymyslet vypovídající úkoly, které žáky povedou ke vztahu ke krajině.

DIDAKTICKÁ ČÁST

1. Úvod

Člověk je součástí přírody od narození, a i když se vztah přírody a člověka v průběhu dějin měnil, zásadní složkou života je dodnes. Skrze výtvarnou výchovu můžeme dojít k porozumění světu, ale i ke svému sebevyjádření. Stejně jako mají žáci možnost ovlivnit přístup k životnímu prostředí, tak může učitel být ten, kdo je vede skrze nové cesty poznání, kdo je v objevování doprovází a dává jim podnětná východiska. Právě úkolem současné výtvarné výchovy, jak ji popsala Věra Roeselová, je to, že „učí děti hledat, co říci o světě, v kterém žijí, a nabízí jim možnosti, jak to vyjádřit. Motivací a hledáním myšlenek nebo potřebných vyjadřovacích prostředků je přivádí k aktivaci smyslového vnímání, estetického cítění i rozumového a citového hodnocení skutečností a jevů.“¹³²

Vzhledem k tomu, že diplomová práce zaštituje nejen téma pouti, ale i chůze a krajiny, rozhodla jsem se pro tvorbu úkolů využívat především to, jakým způsobem se dá krajina vnímat a jaké možnosti nám dává při našem tvoření. Téma pouti a chůze je tu zohledněno prostřednictvím vjemů, jenž byly důležité pro poutníky i chodce. Některé z úkolů proto vyžadují i pobyt venku. V tomto ohledu jsem rovněž své úkoly musela částečně uzpůsobit podmínkám školy a časovým možnostem. Série úkolů je uskupena do projektu nazvaného *Formy prožívání krajiny*. Výuka hodin vychází z absolvovaných magisterských praxí na střední umělecké škole, na které jsem měla možnost jednotlivé úkoly vyzkoušet na studentech 1. a 2. ročníků.

Jelikož v kontextu mého tématu se nabízí využití přírodních materiálů, které jsou i součástí jednoho z mých úkolů, rozhodla jsem se poukázat právě na tyto spojitosti a ukázat jaké jsou možnosti zapojení v rámci výuky výtvarné výchovy.

1.1. VV a RVP ve vztahu k přírodě

Výtvarná výchova, tak jak je zastoupena v rámcovém vzdělávacím programu poskytuje mnoho možností, jak ji využít nehledě na utváření pozitivního vztahu k přírodě a vnímání jednotlivých součástí přírody. Nesmíme zapomenout na dnešní technologickou dobu, která v dětech nepodněcuje touhu pobývat venku a objevovat svět, tak jak tomu bylo dříve. I

¹³² ROESELOVÁ, Věra. *Námět ve výtvarné výchově*. Ilustroval Robert JEŽDÍK. Praha: Sarah, c1995. ISBN 80-902267-4-4. , s. 11

proto je důležité v žácích vztah k přírodě utvářet a prohlubovat. Prostřednictvím výtvarné výchovy můžeme naučit žáky vnímat přírodu jako zdroj estetických objektů, jako umělecké dílo, nebo ji využívat jako inspiraci pro naše uvažování, přemýšlení a tvoření. Nesmíme však zapomenout na to, že přírodu je potřeba vnímat jako celek. Žákům je třeba připomínat souvislosti mezi jednotlivými přírodními formami. Učitelé výtvarné výchovy mohou v žácích probudit touhu na utváření okolí, podílení se na životním prostředí apod. I když se o přírodě učíme v přírodopise nebo jiném předmětu, nic nenahradí zkušenost všemi smysly, které nám nabízí právě hodiny výtvarné výchovy, jelikož si přírodniny můžeme osahat, pozorovat je, zaposlouchat se do zvuků přírody, snažit se jednotlivé přírodniny vymodelovat atd. Seznamovat žáky s přírodou a krajinou mohou učitelé i pomocí uměleckých děl, které mohou přinášet nejen poznatky o technikách a době, v němž dílo vzniklo, ale i využití právě námětů krajiny pro zobrazení. Z hlediska historie uměleckých směrů mohou žáci vnímat i proměny a vývoj přístupů k přírodě.

K takovému propojení dochází právě i v rámci mezioborových kontextů nebo v uplatňování průřezových témat. V rámcovém vzdělávacím programu, z kterého školy vychází při tvorbě školního vzdělávacího programu je odkaz na tematiku přírody a krajiny rozvíjen následovně:

Průřezové téma, které je spjato v tomto kontextu s výtvarnou výchovou a přírodou nejvíce je environmentální výchova. Podle metodického pokynu MŠMT klade environmentální vzdělávání, výchova a osvěta důraz na: „poznávání životního (přírodního i umělého) prostředí (člověka), na uvědomování si nezbytnosti zachování podmínek života, na poznávání vztahu člověka a životního prostředí.“¹³³Na základě pozorování a vnímání přírodních forem mohou žáci pochopit vztahy mezi společností a přírodou, neboť jedním z tematických okruhů je právě Vztah člověka k prostředí. Je třeba rovněž podotknout, že Vzdělávací oblast Umění a kultura poskytuje Environmentální výchově mnoho příležitostí pro zamýšlení se nad vztahy člověka a prostředí, k uvědomování si přírodního i sociálního prostředí jako zdroje inspirace pro vytváření kulturních a uměleckých hodnot a přispívá k vnímání estetických kvalit prostředí.¹³⁴ Střední odborné školy mají pak tento obsah obsažen

¹³³ Metodický pokyn MŠMT dostupný z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-msmt-k-zajisteni-environmentalniho>

¹³⁴ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2017. 135 s. [cit. 2018-12-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

v průřezovém tématu Člověk a životní prostředí, které má vést k odpovědnému environmentálnímu chování. Obsahuje tedy témata, souvisejí s udržitelným rozvojem.

1.2. Využití krajiny a přírodních materiálů ve VV

Vyučující výtvarné výchovy mají velké množství publikací, které jim dovolí pracovat s jednotlivými přírodními materiály, nejvíce uplatňovaných v ročních obdobích nebo konkrétních tématech, ovšem zapojení krajiny a přírody ve smyslu budování vztahu člověka a krajiny už tak časté není. Současné publikace apelují i na práci se žáky venku, využívají k tomu právě odkazu na umělecké tendence jako je land-art, performance či instalace v krajině. *„Cílem lekcí je především seznámit děti s rozmanitostí přírodních materiálů, rozvíjet jejich fantazii a kreativitu při práci s přírodninami, učit děti vnímat krásu přírody.“*¹³⁵ Odkazy na takové možnosti a konkrétní úkoly přináší metodický portál RVP, který může být pro učitele rovněž inspirací při hledání vhodného námětu a zapojení do projektu.¹³⁶ Publikace Výtvarná výchova v environmentálním vzdělávání od Jana Šmída věnující se výše uvedenému propojení rovněž zdůrazňuje: *„to, co je pro učitele podstatné, tedy možnost nabízet různorodé impulsy a témata pro přemýšlení, lze postihnout v rámci environmentální výchovy propojování mezioborových specifik.“*¹³⁷ Jedním ze způsobů, jak toto téma uchopit a pracovat s ním, je využití fotografie, která může být právě z *„pozice dítěte v dnešním přetechnizovaném světě, cesta vedoucí ke „zpomalení“ a vnímání impulsů prostřednictvím fotografických obrazů.“*¹³⁸ To by mohlo být pro učitele praktické využití i z hlediska jejich náročnosti na organizování výuky venku či při práci na dlouhodobějších projektech.

Nadále stojí za zmínku i Věra Roeselová, autorka několika příruček a didaktik výtvarné výchovy, jejíž knihy jsou i nadále aktuální. Uvádí jednotlivé náměty zahrnující i přírodní a krajinnou tematiku, z kterých může pedagog čerpat. Ve svých návrzích pracuje právě i se skutečností, přepisem reality, a hlavně setkáváním venku, kdy žáci přímo v přírodě pozorují jednotlivé motivy, sbírají podklady pro tvorbu či vnímají skrze všechny smysly dané okolí.

¹³⁵ Příklady využití dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/232/VYTVARNE-TECHNIKY---LAND-ART-A-EMPAKETAZ.html/>

¹³⁶ Příklad využití přírodních materiálů: <https://clanky.rvp.cz/clanek/r/GFBB/14451/KRAJINA-JEJI-PODOBY-V-NAS-A-VE-VYTVARNEM-UMENI-LAND-ART.html/>

¹³⁷ ŠMÍD, Jan. *Výtvarná výchova v environmentálním vzdělávání: příručka k projektu Alma Mater Studiorum*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-443-3., s.13

¹³⁸ Tamtéž, s.14

Materiály můžeme zkoumat skrze stopu, kterou zanechávají, v tomto ohledu se právě dá využít frotáž či již uvedený land-art. Tyto techniky mohou být pro žáky zajímavější a přinést lepší pochopení pro práci s materiálem. Kromě zkoumání struktur bychom mohli využít i smyslů, vyzkoušení různých pachů, chutí apod. Nehledě na využití kulturních aspektů, porozumění místa, kde žijeme, ale i jeho historie. Žáci si mohou zahrát na to, jaké možnosti kresby přinášelo dřevo či uhel pravěkým lidem, neboť přírodní materiály byly nedílnou součástí lidí již od pravěku.¹³⁹

2. Formy prožívání krajiny – projekt

Svůj výtvarný projekt nazvaný *Formy prožívání krajiny* jsem absolvovala se žáky Soukromé střední umělecké školy designu v Praze v Ateliéru Užité malby. Z hlediska uskupení žáků v ateliéru se do úkolů zapojily především 1. a 2. ročníky. Cílem projektu bylo žáky seznámit s různými formami prožívání krajiny, vyzkoušením si možností zobrazování krajiny, přemýšlením nad prožíváním umělce v krajině, prohloubení vnímání krajiny při chůzi a vyzkoušet si případně nové techniky nebo prohloubit si stávající dovednosti. Rovněž bylo kladeno za cíl zjistit, jakým způsobem jsou studenti schopni krajinu reflektovat ve své tvorbě.

Při přípravě úkolů jsem musela zohlednit fakt, že ne každou hodinu mohu vést venku, jak jsem vyrozuměla, studenti nebyly na výuku v přírodě úplně zvyklí, kromě plenérů a občasných pobytů za účelem intenzivního malování v přírodě. Jinak se celá výuka v podstatě odehrává v ateliérech. Z hlediska časových možností a nepříznivého počasí jsem jim tedy rovněž musela zadat některé úkoly domu, které měli právě vytvořit během pobytu venku ve svém volném čase. A na další hodině je prezentovat. Celý projekt obsahuje 5 úkolů, s tím že první část po konzultaci byla koncipována jako povídání o krajině, abych zjistila, jaký vztah studenti ke krajině mají a co vše si pod pojmem krajina představují. V dalších úkolech pak zjišťuji, jakým způsobem reflektují krajinu ve své tvorbě. Každá hodina má stanovený čas výuky v rozmezí 2 až 2, 5 hodiny. Seznam úkolů, které budu v následujících podkapitolách popisovat je následující: 1. *Představa krajiny*, 2. *Frotážovaná krajina*, 3. *Pastelová krajina*, 4. *Krajina v proměně*, 5. *Mapování cesty*

¹³⁹ ROESELVÁ, VĚRA. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, 1996. . ISBN 80-902267-1-X. , s. 204 -206

Ve svém projektu rovněž vycházím z RVP, který je dostupný na stránkách školy. Úkoly jsou vedeny na základě následujících výstupů dle RVP 8241M01 (Užitá malba) žák:

návrhová a realizační tvorba: – výtvarně vnímá, myslí a samostatně vyjadřuje vlastní výtvarný názor; – jasně formuluje myšlenku a obsahovou náplň výtvarného záměru; – využívá výtvarné a výrazové možnosti tradičních i soudobých technik, technologií a materiálů;

umělecko - historická příprava: – uplatňuje vztah mezi výtvarným řešením zadaného úkolu a technologickými postupy a technikami používanými v rámci studovaného oboru – pracuje se škálou výtvarných pomůcek a materiálů, využívá výrazové možnosti jednotlivých výtvarných prvků v jejich různých kombinacích a vzájemných souvislostech při výstavbě kompozice

2.1. Představa krajiny

Cíl hodiny - Seznámit žáky s různými podobami krajiny a prožíváním umělce v krajině. Žáci si měli vyzkoušet, jakou představu o krajině mají a zamyslet se nad tím, jaké jsou možnosti zobrazování krajiny. Dalším cílem bylo zjistit, jestli se jejich pohled vnímání změní po hodině, kde jim byly nabídnuty různé cesty, jak vnímat krajinu.

Výtvarný úkol - Kresba/Malba krajiny

Téma – Krajina

Námět - Představa krajiny

Tematický okruh - Umění 19. a 20 stol., Proměny krajinomalby

Médium- kresba, malba

Materiály - malý papír + balicí papír, tužky, pastely a olejové barvy

Motivace – povídání o krajině, jejích podobách a prožívání krajiny umělcem

A) *Zobrazení krajiny (od plenéru)*

otázky - Jak si představujete krajinu? Co pro Vás krajina znamená? Jaká krajina se mi líbí?
Proč ji zobrazujeme?

ukázky děl:

1. Theodore Rousseau – Západ slunce v lese (1866)
2. W. Turner – Parník ve sněhové bouři (1842)
3. C. Monet – Imprese – Východ Slunce (1872)
4. Cézanne – Hora Saint Victoire (1895)
5. Kandinskij – Kostel v Murnau (1910)
6. Improvizace IV. (1909)
7. P. Klee – Motiv z Hammamet (1914)
8. Karel Malich – Krajina se stromem (1974)

B) *Prožívání krajiny prostřednictvím cesty, poutě*

otázky - Co mají tyto díla společného? Jakým způsobem dochází k posunu na zírání na krajinu? Proč si myslíte, že je důležité vnímání cesty? Jaké podoby můžou mít krajiny?
Napadá Vás ještě nějaký další představitel? (např. K. H. Mácha)

ukázky děl:

1. C. D. Friedrich – Poutník nad mořem mlhy (1818)
2. František Skála – deníky z Benátek (2.5 – 1. 6. 1993)
3. Richard Long – Vyšlapaná čára (1970 – 72)
4. Karel Adamus – Hold šlépějím II. (1973)

Instrukce pro žáky/ Zadáání:

před přednáškou – Nakreslete, jak si představujete krajinu.

po přednášce – Znovu se zamyslete nad představou krajiny a nad tím, co jste viděli na

přednášce a nakreslete nebo namalujte ji znovu s odstupem, na větší formát a více propracovanou.

Průběh úkolu:

Na začátku hodiny dostali žáci první část úkolu. Na menší formát kreslili svou představu krajiny. Kresbu jsem jim ponechala během celé přednášky. Přičemž si do ní kreslili i během povídání. Probíhalo představení jednotlivých autorů a jejich zobrazení krajiny. Žáci spíše poslouchali a moc se neprojevovali. Po přednášce se žáci odebrali do ateliéru. Tam dostali zadání druhé části úkolu. Ke kreslení si vzali dostupné pomůcky. Někteří kreslili uhlem, jiní pastelem. Moc se jim do tvoření nechtělo. Nakonec jsme se sešli v kruhu a proběhla reflexe, při které jsme zkoušeli nejprve hádat, které vyobrazené krajiny jsou si podobné a pak každý měl odpovědět na otázky uvedené v reflexi.

Reflexe

- Přiřazení původních představ k těm aktuálním (hádání na základě podobnosti)

Změnila se Vaše původní představa krajiny na základě našeho povídání? Je Vaše kresba/malba krajiny stejná jako původní představa? Ovlivnilo použití barev Vaši krajinu? Proč jste volili právě tyto barvy? Inspirovali jste se některými ukázkami, které jste v hodině viděli?

Zhodnocení úkolu:

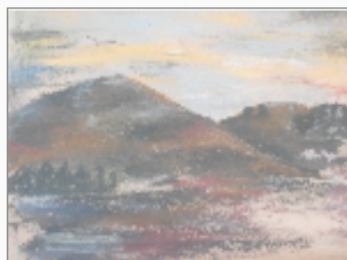
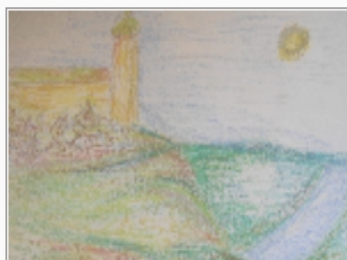
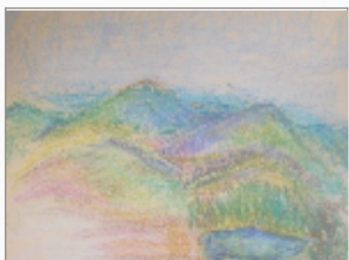
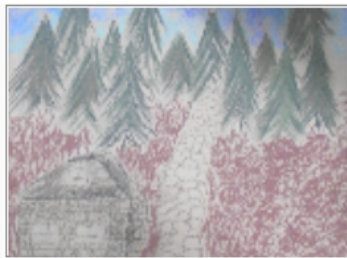
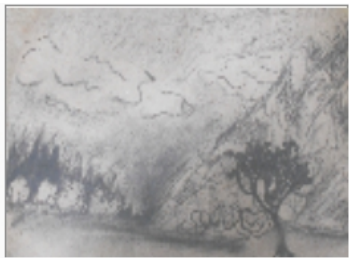
První úkol měl pro mě jisté nedostatky, žáci nebyli moc sdílní. Na otázky během přednášky odpovídal v podstatě jen jeden žák. Asi by bylo lepší i zvolit záživnější formu povídání. I tak bych ale nakonec ponechala úkol tak, jak dopadl, ovšem s náležitými úpravami ukázek. Více bych se zaměřila na autory, kteří jsou součástí mé teoretické části. Přidala bych i pohledy na dřívější umění pro srovnání a lépe bych se připravila na to, co jim k jednotlivým ukázkám budu povídat. Dále bych přednášku proložila i například nějakým videem o některém z autorů.

Jelikož studenti kreslili představu krajiny dvakrát, mohli jsme si obě dvě náhodně položit na zem a hádat, které k sobě patří. První část úkolu jsem jim zadala na začátku hodiny, mohla jsem tak vidět náčrt jejich ideální krajiny. V tuto chvíli by bylo vhodné si od nich

kresby vzít a nenechat je kreslit během poslouchání. Zajímavé pak pro mě bylo srovnání těch dvou představ, přičemž ta druhá už reflektovala poznatky, které během mého povídání získaly. Většinou se, ale shodli, že se jejich původní představa krajiny nezměnila. Proto ani nechtěli kreslit krajinu znovu, protože bude stejná. Pár ze studentů došlo k poznatku, že jim využití barev v krajině vyhovuje více, snáze tak vystihnou danou atmosféru.

FOTODOKUMENTACE 1. ÚKOLU

2.2. Frotážovaná krajina

Cíl hodiny - Seznámit žáky s technikou frotáže, na základě které vytvoří svoji kompozici krajiny.

Výtvarný úkol - Obraz krajiny pomocí frotáže

Téma – Krajina

Námět - Frotážovaná krajina

Tematický okruh – Surrealismus, Umění 20. stol.

Médium - kresba

Materiály – balicí a pauzovací papír, tužka, uhel

Motivace – video – dokument o Ernstovi¹⁴⁰

ukázky děl:

1. Max Ernst – les a slunce (1931), Pták, Sevilla and plastic
2. Eva Kmentová – Brána (1979), Oblázky, Ruce (1972)
3. Adriena Šimotová – Magie věcí II, IV. (1991)
4. Vladimír Havlík – Záměna II. (1984)

Instrukce pro žáky/ Zadání – Jaký je na dotek strom? Jaké tvary mohou mít lístky? Co mi říká krajina svým vzhledem? – Rozhlédněte se kolem sebe a soustředte se na různé struktury, jaké má krajina kolem vás. Z dostupných přírodních materiálů, které se v přírodě nacházejí, si najděte jednotlivé textury a pomocí techniky frotáže je zachyťte tak, abyste

¹⁴⁰ Texture Tile : Ernst 02 - YouTube. *YouTube* [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=CHdU4JfY-bU>

vytvořili svoji vlastní krajinu.

Průběh úkolu

Žákům bylo nejdříve představeno video a krátká prezentace s ukázkami. Ukázky byly zaměřeny na to, aby bylo vidět, že mohou pomocí frotáže vytvořit i kompozici obrazu. Po krátkém povídání, jsme se přesunuli ven. Pohybovali jsme se nedaleko školy, takže obrazy žáci tvořili z dostupného materiálu, který se v okolí nacházel. Některým to činilo potíže. Odbíhali do školy pro jiný papír nebo kreslicí potřeby. Po vytvoření jsme se vrátili do ateliéru a opět jsme v kruhu odpovídali na otázky z reflexe.

Reflexe - Zkoušeli jste někdy už tuto techniku? Pokud ano, co si z ní pamatujete? Bylo pro Vás těžké sestavit krajinu pomocí jednotlivých přírodnin? Zkuste zhodnotit, jak se Vám s touto technikou pracovalo? Jak byste případně postupovali příště? Co Vám textury řekly o dané krajině, ve které jste se nacházely?

Zhodnocení úkolu:

Po zjištěních z první hodiny, jež mi ukázala, že není žáky lehké namotivovat, jsem si vybrala jako podnět video, která jim techniku frotáže představila. Myslím, že to pro ně bylo zajímavější a sami byli udivení tím, co vše se dá touto technikou udělat. Většina žáků techniku znala z dětství, kdy si otiskovaly mince či drobné přírodniny, ale jejich otiskování bylo náhodné, nikdy se nesnažili je seskupit do nějakého tvaru. Tento úkol považuji za povedený. Jediná potíž byla při samotné technice. Žákům dělalo potíž jednotlivé přírodniny otiskovat. Používali jsme nakonec i slabší papír. Kvůli tomu došlo, ale k rozptýlení a odbíhání pro jiné, vhodnější pomůcky. To by bylo dobré vědět i z počátku, jak se jaký papír chová, a které přírodniny se otiskávají snadněji a zanechávají výraznější stopu. Ale na druhou stranu jim to poskytlo možnost prozkoumávat okolí a hledat různé způsoby, jak strukturu otisknout. I přes potíže s používáním jednotlivých přírodnin se jim obrazy krajin vydařili, každý ke svému dílu přistupoval jinak a použili svůj osobitý přístup.

FOTODOKUMENTACE 2. ÚKOLU

2.3. Pastelová krajina

Cíl hodiny - Žáci si prohloubí dovednosti vzhledem k využití pastelu a rozšíří si pohled na barvy a jejich působení v obraze.

Výtvarný úkol - Kresba krajiny třemi barvami

Téma – Krajina

Námět - Pastelová krajina

Tematický okruh – Kresebné techniky, Podoby krajiny

Médium - kresba

Materiály – balicí papír, pastel

Motivace

1. Julius Hegyesy – Břízy (2015), Koruny (2014), Vrby (2014)

Instrukce pro žáky/ Zadání – Jak se změní určitá krajina, když ji odebereme její bohatou škálu barev? Dle svého výběru si připravte skicu krajiny, která vychází z plenéru, kterého jste se účastnili a vyberte si tři barvy, s kterými budete pracovat. Dbejte na vyvážení poměrů, zachycení světla a stínů atd. Využijte kresebný potenciál pastelu a zaznamenejte atmosféru daného místa.

Průběh úkolu

Nejdříve proběhlo krátké představení ukázky autora. Po zadání úkolu nejprve hledali své krajiny z plenéru, které si dali jako předlohu. Někteří chtěli obkreslovat z mobilu, proto bylo

třeba je nechat si nejdřív najít svou tvorbu. Následoval výběr barev, což způsobilo u pár jedinců dlouhé uvažování. S kreslením si žáci vystačili sami až do konce, kdy jsme se posadili do kruhu a měli možnost zodpovědět otázky z reflexe.

Reflexe - Jaké barvy jste si vybrali a proč? Myslíte si, že se krajina změnila na základě omezenosti barev? Svazoval Vás omezený počet barev? Bylo těžké modelovat krajinu? Na základě Vašich zkušeností, které máte po tomto úkolu, vybrali byste si příště jiné barvy?

Zhodnocení úkolu:

Tento úkol hodnotím jako jeden z těch lépe povedených na základě vzniklých rozhovorů při reflexi. Žáci dávali najevo, že pro ně zadání bylo zajímavé oproti ostatním úkolům. Zejména ocenili to, že úkol museli promyslet, že to vlastně nebylo vůbec jednoduché. Přemýšlení o tématu bylo vidět na výběru barvy, někomu nedělal vůbec problém malovat barvami, které v krajině normálně nejsou. Podotkli, že jsou na to zvyklí – pár jedinců mělo problém použít jen tři barvy, byla pro ně těžká modelace krajiny, když neměli tu čtvrtou barvu. Nešel jim udělat prostor v krajině. Kdyby mohli úkol dělat znovu, někteří by si vybrali jiné barvy, tak aby se jim zadání lépe povedlo, zpětně jim došlo, jaká barva se jim mohla hodit k úspěšnější práci například se stíny. Navíc jelikož vycházeli již z krajin, které malovali v plenéru, mohli si sami pro sebe porovnat, jak se krajina promění. Tím jsme se také opět navrátili i k prvnímu úkolu, kde jsem zobrazení krajiny ukazovala v různých směrech a tendencích.

FOTODOKUMENTACE 3. ÚKOLU

2.4. Krajina v proměně

Cíl hodiny - Žáci na základě výběru vizuálního podnětu z krajiny, vytvoří sérii 2 až 3 fotografií v souladu s uplatňováním subjektivity.

Výtvarný úkol - Zachycení krajiny v proměně pomocí fotografie

Téma – Krajina

Námět – Krajina v proměně

Tematický okruh – Fotografie

Médium – Fotografie

Materiály – vlastní fotografie

Motivace - ukázky fotografií, povídání o vlastních zkušenostech s fotografií, fotografie krajiny

1. Denis Oppenheim, Vír - Oko bouře, Spirála (1973)

2. Jiří Valoch - Haiku II (1974)

Instrukce pro žáky/ Zadání - Zaměřte se v krajině na místo, které podle Vás vykazuje pohyb, soustředte se na proměnu krajiny a její stálost. Co v krajině bylo a co už není? Zachyťte na 2- 3 fotografiích.

Průběh úkolu

Úkol byl žákům zadán na konci předešlé hodiny, kde proběhla i krátká ukázka fotografií od autorů. Povídání bylo směřováno na následující hodinu, jelikož měli úkol zadaný na doma. Čas a místo si tak stanovili sami. Na hodinu už měli přinést sérii fotografií, což ne všichni

udělali. Opět jsme si připomněli ukázky autorů, kteří využili fotografii při tvorbě. Následovalo promítání fotek žáků a jejich komentování. Nejdříve ostatní žáci zkoušeli hádat, co se autor snažil fotografiemi říct. K jednomu dílu se tak vyjadřovalo více žáků a mohli si vzájemně reflektovat svá díla.

Reflexe - formou hry – hádání: Co myslíte, že chtěl daný autor zachytit? V čem tkví proměna?

- otázka na autora: Jak bys daný celek fotografií pojmenoval/a? Proč sis vybral/a právě tento moment? Co se v krajině proměňuje?

Zhodnocení úkolu:

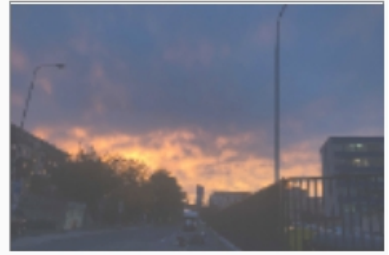
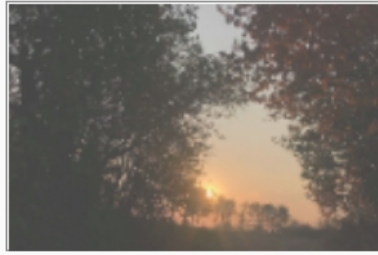
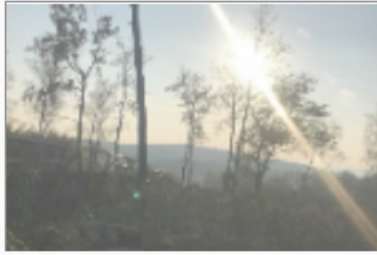
Tento úkol mohl určitě dopadnout lépe. Někteří žáci pravděpodobně udělali prostě nějakou fotku, aby se neřeklo a nepřemýšleli moc o tom, co je vlastně podstatou úkolu, proto se některé fotografie zdají být prvoplánové. Navíc tím, jak byl zadán úkol jako domácí úkol, tak se stalo, že ne všichni fotky na hodinu přinesli. Některé studentky se inspirovaly právě ukázkou od Jiřího Valocha a udělaly tak triptych fotek, který měl působit básnickým dojmem např. fotografie pojmenované Cesta krajinou nebo Nestálost vody.

FOTODOKUMENTACE 4. ÚKOLU

Cesta krajinou

Denní doby

Zimní čas

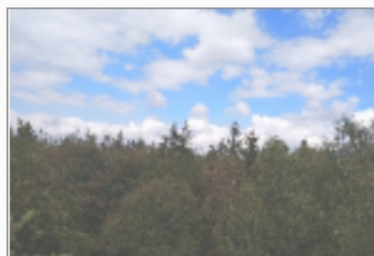
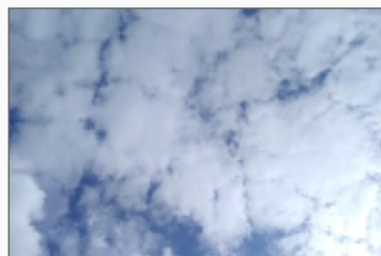
Nestálost vody

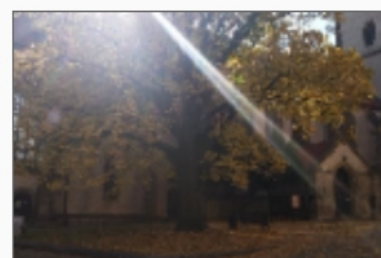
Opadání listí

Plující mraky

Sluneční svit

2.5. Mapování cesty

Cíl hodiny – Seznámit studenty s technikou mentálního mapování, na základě kterého, vytvoří topografické zobrazení své oblíbené cesty, kterou jdou pěšky.

Výtvarný úkol – Zachycení trasy, kterou jdu pomocí mapování

Téma - Krajina

Námět – Mapování cesty

Tematický okruh – Kresebné techniky, Krajina a její funkce

Médium – Kresba

Materiály – papír, tužka, černý fix

Motivace – představení pojmu mentální mapování, ukázky map

Instrukce pro žáky/ Zadání

část 1. - Vzpomeňte si na svou oblíbenou trasu, kterou rádi chodíte. Můžete to být i cesta do školy nebo domů. Pokuste se vybavit, co vše se po cestě kolem Vás nachází. Jak krajina vypadá? Co Vás při chůzi nejvíce upoutá? Čeho si po cestě po každé všimnete? Na papír poté zakreslete tuto cestu, jak nejlépe to Vám to paměť dovolí.

část 2. (zadáno po hodině) - Úkol, který teď budete mít je, projít si tu stejnou cestu ve svém volnu do příští hodiny. S sebou si vezměte papír a tužku a zaznamenávejte vše, co Vás upoutá. Jděte pomalu, snažte se zachytit, co nejvíce možných detailů.

Průběh úkolu

Nejdříve byl žákům představen pojem mentálního mapování, vzniklo povídání o myšlenkových mapách a výhodách, které toto zapisování přináší. Zakreslování v podobě mapy jim moc neříkalo. Promítli jsme si ukázky, jak taková mapa může vypadat, jelikož žáci moc netušili, jak na to. Po zadání úkolu bylo vidět, že někteří hluboce přemýšlí o tom, jak zakreslit danou cestu z ptačí perspektivy. Pár z nich si vytáhlo mobil, podle kterého chtěli obkreslovat nebo se alespoň inspirovat z map. To jsem zatrhla, neboť šlo o kreslení cesty z paměti. Kresba nemusela být moc detailní, tím pádem někteří jedinci měli úkol hotový celkem rychle. Poté jsme už neměli žádné povídání, ale zadala jsem druhou část úkolu, kterou udělají do příště. Na příští hodinu měli donést své mapy v detailnějším provedení vytvořené po cestě. Samozřejmě opět ne všichni donesli. Následovalo povídání, které mělo shrnout oba dva procesy tvoření.

Reflexe

formou hry – všechny mapy náhodně rozložíme po zemi a snažíme se uhodnout, které dvě k sobě patří

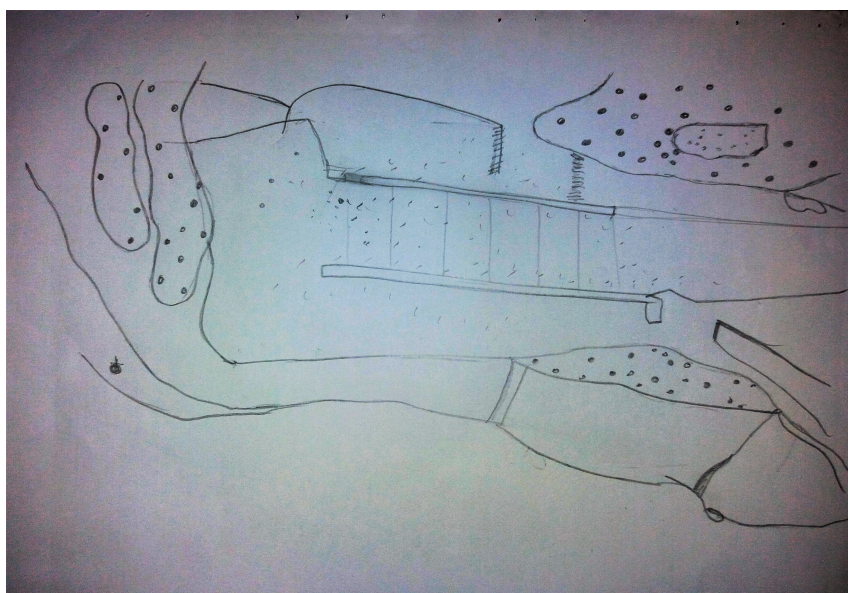
otázky na studenty - Co Vám dvě mapy stejného místa prozrazují? Vypovídají o daném místě stejné informace? Všimli jste si po cestě něčeho, co Vám jinak unikalo? Je něco, co Vás při chůzi překvapilo? Soustředili jste se více na to, co kolem vidíte?

Zhodnocení úkolu

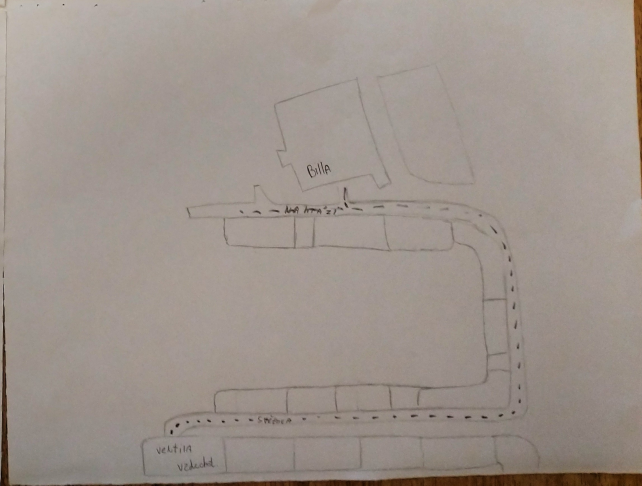
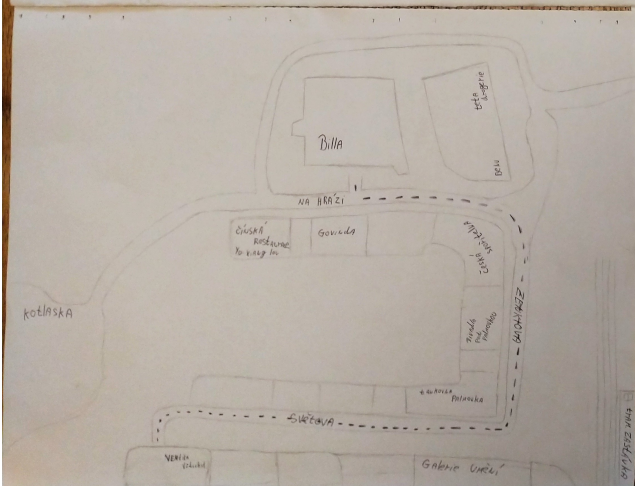
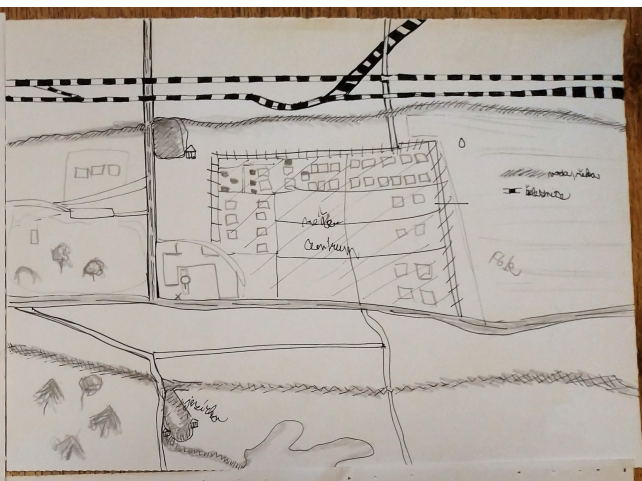
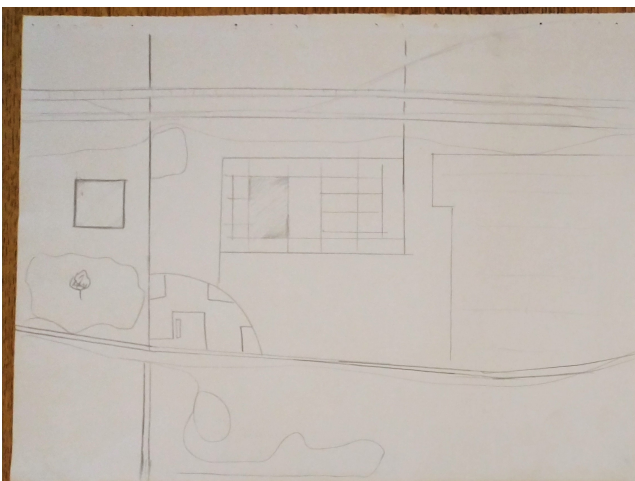
I po zkušenostech z předchozího úkolu jsem zadávala úkol na doma. S ohledem na množství odevzdaných prací a žáků, kteří v ten den ani nedorazili jsem reflexi upravila a nehádali jsme, které dvě mapy, k sobě patří, neboť jsme neměli všechny. Pár žáků při zakreslování cesty venku dospělo k tomu, že jim pomohla pomalá chůze a možnost si tu cestu opravdu projít. Mnohdy totiž tou cestou jen proletí, často se sluchátky v uších či mobilem v ruce. Dvě žákyně rovněž díky zvědavosti, co se nachází v okolí ze své obvyklé cesty i sešly a rozšířily si tak obzory. Někteří jedinci cestu pojali dle informací a ukázek v „cuku letu“ a jen se rychle snažili něco po cestě zachytit. Na ukázkách je vidět, že žáci si nedokázali vybavit více detailů při první části úkolu, že tu svoji cestu zase tolik neznají, procházení cesty přímo venku mnohým pomohlo. Žáci si při zakreslování pomáhali i popisováním toho, co vidí. Některé mapy proto obsahují popisky nebo legendy. Některé z map mají své osobité vyjádření žáka. Na obrázku *cesta městem* jsou na mapě vidět body, které znázorňují frekvenci výskytu lidí. Jiné mapy zase ukazují, jestli žák vnímá prostor pomocí linií nebo jestli spíše zobrazuje detaily naivní kresbou. Většina map zobrazuje cestu skrze město, jen jedna ze žákyň kreslila *cestu přírodou*, v krajině. Tím, jak se k tomuto úkolu žáci postavili nemohu hodnotit komplexně, ale na části map je vidět, že se snažili pojmout vše, co jim jejich vnímání dovolilo. Zadání úkolu bych dle svých zkušeností upravila a snažila bych se, abychom cestu venku mohli absolvovat všichni. A mohli si tak vyzkoušet i jak jeden samý prostor vnímá více lidí.

FOTODOKUMENTACE 5. ÚKOLU

Cesta městem

Cesta přírodou

Závěr z projektu

Z hlediska získaných zkušeností bych projekt realizovala trochu jinak, spíše, než úpravu úkolů bych více uvažovala nad vhodnými ukázkami uměleckých děl, nad tím, jak se studentů ptát a jakým způsobem k nim přistupovat. Nejprve bych se s nimi pořádně seznámila, zjistila jejich prekoncepty a to, co ví. To znamená i kde se pohybují například v dějinách umění, jaká je jejich zkušenost s probíranou tematikou. Mezi úkoly bych přidala i nějakou procházku krajinou, kde by případně tvořili buď jeden z úkolů, nebo úkol další. Pociťuji jistý nedostatek v tom, že úkoly byly vytvářeny dříve, než byla pojmuta celá teoretická část, tím pádem se mi dostalo hlubšího porozumění tématu až později. Myslím, že by se to na pojetí projektu odráželo.

Co se týče atmosféry ve třídě, považuji za přátelskou až rodinnou, vzhledem k volnému programu ateliéru jsem měla, ale občas problém žáky vtáhnout do konkrétního úkolu a jelikož nebyli zvyklí pracovat s časem, tak je i usměrňovat a popohánět v práci. Vzhledem k jejich „uvolněnosti“ se mi hodiny povedlo zvládnout celkem v časovém rozmezí, občas

jsme, ale přetahovali o 10 až 15 minut, jelikož mi to harmonogram ateliéru dovoľoval, neboť jsem nechtěla přijít o zajímavé myšlenky, které mi sdělí žáci při reflexi. Rovněž mě překvapili svým přístupem, že jim vlastně o nic nejde, tak se nebudou snažit a nebudou si ze mě dělat hlavu, proto jsem měla problém například od nich získat domácí úkoly. Největší nedostatek jsem pocítila v motivování žáků, zčásti to považuji za stránku, kterou je třeba zlepšovat. Další slabší stránkou byla dynamika vedení hodiny a reagování na nečekané situace, bylo by potřeba zlepšit i improvizální schopnosti. Jako silnější stránky pocítuji schopnost naslouchat žákům a oborové schopnosti, týkající se práce s dílem, výtvarné zkušenosti a zadávání prací.

Projekt mi ukázal, že studenti při své výtvarné činnosti jsou nejvíce a nejraději v ateliéru, ideálně s tím, že malují podle předlohy v mobilu, pokud se jedná o téma krajiny a přírodních prvků. Venku malují krajinu jedině, pokud jsou v plenéru nebo na pobytu v přírodě, kde se věnují intenzivnímu malování, tam mají alespoň možnost reflektovat krajinu ve své tvorbě. Znalosti z oblastí land - artu a jiných akčních tendencí, kde byla příroda podstatou tvorby, byly jen malé. Z rozhovorů rovněž vyplynulo, že jiné techniky než klasickou kresbu a malbu skoro většina studentů nevyzkoušela. Frotáž v přírodě jim tak připomněla dětství a údiv nad možnostmi zobrazení. Vnímání krajiny dokládají jednotlivé úkoly. Zejména na fotografiích měnících se míst ze čtvrtého úkolu a z mapování jejich cest je patrné, že krajinou jdou, aniž by se rozhlíželi. To, co činí atmosféru místa, jen vyjadřují v barvách. Projekt jim tak ukázal i jiné techniky a jiné možnosti, jak ke krajině přistupovat. V některých úkolech mohli více přemýšlet o prožívání krajiny různými umělci a sami si vyzkoušet, jak se vnímání krajiny odrazuje v jejich provedených dílech. Tím považuji cíl projektu za splněný.

PRAKTICKÁ ČÁST

1. ÚVOD

Pout' se stala námětem i mé praktické části. Cesta, kterou jsem v rámci diplomové práce absolvovala, vznikla shodou jistých okolností. Ve svém původním záměru jsem chtěla jít ve stopách Bohumila Hrabala Libní, neboť jsem delší dobu toto téma už zkoumala. Tudiž šlo spíše o chodeckou aktivitu ve městě. Ovšem při svých pochůzkách okolí jsem zjistila, že přes Libeň vede poutní cesta. Narazila jsem na pár křížů označující cestu Via Sancta Mariana. Při pátrání jsem zjistila, že jde o mariánsko - svatováclavskou cestu, která vede z Karlína do Staré Boleslavi. Rozhodla jsem se, že o ní zjistím víc. Na základě svých časových a fyzických schopností jsem se rozhodla tuto trasu absolvovat. Nikdy jsem se na žádnou podobnou cestu sama nevydala, rozhodně ne takto vzdálenou.

Už v počátku plánování bylo jasné, že cestu budu muset nějakým způsobem doložit. V průběhu cesty volím formu poznámek a jelikož jsem se držela všech vytyčených bodů (křížů a kaplí), tak jsem se u každého zastavila a udělala fotografii. Ta odpovídá tomu, jaké možnosti mi prostor kolem kaple či objekty kolem ní umožnily fotografovat. Hrála jsem si rovněž s myšlenkou vytvořit nějaký artefakt, pravděpodobně mapu. K tomu, jakou bude mít podobu jsem dospěla až na základě studia cesty a mých zkušeností s hledáním jednotlivých bodů při putování.

1.1. Pout' do Staré Boleslavi

Historie této cesty sahá až do 10. století. Jako první ji šel Boleslav II., ten chtěl odčinit hřích svého otce, spáchanou vraždu knížete Václava. Odtud také vzešel název pouti Via Sancta neboli Svatá cesta. Rovněž je vedena jako první poutní cesta v Čechách. Od 11. století po ní kráčí poutníci, kteří se dostanou k románské bazilice sv. Václava, která stojí na místě původního kostela sv. Kosmy a Damiána, před nímž byl čin vykonán.

Tato cesta je ovšem spojena ještě s jednou tradicí, a to mariánským kultem. V tradici mariánské pouti poutníci cestovali za Palladiem země České, což je kovový reliéf zobrazující Madonu, dnes umístěné v bazilice Nanebevzetí Panny Marie, který pochází rovněž ze 17. století. Byl vybudován, neboť původní kostel Panny Marie a sv. Jiří na dav poutníků již nestačil. Obě dvě památky jsou od sebe nedaleko a úzce spolu souvisí. Gotický reliéf

údajně daroval sv. Metoděj sv. Ludmile při jejím křtu. Ona ho pak předala svému vnukovi, knížeti Václavovi. Svatá cesta měla podle legendy rovněž značit cestu, kterou vezli Václavovo tělo do Chrámu sv. Víta.¹⁴¹

Jelikož s příchodem jezuitů byly významy poutí posíleny, mohou od 17. století poutníka po cestě vést kapličky. Jejich výstavba začala v roce 1674 a vztyčeno jich bylo čtyřicet čtyři. Proč zrovna čtyřicet čtyři kapliček? Množství kaplí udává počet mariánských invokací loretánské litanie. To potvrzuje i kniha Olgy Čadilové kde je uvedeno, že Leopolda Příchovská nechala do Staré Boleslavi za pomoci řádů jezuitů vybudovat podél obchodní trasy přes Podolanku a Dřevčice 44 barokních kapliček. Jednotlivé výklenkové kaple mezi sebou údajně mají odstup rovnající se délce Karlova mostu, což je kolem 500 metrů. Prameny hovoří, že první pout' byla vykonána 12. 9. 1638, v době, kdy kapličky ještě nestály. Při této cestě se přeneslo Palladium, které doposud bylo v pražské Loretě. Údajně se Palladium na této pouti přenášelo osmkrát. Poslední záznam je z roku 1938.¹⁴² Každá z kaplí měla svou výmalbu. V horních rozích se umístil znak a jméno toho, kdo dal kapličku vystavit. Oválný střed sloužil k poutním obrazům Panny Marie. Ve výklencích kaplí byly obrazy zobrazující život knížete Václava. Poutníci, kteří se vydávající na cestu v našich časech potkávají kaple opravené, v bílém nátěru. Opravu v třicátých letech dvacátého století uskutečnila Okresní jednota musejní. Velká část kaplí i tak zchátrala, v tomto období bylo napočítáno 29 kaplí.¹⁴³ V současné době se udává, že dochovaných kaplí je 17.

Původní cesta vedla od Špitálské neboli Poříčské brány, a pak až navazovala dnešním Karlínem, tehdy Špitálskem, kterým se poutní cesta začíná v současnosti. Dále trasa vede přes Palmovku, Balabenku a Vysočany. Posléze stoupá vzhůru do Letňan, Kbel, Vnoře a pokračuje skrz Podolanku, Dřevčice, Vrábí až k Brandýsu nad Labem. Odtamtud už jen přes kamenný most, který odděluje právě Brandýs a Starou Boleslav. Miroslav Kuranda ve své knize ukazuje i další cestu - severní variantu svatováclavské poutní cesty, která je zakreslena na mapách vojenského mapování jako hlavní trasa, je ovšem velmi stará. Vedoucí od kostela svatého Václava na Proseku kolmo Vysočanskou ulicí, dále do ulice Měšická, přes

¹⁴¹ Poutní místo Stará Boleslav: Svatováclavské slavnosti: Brandýs nad Labem-Stará Boleslav. *Brandýs nad Labem-Stará Boleslav: Titulní stránka* [online]. Copyright © Brandýs nad Labem [cit. 04.10.2021]. Dostupné z: <https://www.brandysko.cz/poutni-misto-stara-boleslav/d-25456/p1=26833>

¹⁴² ČADILOVÁ, Olga. *Praha - Kbely a okolí*. Praha: Maroli, 2006. ISBN 80-86453-22-7.

¹⁴³ STŘECHA, Aleš. *Dřevčice 950 let zmínky*. Obecní úřad Dřevčice, 2002.

městský okruh do ulice Opočenská, přes Letňany současným průmyslovým areálem a po silnici do Přezletic, Popovic a Brandýsa nad Labem, přes nejstarší část kolem hřbitova, k brodu a kostelu sv. Václava.¹⁴⁴

Nynější Mariánská cesta navazuje na tradici svatováclavských poutí. K znovuoživení došlo 31.12. 2019, kdy se poutníci vydali na první cestu a nedochované kaple nahrazovali kříži s novým označením Via Sancta Mariana. Bohužel jejich poloha je v některých místech jiná než historická poloha kaplí. Cestu, kterou společně v tom roce šli, ukončili při mši svaté v roce novém čili roku 2020, v cíli opravené baziliky Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi.¹⁴⁵

1.2. Moje pout'

Než jsem se na samotnou cestu vydala, byly třeba menší přípravy. Nahlédnutí do historie a do mapy, abych věděla kudy jít, ale ne zas moc, abych byla překvapená, co mě po cestě čeká. Mapu jsem si připravila s sebou, označenou jednotlivými zastaveními. Pak už jen stačilo najít vhodný den a především příznivé počasí. Tak jsem se jednoho říjnového dne vydala v dopoledních hodinách na cestu. Musím říct, že jsem tušila, že to nebude lehký úkol. Chtěla jsem ujít cestu celou za jeden den, za světla a vyrazila jsem s tím, že vlastně nevím, jestli dojdu až na konec, ale že to zkusím. Jelikož bydlím v Libni, musela jsem se nejprve vrátit do Karlína, odkud pout' začíná. To naštěstí není moc daleko. Celé své putování dokládám autentickými zápisky, které byly pořízené po cestě. Zde jsou uvedeny v přepsané verzi (uvedeny kurzívou) ze sešitu, do kterého jsem průběžně zapisovala postřehy a zakreslovala rychlé náčrtky kaplí.

¹⁴⁴ KURANDA, Miroslav. *Z Prahy do Staré Boleslavi svatou cestou podél čtyřiačtyřiceti kapliček a svatováclavskou cestou ze Staré Boleslavi do Prahy*. Praha: Městská část Praha 9, 2009. ISBN 978-80-254-3648-6.

¹⁴⁵ Via Sancta Mariana – Cesta k naší Matce Panně Marii, Palladiu země české, k Matce Boží a k místu zrození sv. Václava pro Nebeské království. *Via Sancta Mariana – Cesta k naší Matce Panně Marii, Palladiu země české, k Matce Boží a k místu zrození sv. Václava pro Nebeské království* [online]. Copyright © 2022 Via Sancta Mariana [cit. 04.04.2022]. Dostupné z: <https://www.viasanctamariana.cz/>

Obr. 1 – Kostel sv. Cyrila a Metoděje, Karlínské náměstí

Prvním zastavením pouti je Kostel sv. Cyrila a Metoděje na Karlínském náměstí (obr. 1), kde to celé začíná. Na další tři kříže (obr. 2) narazím po cestě směrem k Palmovce. V blízkosti druhého kříže před Kaizlovými sady se nachází malá kaplička, která je vzhledově jiná než výklenkové kaple, na které budu narážet později. Proto mi ani do celku nezapadala. Až později jsem se dočetla, že tato malá kaplička je jen přenesenou replikou kaple, která zde dříve stála poblíž. V místech, kde má stát kříž s číslem pět, se nenachází nic. Letmo prozkoumávám i okolí, třeba kdyby ho někdo posunul. Zkontroluj i polohu kříže na mapě a zjišťuji, že kříž je asi prostě nezvěstný, pokračuji tedy dál cestě.

Obr. 2 – Kříž č. 2., 3., 4.

Celý následující úsek cesty, na kterém najdu kříže s označením 6. až 8. (obr. 3), v pokračující Sokolovské ulici, jde přímou cestou. Do této chvíle jsem byla s kříži obeznámena a cestu jsem znala velmi dobře, protože se v tomto okolí často pohybuji. U 9. kříže (obr. 4) jsem si jistá už nebyla. Bylo potřeba jít uličkami do dvora. Dále se cesta stáčí směrem přes Klíčov, tam narazím na další tři kříže označené 10. až 12. (obr. 5). Vzhledem k tomu, že jsem už následující části Prahy prochozené neměla, začala to být vítaná změna. Na druhou stranu, jsem ztratila počáteční jistotu a věděla, že teď už musím dávat bedlivý pozor, abych všechny kříže našla. Do této doby totiž cesta vedla po hlavní ulici. Trasa skrz Klíčov odbočila přes alej, takže se člověk na chvíli ocitne v přírodě mezi stromy a naprostým klidem. Kdyby takhle vypadala celá cesta, jistě by to bylo mnohem příjemnější.

Obr. 3 - Kříž č. 6., 7., 8.

Obr. 4 - Kříž č. 9.

Obr. 5 – Kříž č. 10., 11., 12.

Stoupání Klíčovem dále k pomyslnému třináctému zastavení mě donutilo vylézt z přírody a sejít k silnici. Ocitám se tak na křižovatce, kde je třeba stočit směr na Mladoboleslavskou ulici, směr Letňany. Upřímně v tento moment jsem věděla, že zde má být navíc i jedna ze zachovalých kapliček (obr. 6), která se váže ještě ke 12. kříži. Takže jsem ji vyhlížela. Kaple se nachází, ale až na rozlehlém poli, které se rozprostírá podél silnice, tudíž stojí v podstatě přímo uprostřed něj. Člověk, chtě nechtě musí přes to pole, protože ještě ke všemu kaple stojí poutníkovy zády, což se odehrává u většiny kaplí, jak jsem později zjistila.

Obr. 6 – Kaple č. 12 – Horažďovická

Další dvě kaple, tedy 14. a 15. (obr. 7), které po cestě přes Mladoboleslavskou ulici uvidíme, se opět nacházejí ve středu pole. Tentokrát je potřeba pole opravdu projít celé, neboť další zastavení se napojuje na cestu vycházející přímo z něj. Nutno ovšem říct, že 14. kaple je mému oku a určitě mnohým známá, jelikož je totiž vidět i z autobusu, který projíždí kolem do Letňan. Ovšem je třeba za mě dodat, že jsem jí vlastně dříve v takovém kontextu nevnímala. Na 16. zastavení se nachází kříž a blízko něj je milé překvapení v podobě naučné

cedule (obr. 8) s informacemi, kde můžu i vidět původní umístění kaple. Jsem zvědavá, jestli cedule budou provázet cestu i nadále. Vlastně mi vklouzlo na mysl, že je celkem škoda, že nebyly ty informační tabule již dříve. Putování směrem do Kbel vyžaduje sejít opět na hlavní ulici podél silnice, tento úsek je celkem dlouhý.

Obr. 7 – Kaple č. 14 – Jeníkovská a Kaple č. 15 – Kájovská

Obr. 8 – Kříž č. 16 a naučná cedule ke Kladrubské kapli

Začínám vnímat, že čas utíká a já nejsem ani v polovině cesty. Snažím se přitom na místech dlouho nezastavovat, jen po dobu nutnou na pokochání a vyfotografování. Po fyzické stránce mám pocit, že jsem ušla už velký kus cesty. Opodál potkávám kříž s označením 17., u kterého je rovněž naučná cedule. A podle informací má být umístěná i kaple v areálu na parkovišti Muzea letectví a kosmonautiky, před kterým stojím. Areál je naštěstí volně přístupný, takže ke kapli se dá dostat (obr. 9).

Poté, co jsem objevila další dva kříže čili 18. a 19., nastal trochu zmatek. V pořadí 20. kříž sice byl na svém místě, ale v podstatě schován za keři, takže z mé strany ulice nemohl jít

vidět. Vzhledem k ušlé vzdálenosti od minulého zastavení, jsem tady v blízkosti kříž hledala. Na základě prohledávání okolí, jsem jeho polohu našla. V tento moment opouštím Kbely a vydávám se dále po trase do Víně (obr. 10).

Obr. 9 – Kříž a Kaple č. 17 - Krupecká

Obr. 10 – Kříž, č. 18., 19., 20.

Mezi 21. a 22. křížem jsem narazila na Ekocentrum prales, které mě zaujalo. Sice jsem věděla, že mám pokračovat v cestě, ale láká mě se aspoň na chvíli podívat, co se tam nachází. Napohled mě upoutala minifarma se zvířátky a hezké prostředí. Upřímně nejradši bych si tu na zbytek dne sedla a jen tak se kochala a odpočívala, ale věděla jsem, že se musím sebrat a vydat se na cestu. U 22. kříže kousek za ekocentrem konečně dochází k situaci, kdy jsem v polovině cesty. Už. Teprve. (obr. 11)

Na vinařském úseku cesty narazím skoro jen na samé kaple, čím víc jsem na okraji Prahy, tím víc kaplí a hezčí pohledy na krajinu. Výklenkové kaple, které při pouti potkávám, mají jednu výhodu oproti křížům, jsou vidět z větší dálky, a tudíž vidím, kam mé kroky mají směřovat. U křížů je někdy potřeba opravdu hledat. Občas si jich všímám, až když stojím skoro před nimi. U 25. kaple se nachází i kříž.

Když se ocitnu u 26. kaple, která se nachází u hřbitova na náměstí ve Vnoři, udělám si druhou menší přestávku, abych nabyla sílu a občerstvila se. Mám za sebou pět hodin cesty a jsem pořád v Praze. Myšlenky mi začínají sklouzávat k tomu, že do cíle snad tímhle tempem nedorazím. Mám pocit, že cesta z Prahy je naprosto nekonečná. Začínám pociťovat i jistou fyzickou náročnost, nastává únava a bolest dolních končetin. (obr. 12)

Obr. 11 – Kříž č. 21., 22.

Obr. 12 – Kaple č. 23 - Nezamyslická, č. 24 – Nicovská, č. 25 – Hornojřetínská + kříž, č. 26 - Pakenská

Zaregistruju 27. kříž a zjišťuji, že k dalšímu bodu cesty musím sejít z hlavní cesty, opět. Musím se vydat dolů vedlejší Štěpánovskou ulicí, kde se nacházejí pozůstatky poutě, myšleno v zábavním slova smyslu. Dále projít kolem Cukrářského rybníka, za ním se nachází další kaple. Ke kapli je zapotřebí se dostat z druhé strany, skrze travnatou plochu. K mému překvapení má tato kaple moc hezky vymyšlený vnitřek, respektive interakci toho, jak se podívat na vnitřek kaple, jak kdysi vypadal - pomocí rytiny. Tu si můžeme projektovat prostřednictvím sklíčka, které se ze své vzdálenosti promítne do kaple. Tohle mi přišlo jako výborný nápad a napadne mě, jak by bylo hezké, kdyby tak byly všechny kaple ozvláštněny. Cesta za kaplí vedla dál, a tak jsem chtěla dojít nakonec a napojit se nazpátek na hlavní ulici, kde má cesta znovu pokračovat. Samozřejmě jsem na konci tohoto bloku zjistila, že je cesta

neprůchozí, zatarasená pozemkem. Nezbyvá mi tedy nic jiného než se vrátit ke kapli, ještě jednou kolem rybníka a zas se dostat zpátky. V duchu jsem našťvaná, jelikož strávím na tomto místě déle času, než jsem zamýšlela.

Posléze se vydávám z vinořské části. Mladoboleslavská ulice končí a na ní se napojuje Pražská ulice. Ta teď bude mým přímým delším úsekem. Cesta silnicí je poněkud náročná, musím uhýbat autům, chůzi po betonu už mé bolavé nohy nezvládají. Ač bych řekla, že na přímé cestě mě snad už nic nepřekvapí, jelikož moje styčné body by už neměly nikam uhýbat a měli by víc vidět, tak opak je pravdou. Nejdříve najdu 29. bod. To, že jsou kaple obráceny poutníkovy zády, jsem si už zvykla, i když je to velmi nepraktické. Ale to, že kapli najdu na kraji pole, s auty stojícími před ní v jakési stavební zóně je věc druhá. Zpoza aut se mi podařilo kapli vyfotografovat, i s malým výtvarným počinem v podobě Krista. (obr. 13) Poté zanedlouho narážím na 30. kříž. Všechno v pořádku. K menší úzkosti docházím posléze, kdy nemohu objevit 31. kříž či kapli. Ani nevím, co mám hledat. Všude se rozhlížím v místě, kde by se mohlo něco teoreticky vyskytovat. Nic. Beru na pomoc mapu, která mi místo ukazuje, v podstatě bod opět na poli, za něčím. Tak si znovu vykračuji přes pole, tentokrát už mě to stojí fakt hodně sil, protože nohy mě bolí čím dál víc. Obcházejím kolem stavení a nikde nic nevidím. Nabydu tedy dojmu, že třeba v důsledku oprav je kříž odstraněn či prostě, že je nezvěstný. A v tomto to uvidím. Totiž na pozemku za plotem, kde stojím, který odpovídá dané poloze, se tyčí objekt podobný kapli, který je ovšem značně zarostlý a vzhledem k tomu, že je na něčí zahradě, tak i nepřístupný. Vyfotím, to co se dá, což není moc a nechápající se vydám o dům dál. (obr. 14)

Obr. 13 – Kříž č. 27., Kaple č. 28 – Hradopražská, č. 29 – Svatokřížská

Obr. 14 – Kříž č. 30., Kaple č. 31 - Svatomikulášská

Následují dvě kaple – 32. a 33., jedna má v sobě jakési keramické dílo, destičky dané do podoby kříže. Druhá kaple obsahuje malbu andělíčků. Můjím 33. Kříž. (obr. 15)

Obr. 15 – Kaple č. 32 – Rokycanská, č. 33 – Řimovská, Kříž č. 35

Zanedlouho bych měla dorazit do vesničky, to už bude příjemnější cesta. Než tam však dolezu, trvá to snad věčnost. Moje tempo se zpomaluje tím, jak mi ubývá sil na cestu. Už si ani moc neužívám pohledy do krajiny, vlastně se soustředím jen na cestu a v duchu se povzbuzuji k dalším krokům. Chvilí se i proklínám za to, co jsem si to vymyslela. Konečně přicházím ke kraji vesnice, kde se nachází v pořadí 35. kaple. Není na ní nic zvláštního, čistě bez úprav. Skrze vesničku jdu jen chvíli, zaznamenám 36. kapli, která je dost zchátralá a hurá z vesnice. Ale jsem opět na silnici. Jediné, co mě ještě drží, že už se blížím k cíli, že je to poslední kus silnice, co musím přejít a pak už budu konečně v Brandýse nad Labem a do

Staré Boleslavi zbude jen most přes řeku. Všimnu si 37. kříže a rovněž toho, že se za mnou začíná stmívat. Chci cestu ukončit, než bude úplná tma, takže ze všech sil napínám kroky k 38. kapli. (obr. 16)

Obr. 16 – Kaple č. 35 – Sečenská, č. 36 – Štemberská, Kříž č. 37, Kaple č. 38 - Strašenská

Zaznamenám 39. a 40. kříž, vlastně už jen odpočítávám, kolik ještě zbývá do konce čtyři, tři, dva, jedna. Ovšem rychlejší než já, je čas. Tma mě pomalu dobíhá a než projdu městem, najdu 41. kapli a 42. kapli s Pannou Marií (obr. 17), tak se setmí. Ještě tak nějak zastihnu 43. kříž (obr. 18) a značně nervózní se snažím dojít k poloze 44. kříže, který má být u mostu. Vzhledem k tomu, že skoro nic nevidím, nevím, kam mám jít, svítím si na mapu baterkou, projdu přes náměstí a dál, a nakonec dojdou na ono místo. Ovšem v daném prostoru nenacházím nic. Tak most tak obcházím, podlézám, stále nic. Kříž, který tu měl být, tu už prostě není. Trochu jsem zklamaná, neboť to měl být poslední bod, tečka na konci cesty, i když konečným cílem jsou samozřejmě dvě baziliky, když to vezmeme za obě dvě cesty. To už jen projdu na druhý konec mostu a jsem tu. Po devíti hodinách jsem konečně v cíli. Neuvěřitelné. Říkám si, že vlastně mít víc času, tak bych se tu i ráda prošla po městě a nasála víc pocit, z toho, že jsem tady. Chvilí postojím před bazilikou sv. Václava, pak dojdou opodál k bazilice Nanebevzetí Panny Marie (obr. 19) a snažím se uvědomit tu důležitost, ten význam. Nejsem schopná takhle ve tmě ani objekty řádně vyfotografovat a pokochat se jimi. Myšlenky mě vedou s tím, že se sem určitě budu muset vrátit a porozhlédnout za světla. S tím, že se snad budu moci podívat i do vnitřních prostor bazilik. Faktem je, že pociťuji velkou úlevu a vlastně i hrdost, že jsem nakonec tu cestu ušla, ale rovněž mé myšlenky už jen směřují k představě domova, pohodlí a klidu, kde budu ještě dlouho přemítat, co to ve mně zanechalo.

Obr. 17 - Kříž č. 39., 40., Kaple č. 41 – Vartenská, č. 42 – Vyšehradská

Obr. 18 – Kříž 43., poslední ze zastavení

Provedení střešní části má být za křížem na kříži
 a přechází na kříži střešní náležitosti, které by ale
 doplněny. Na dokoň též křížev rozměry za celou
 omítkou k sádkovce. V blízkosti dostal
 kříž před křížovými nosy se nachází rovněž
 kaplička, která je také domě
 jiná než vyhledávané kaple,
 na které může navázat podobu
 dříve. Proto mi také dostal
 měřopodatel. Ať podobně pom
 se doplní, ať také možná kap
 lička je pro přeměnou
 replikou kaple, která se zde dříve stala podobně.
 V místech, kde má být kříž a dříve př
 se zmenšuje nic. Dříve prokázáno v
 k doložení, která křížev ho měřitel posílá
 dozorčiji a měřitel kříže na místě a d

Po též postavení kříže a oběto výhledu
 do míst se nachází dříve kaple. Ke kapli
 je třeba se dostat a druhé strany, která
 kramator slouží.

**TEXT: SKRZ PŘEJEZD
 ALE
 UVIDÍŠ KAPLE
 S ÚVODNÍM
 KTERÉ JE
 KDUŽI PŘEJEZD**

K měřitel přechází
 tato kaple má moc
 křížev vyhledávaný
 měřitel, resp. křížev
 měřitel, jako se podobně
 na místě kaple, jak křížev vyhledávaný,
 pomocí vyhledávaný. Tu si měřitel při křížev
 podobnostech měřitel, které se zde
 podobností pronímat do křížev. Takže
 měřitel jako vyhledávaný měřitel a měřitel

odtud křížev se
 dříve

Mám se setvat 5 měřitelů a první
 před n. Praze. Měřitelé dříve podobají
 podobností se křížev, ať do ústí snad křížev
 křížev měřitel podobnost. Mám postavit
 odtá a křížev je měřitel podobnost.
 Začínám podobnost si křížev podobnost
 podobnost, která se vlna a křížev
 dříve křížev. Dříve křížev ať se
 křížev, ať křížev křížev, celý měřitel
 křížev a křížev celý post. Měřitel se
 měřitel dříve měřitel. Měřitel měřitel

Fragmenty z mých zápisků

1.3. Mapa putování

Na základě absolvování cesty, která mi ne vždy ukazovala jasný směr, jsem se rozhodla udělat mapu. Každý si samozřejmě může podle GPS nebo map najít kam jít, ale mě šlo o to, že chci mít v ruce papírovou mapu, do které v případě bloudění mohu nakouknout. I když, jak už vím z informací mnoha cestovatelů a poutníků, že ve výsledku je to bez mapy mnohdy lepší, a že to bloudění je součástí poutě, i tak mi přišlo, že by to bylo zajímavým artefaktem, který by mohl propojit to, v čem je dnes trochu zmatek, a to jsou polohy kaplí a křížů. Prvotní myšlenky směřovaly mou mapu do podoby velkého formátu, který by se dal případně i zavěsit. Ale protože jsem se pořád upínala k touze mít mapu při své cestě po ruce, vznikl z toho nápad ji udělat formou klasické turistické mapy, kterou si můžeme složit a dát do batohu. Konkrétní mapu jsem dlouho hledala, nedokázala jsem najít vyznačenou celou trasu na klasické turistické mapě, ani na internetu. Nakonec jsem objevila mapu cykloturistickou, která celou pout' zobrazovala. Ta musela projít procesem skenování a tisknutí, aby dostala podobu, do které budu moci kreslit. Tím, že jsem se po cestě držela všech bodů, ať už to byly kříže nebo kaple, mohu do mapy zavést všechny údaje. Mapa má rozměr A2, i tak není moc detailní, jak bych si možná přála, ale držela jsem se zhruba formátu skládaných map. Jelikož je mapa barevná a já chtěla, aby jednotlivá zastavení vynikla, použila jsem pro zakreslení křížů černý fix. To bylo prvním krokem. Celou cestu si v myslí projít znovu, spolu s poznámkami a mapou a označit kříže přesně tam, kde byly. Dokonce jeden z křížů (v pořadí pátý,) který jsem já při své cestě nenalezla byl obnoven, proto je i zakreslen na mé mapě. Na mapě je dohromady 28 křížů, poslední z nich, v pořadí 44, který měl být u mostu je stále dle informací nepřítomen. Na mapě je proto zakreslena jen jeho silueta. Kříže mají nahrazovat původní kaple, i když není jejich poloha mnohdy přesná. Při pouti jsem ale zjistila, že na některých místech se nachází i kříž i kaple. Pro zobrazení kaplí jsem zvolila metodu nalepování obrázků. Jedním z důvodů bylo, že by pak výsledný efekt při kresbě kaplí zanikl. Mapa by nebyla moc čitelná. Hlavním faktorem ovšem bylo, že by se mi kapličky nevešly na dané místo. Fotografie jsem mohla rozložit po mapě, s tím že zachovám polohu kaplí, když z místa povedu linii k obrázku. To jsem vyřešila pomocí zelené čáry, která ukazuje dané místo. Jedinou červenou čarou je propojena kaple u Kaizlových sadů, abych odlišila dochované kaple od repliky. Začátek a konec cesty je

zvýrazněn černým rámečkem. Všechny prvky zanesené do mapy jsou vysvětleny i na legendě, která je vlepená na zadní straně mapy. Posledním krokem je vložení mapy do obalu.

Zajímavým faktem je, že kromě prvního zastavení, kterým je Kostel sv. Cyrila a Metoděje a zmíněná kaplička poblíž Kaizlových sadů, která k cestě patří, ale nepočítá se jako původní dochovaná kaple, jsem našla 18 kaplí. Některé zdroje uvádějí 17. Na webu svaté cesty,¹⁴⁶ který obsahuje seznam všech kaplí i s jejich polohami, jsem se rovněž dostala k číslu 18. Prameny se ovšem různí i v názorech na pořadí jednotlivých kaplí. Při pátrání jsem zjistila, že existuje ještě jedna kaple. Tu vybudovaly Kbely jako repliku původní kapličky (v pořadí 19.) i s výmalbou. Tímto způsobem by chtěla čtvrt' znovu vytyčit kaple, které se nacházely na jejím území a přispět tak ke komplexnosti pouti.

Mapa rovněž dokládá, to, co jsem popisovala ve svých poznámkách. Na mapě je tak vidět množství křížů, které se nachází zejména v počátku cesty, jelikož se kaple dochovaly spíše v okrajových částech Prahy a závěrečných úsecích cesty. Mapa mimo jiné poukazuje i na to, jakým směrem trasa stoupá. Uhlopříčka, která stoupá vzhůru mi přijde něčím zajímavá. V tomto kontextu to lze vnímat i jako stoupaní k výšinám, k obzoru, alespoň mentálně. Tím jsem si vytvořila paralelu k romantickým poutníkům. Při zakreslování a procházení map kvůli správnému vyznačení bodů, jsem se na cestu opět vrátila, jako kdybych ji šla znovu. Znovu jsem hledala, nacházela a šla, dokud jsem nedošla na konec. Vzpomněla jsem si na spoustu detailů, které bych ani netušila, že si je budu pamatovat.

¹⁴⁶ O Svaté cestě | *Via Sancta - Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě. Via Sancta – Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě* | ... *poutníče postůj a vzpomni svých vin, hříchů i pochybení !* [online]. Dostupné z: <https://via-sancta.cz/>

Mapa před úpravami

Finální podoba mapy

Na cestě má člověk opravdu hodně času přemýšlet, musím říct, že jsem velkou část cesty uvažovala nad tím, co ta cesta opravdu dříve znamenala a dodnes znamená. V duchu jsem projevovala obdiv ke všem poutníkům, kteří se někdy někam vydali. Čím dál jsem byla, tím větší jsem tento pocit měla. I když sem tam chodím na výlety, které nějaký výšlap taky obnášejí, tak tohle pro mě byla úplně jiná zkušenost. Přemítala jsem, v čem je to tak jiné, náročnější. Došla jsem k závěru, že vždy když někam jdu, velká část se odehrává ve vlaku nebo v autobuse. A pak teprve člověk někde vystoupí a začíná cesta například za návštěvou určité památky. V tu chvíli se člověk po cestě může těšit a plánovat a lépe se na cestu psychicky připravit. Tahle pout' je ovšem cestou od začátku do konce. Pout' začíná už v momentě, kdy opustím obydlí. Nehledě na to, že hned na začátku jsem věděla, že to nebude jistě cesta snadná. Vznikaly menší obavy, jestli to dojdu celé, jestli se po cestě někde neztratím. V tomhle ohledu jsou poutě opravdu výzva, jak po psychické, tak fyzické stránce. Velkou část poutě tvoří oblasti Prahy, jak jsem již zmínila, tím pádem se cesta chvílemi zdála ubíjející. Skličující pocity nastoupily ohledně nekonečnosti trasy, která se odehrává pořád v Praze. A v neposlední řadě, také po cestě hledám možnost krásných výhledů na krajinu. Tu má člověk, ale ve větší části, až když se dostane ven z pražských čtvrtí. Na zpáteční cestě jsem měla možnost se ohlédnout za poutí, kterou jsem absolvovala, při jízdě autobusem. A oproti cestě, kterou jsem ušla, byla ta nazpátek opravdu krátká.

Ráda bych také vyzdvihla některé nápady se zobrazeními v kaplích, které jsem po cestě potkávala, spíše tedy mimo Prahu. Zaujala mě snaha o oživení v podobě maleb, různých předmětů anebo zobrazovacího sklička. Je mi jasné, že rekonstrukce kaplí do původního stavu je věc náročná, ale třeba se někdy dočkáme i dalších možných obnov. U nás v Praze se mi zase líbil nápad Kbelské čtvrti, která umístila k místům informační destičky jako součást naučné stezky. Kaple tak zde byly vidět na svém původním místě. Jen škoda, že se tyto destičky vyskytovaly jen na krátkém úseku cesty, což mi přišlo nesmírně líto, že nejsou součástí celého putování. Stejně tak i vytvořená replika kaple, která se nachází v kbelské čtvrti, kterou jsem sice neměla možnost vidět při cestě, ale nápad na dotvoření kaplí považuji za správný krok.

Co se týče provedení kapliček a křížů, tak v podstatě se mi podařilo je objevit všechny, až na dva ztracené případy, ale neumím si představit, že bych neměla po ruce mapu. Mnohdy bylo třeba někam sejít z cesty nebo zajít k danému bodu. Samozřejmě nemohu porovnávat dnešní uzpůsobení, jelikož dříve cesta vedla skrze zastavení jinak. Zrekonstruování cesty, tak podléhá současné výstavbě. Musím ovšem ocenit, že se spolek Via Sancta Mariana vůbec dal do obnovení pouti a dal tak lidem možnost se zúčastnit této pouti a navrátit její účel. Bohužel musím také podotknout, že v rámci mého pozorování okolí, zejména Libně a Vysočan, kde se často vyskytují, zjišťuji, že se kříže postupně ztrácejí a ničí. Jejich obnova bude třeba i nadále. Proto by se mohli i ostatní čtvrti inspirovat kbelským počinem a přispět k celistvosti poutě na základě vystavění nových kapliček. Oproti křížům by měla kaplička jistě delší životnost a přispělo by to k navrácení původního záměru pouti.

Diplomová práce se soustředila na pout' s jejími aspekty, nastínila její historii, ale i odkaz jaký má v současné době. Oblíbenost poutí ukázala na té nejnámější a nejnavštěvovanější z nich – pouti do Santiaga de Compostela. Diplomová práce objevila spoustu důvodů a pohnutek, které vedou k tomu absolvovat tak náročnou cestu. To poukázala i na výběru cestopisné literatury, která v tomto kontextu vzniká. V prospěch poutí hraje i fakt, že na cestě jsou si poutníci rovni. Je jedno, jaký má kdo titul, postavení nebo kolik má kdo peněz. Začátky jsou pro všechny stejně náročné a všichni směřující ke stejnému cíli. Všichni poutníci z počátku nezkušení, tak hledají směr v životě. Na trase bojují sami se sebou a s překážkami, které jim pout' do cesty staví. A to, ač jsou jejich důvody mnohdy různé, jejich osudy jsou si často podobné. Putují tak s poznáním, že prožívají to, co už mnoho generací poutníků před nimi. A není se čemu divit, chůze byla v dřívějších dobách jedinou možnou variantou přesunu na jiné místo. A navíc je chůze blahodárná i pro naše tělo. O čemž mluví i například Ladislav Zibura ve své knize *40 dní pěšky do Jeruzaléma*. „*Naše tělo je pro chůzi dokonale uzpůsobeno a obřadní i praktický význam chůze je jedna z mála věcí spojujících všechny civilizace, které kdy vznikly.*“¹⁴⁷

V umění se diplomová práce zaměřuje na rozkvět pouti v době romantismu a dochází ke zjištění, že ovlivnila velkou měrou literaturu i malířství, a to nejenom v podobě vyobrazení poutníků na obrazech, ale i ve 20. století, kdy se promítla do projevů akčního umění. Docházím k závěru, že dnes jsou poutě čím dál využívanější. S ohledem na to, jak nás technika a digitální věci pohlcují, věřím, že znovuobjevování přírody, putování a chůze bude čím dál vyhledávanější činností, která nám bude pomáhat vracet se ke kořenům a pomáhat hledat potřebné odpovědi. Potřeba ztotožnění s postavami, které prožívají to stejné, jako my bude stále větší, ať už půjde o osobnost reálnou či fiktivní, která se k nám dostane prostřednictvím umění. Mohla by padnout otázka, jestli nám dokáže současné umění dát skutečnou postavu, která znázorňuje ono hledání smyslu života, věcí, jež nás přesahují a nepřetržitě bloudění světem? Takovou, s kterou bychom se dokázali identifikovat například jako s Friedrichovým Poutníkem nad mořem mlh? Myslím, že toto je námět na další

¹⁴⁷ ZIBURA, Ladislav. *40 dní pěšky do Jeruzaléma*. 2. vydání. Brno: BizBooks, 2018. ISBN 978-80-265-0696-6., s.

zkoumání, které by stálo zato. Stejnou měrou bychom mohli zkoumat i to, jakým způsobem se dá využívat putování a chůze při výuce. Ve svém didaktickém projektu jsem se zaměřila pouze na nepatrnou část toho, co se při chůzi krajinou dá vnímat a co tedy je možné žákům nabídnout jako podnět, ale i prostředek k tvorbě. Téma krajiny je široké a bylo by dobré pokračovat třeba i s úkoly zaměřujícími se na land – art nebo performance v krajině a dále se snažit i reagovat na současné podoby umění, ale i na výstavbu měst a učit tak žáky zajímat se prostředím ve kterém žijí.

Praktická část popisuje poutí, na kterou jsem vydala, abych to, o čem pojednává má diplomová práce, mohla doložit i svými zkušenostmi. Samozřejmě se to nedá srovnávat s poutí, která trvá několik dní či měsíců, která má svůj hlubší význam. Ale i tohle jednodenní putování ve mně zanechalo svou stopu, byť nepatrnou. A hlavně ve mně cesta probudila zájem nejen o tyto poutní místa, ale i o to zajímat se více, co se kolem mě nachází. Protože nebýt této závěrečné práce, netuším, že v místě mého bydliště vede poutní cesta, kterou bych měla znát.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

BAXTER, Sarah. *Posvátná místa světa: ilustrovaný průvodce*. Ilustroval Harry GOLDHAWK, ilustroval Zanna GOLDHAWK, přeložil Sylva FICOVÁ. Praha: 65. pole, 2019. Za obzor (65. pole). ISBN 9788088268246.

BIDLASOVÁ, Markéta. *Běž, řekla cesta*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3235-7.

BYDŽOVSKÁ, Lenka, Vojtěch LAHODA a Karel SRP. *Černá slunce: odvrácená strana modernity*. V Řevnicích: Arbor vitae ve spolupráci s Galerii výtvarného umění v Ostravě, 2012. ISBN 978-80-87164-91-4.

BYRON, George Gordon Byron. *Childe-Haroldova pout. 2.*, oprav. vyd. Přeložil Eliška KRÁSNOHORSKÁ. Praha: J. Otto, 1918. Sborník světové poesie (J. Otto)

BYRON, George Gordon Byron. *Poutník z Albionu: (výbor z díla)*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Klub přátel poezie (Československý spisovatel)

ČÁKA, Jan. *Cesty, krajiny, lidé*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2009. ISBN 978-80-87053-41-6.

ČÁKA, Jan. *Poutník Mácha*. Vyd. 2., přeprac. a dopl. Příbram: Knihkupectví Mária Olšanská, 2006. ISBN 80-902362-9-4.

ČAPEK, Josef, Čestmír PELIKÁN a Dagmar MAGINCOVÁ. *Kulhavý poutník: (co jsem ještě neviděl)*. Praha: Dauphin, 1997. Z díla Josefa Čapka. ISBN 80-86019-49-7.

DOLEŽAL, Stanislav, ed. *František Drtikol - Duchovní cesta*. Praha: Svět, 2004. Drtikol. ISBN 8090298664.

DOLEŽAL, Stanislav, ed. *František Drtikol - Duchovní cesta, sv. 2*. Praha: Svět, 2008. Drtikol. ISBN 978-80-87201-00-8.

DRTIKOL, František, Stanislav DOLEŽAL, Anna FÁROVÁ a Petr NEDOMA. *František Drtikol fotograf, malíř, mystik*. Redaktor Zuzana FOŘTOVÁ. Praha: Galerie Rudolfinum, 1998. ISBN 8090219446.

FAKTOR, Viktor. *Pěší poutí do Říma*. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-434-5.

HÁJEK, Václav. *Obzory a ruiny: viditelné a neviditelné v romantické krajinomalbě*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2020. ISBN 9788075710369

HOFMANN, Werner. *Caspar David Friedrich*. London: Thames & Hudson, 2000. ISBN 9780500092958.

HRBATA, Zdeněk. *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. Praha: H & H, 1999. ISBN 8086022587.

JEŽKOVÁ, Alena. *Poutnice: tři cesty do Santiaga*. Praha: Tichá srdce, 2018. ISBN 978-80-905851-7-1.

KONŮPEK, Jan. *Jan Konůpek: poutník k nekonečnu : = a pilgrim to infinity : Praha 1. října 1998 - 3. ledna 1999*. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-7010-062-1.

KROUTVOR, Josef. *Klobouk, kniha a hůl: studie "kráčející postavy" v krajině*. Praha: Pulchra, 2009. Eseje (Pulchra). ISBN 978-80-904015-9-4.

MÁCHA, Karel Hynek. *Máj a jiné básně*. 2. vyd. Praha: BB art, 2005. Versus. ISBN 8073414961.

MÁCHA, Karel Hynek. *--a jen země je má*. Praha: Mladá fronta, 1973. Máj (Mladá fronta).

MORGANOVÁ, Pavlína. *Akční umění*. Olomouc: Votobia, 1999. ISBN 80-7198-351-9.

MYSLÍN, Pavel. *Všechny cesty vedou do chrámu, aneb, Svatojakubská pouť*. Praha: Togga, spol. s r.o., 2016. ISBN 978-80-7476-109-6

Největší malíři: život, inspirace a dílo (díl 22). Praha: Eaglemoss International, 2000. ISSN 1212-8872.

OHLER, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-510-0.

PAVLÍK, Petr. *Petr Pavlík: poutnice v labyrintu = girl pilgrim in the labyrinth*. [Praha]: Gallery, 2010. ISBN 978-80-86990-40-8.

POLÁK, Milota Zdirad. *Vznešenost přírody: lyrická báseň v šesti zpěvích*. Blansko: Ad Fontes, 2002. Edice poezie (Ad Fontes). ISBN 80-902927-4-7.

POLÁK, Milota Zdirad. *Cesta do Itálie: od roku 1815 až do léta 1818*. 4. vyd., (3., knižní vyd.), v Odeonu 1. vyd. Praha: Odeon, 1979. Živá díla minulosti (Odeon).

POSPÍŠIL, Honza Pošťák. *Z pošťákovy brašny: putování do Santiaga de Compostela a do Říma*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2017. ISBN 978-80-88084-07-5

ROESELVÁ, Věra. *Námět ve výtvarné výchově*. Ilustroval Robert JEŽDÍK. Praha: Sarah, 1995. ISBN 80-902267-4-4.

ROESELVÁ, VĚRA. *Techniky ve výtvarné výchově*. Praha: Sarah, 1996. . ISBN 80-902267-1-X.

RUFIN, Jean-Christophe. *Nesmrtelná túra do Compostely: poutníkem chtě nechtě*. Praha: Prostor, 2015. ISBN 978-80-7260-314-5

- RŮT, Pavel, ed. *František Kobliha*. Ilustroval František KOBLIHA. V Řevnicích: Arbor vitae, 2019. ISBN 978-80-7467-141-8.
- SCHMELZOVÁ, Radoslava, Dagmar ŠUBRTOVÁ a Radek MIKULÁŠ. *Současná umělecká díla v krajině*. Praha: Academia, 2014. Průvodce (Academia). ISBN 978-80-200-2275-2.
- SKÁLA, František. *Praha - Venezia: cestovní deníky 1993*. [Praha]: Arbor vitae, 2005. ISBN 8086300633.
- SKÁLOVÁ, Alžběta a Jan ROUS. *Chůze v šeru a jiné příběhy*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2021. ISBN 9788074671470.
- SRP, Karel, ed. *Jan Zrzavý: o něm a s ním : antologie textů Jana Zrzavého a o Janu Zrzavém*. Praha: Academia, 2003. ISBN 8020011781.
- STIBRAL, Karel. *Proč je příroda krásná?: estetické vnímání přírody v novověku*. Praha: Dokořán, 2005. Bod (Dokořán). ISBN 8073630087.
- SŮVA, Josef a Miroslav KLOUDA. *Obrazy mé krajiny*. Ilustroval Vladimír FYMAN. Hradec Králové: Kruh, 1984. Kraj (Kruh).
- Svatojakubská cesta: průvodce pro poutníky do Compostely z 12. století*. Přeložil Jana ZACHOVÁ. Praha: Argo, 2020. Itineraria. ISBN 978-80-257-3382-0.
- ŠEBESTA, Ondřej. *Pout' do Santiaga de Compostela*. Praha: EPOCH, 2016. ISBN 978-80-7557-016-1
- ŠEJN, Miloš. *Miloš Šejn: býtí krajinou = being landscape*. V Řevnicích: Arbor vitae, 2010. ISBN 978-80-87164-31-0.
- ŠMÍD, Jan. *Výtvarná výchova v environmentálním vzdělávání: příručka k projektu Alma Mater Studiorum*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7290-443-3.
- ŠPŮREK, Milan. *Poutník mnoha nocí: Karel Hynek Mácha*. Praha: Eminent, 2010. ISBN 978-80-7281-398-8.
- THOREAU, Henry David. *Chůze*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 9788073633172.
- URBAN, Otto M. *Tajemné dálky: symbolismus v českých zemích 1880-1914*. [Řevnice]: Arbor vitae, c2014. ISBN 978-80-7467-051-0.
- ZEMÁNEK, Jiří, ed. *Od země přes kopec do nebe--: o chůzi, poutnictví a posvátné krajině*. Praha: Arbor vitae, 2005. ISBN 80-86300-66-8.
- ZIBURA, Ladislav. *40 dní pěšky do Jeruzaléma*. 2. vydání. Brno: BizBooks, 2018. ISBN 978-80-265-0696-6.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

Bouček, J. *Cyklus Pozdě k ránu* [online]. Copyright © [cit. 09.03.2022]. Dostupné z: https://65.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/dielo/CZE:PNP:IG_12886

Kesner, Ladislav; *Archivy vnímání: Krajina v procesuálních svitcích Miloše Šejna*, Umění LIII/2005 [online]. Copyright © [cit. 02.04.2021]. Dostupné z: https://www.sejn.cz/MODULES/CATALOG/PDF/Ladislav%20Kesner%20jr._ARCHIVES%20OF%20PERCEPTION.pdf

LANG, Čestmír. *Metafyzik německé romantiky, Caspar David Friedrich*. Art servis recenze. *Artservis - hlavní stránka* [online]. Dostupné z: <http://artservis.info/archiv/prosinec/caspar.html>

MÁCHA, Karel Hynek. *Denník na cestě do Itálie* [online]. Vychází z: Dílo Karla Hynka Máchy. Praha: Borový, 1929, 454 s. [cit. 2022-03-25]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/42/15/65/dennik_na_cestě_do_italie.pdf

Metodický pokyn MŠMT dostupný z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-msmt-k-zajisteni-environmentalniho>

O máchovském projektu Jaroslava Anděla » Sedmá generace. » Sedmá generace [online]. Copyright © 2018 [cit. 02.04.2022]. Dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/o-machovskem-projektu-jaroslava-andela/>

O Svaté cestě | *Via Sancta - Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě. Via Sancta – Svatá cesta z Prahy do Staré Boleslavě | ... poutníče postůj a vzpomni svých vin, hříchů i pochybení !* [online]. Dostupné z: <https://via-sancta.cz/>

Richard Long - Chůze jako umění - - - Ekolist.cz. Ekolist.cz: životní prostředí, příroda, ekologie, klima, biodiverzita, energetika, krajina, doprava i cestování [online]. Copyright © [cit. 30. 04. 2020]. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/kultura/clanky/esej-richard-long-chuze-jako-umeni>

RVP 8241M01 (Užitá malba). Dostupné z :<https://rvp.cz/informace/wp-content/uploads/2009/09/RVP-8241M01.pdf>

Symbolismus v českých zemích 1880 -1914, katalog k výstavě, NG v Praze, Muzeum umění Olomouc a Arbor vitae[online]. Copyright © DocPlayer.cz [cit. 27.02.2022]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/7032806-Symbolismus-v-ceskych-zemich-1880-1914.html>

Texture Tile : Ernst 02 - YouTube. *YouTube* [online]. Copyright © 2022 Google LLC [cit. 09.04.2022]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=CHdU4JfY-bU>

Ultreia. *Ultreia – spolek českých svatojakubských poutníků* [online]. Copyright © 2022 ULTREIA, z.s. [cit. 16.10.2019]. Dostupné z: <https://ultreia.cz/svatojakubskacesta/historie/putovani-poutnictvi-a-poutnici>

SEZNAM VYOBRAZENÍ:

Adamus, Karel:

Hold šlápějším II., 7. 9. 1973, Třinec – „Popílek“ (dnes Kaliště), Muzeum umění v Olomouci
Kroky z cyklu Peripatetické básně, 1990, kresba, tuš, papír, 28 x 28 cm, Galerie výtvarného umění v Ostravě

Anděl, Jaroslav:

Cestou Karla Hynka Máchy, 1976 –1979, 30 x 40 cm, Sbírka Moravská galerie
Cestou Karla Hynka Máchy, 1976 –1979, 30 x 20 cm, Sbírka Moravská galerie

Balzer, Antonín Karel:

Velký Šišák, 1793 - 94, lept, papír, 38,2 x 44,6 cm, Národní galerie v Praze

Drtikol, František:

Bez názvu, nedatováno (1. pol. 20. let), lept, 21 x 44, 2 cm, Národní galerie v Praze
Cesta, 1924, lept, 29,5 x 28,9 cm, Národní galerie v Praze
Bez názvu, 1939, olej, překližka, 28 x 28 cm, soukromá sbírka Praha
Bez názvu, 1941, olej, překližka, 53 x 34,5 cm, soukromá sbírka Ostrava

Friedrich, Caspar David:

Opatství v dubovém lese, 1809, olej, plátno, 110,4 x 171 cm, Nationalgalerie, Berlin
Mnich na břehu moře, 1809 - 10, olej, plátno, 110 x 171,5 cm, Nationalgalerie, Berlin
Pohled ke Kletečné v Českém Středoohoří, kolem 1810, akvarel, papír, 13,7 x 20,5 cm, Museum der bildenden Künste, Lipsko
Noční krajina s duhou, 1810, olej, plátno, 70 x 102 cm, Museum Folkwang, Essen
Kostel v zimní krajině, 1811, 33 x 45 cm, Museum für Kunst und Kulturgeschichte, Dortmund
Žena v ranním slunci, 1818, olej, plátno, 22 x 30 cm, Museum Folkwang, Essen
Poutník nad mořem mlh, 1818, olej, plátno, 74,8 x 94,8 cm, Kunsthalle, Hamburg

Hísek, Jan:

Cesta do nebe, 1993, mezzotinta, papír 35 x 60 cm, majetek autora

Hofbauer, Antonín:

Poutník, 1905, olej, plátno, 111 x 141,5 cm, Národní galerie v Praze

Klas, Štěpán:

Fragmenty ze Zličínského okruhu, Basova zkratka, od 2008
Poutník, 2008, železo, Štichovice u Manětína

Knížák, Milan:

Pochod, 1973, fotografie, 23,2 x 17, Sbírka Moravské galerie

Kobliha, František:

Z cyklu k Pozdě ránu Svou violu jsem naladil co možná nejhloběji a Modtliba, 1909, dřevoryt, Umělecké sbírky PNP

Z cyklu Máj, dřevoryty, 1910 – 1911, Umělecké sbírky PNP
Poutník v tajemné krajině, kolem 1915, olej, plátno, 92 x 66 cm, sbírka Galerie Kroupa
Z cyklu Fantasie měsíčních nocí, 1944 – 1946, litografie, Umělecké sbírky PNP

Konůpek, Jan:

Světice, 1929, uhel a akvarel, 52,3 x 42 cm, Soukromá sbírka Oslo
Světlo nad vodní hladinou, 1929, uhel. 52,8 x 42,3 cm, Soukromá sbírka Oslo
Z cyklu Pout' Krkonošská, 1940, lept, 8,9 x 12,6 cm, Umělecké sbírky PNP
Z cyklu Máchovské zříceniny, 1943, litografie, 19,1 x 29,2 cm, Umělecké sbírky PNP
Jan Konůpek, Ranní modlitba, 1945, uhel, 51,1 x 36,4 cm, Soukromá sbírka Oslo

Mácha, Karel Hynek:

Bezděz od JV I., 1832, perokresba, akvarel, papír, 54 x 69 mm, PNP !!!
Zvířetice, 1833, perokresba, akvarel, papír, 54 x 69 mm, PNP

Mánes, Antonín:

Kokořín, 1839, olej, plátno, 70 x 89 cm, Národní galerie v Praze

Maur, Milan:

Cesta za sluncem, 9. 5. 1988, 91 x 65 cm, majetek autora

Mlčoch, Jan:

Výstup na horu Kotel, 26.4. 1974, fotozáznam akce, majetek autora

Long, Richard:

Vyšlapaná čára, 1967, 37,5 x 32, 4 cm, Tate Gallery

Pavlík, Petr:

Velká poutnice, 1989, olej, plátno 155 x 110 cm, Národní galerie v Praze
Zastavení, 1983 – 2010, olej, plátno, 120 x 90 cm
Panoráma s kráčejší Poutnicí, 1986, kaseinová tempera na plátně, 155 x 225 cm
Poutnice v labyrintu, 1987, kaseinová tempera, plátno, 120 x 165 cm

Skála, František:

Poutník, 1993, tuš, papír 16,9 x 17,5 cm, majetek autora
Z tabla Vzpomínky, 1993, tuž, akvarel, papír, 29 x 20 cm, majetek autora
Mapa trasy putování Praha – Venezia, 1993, tuš, kvaš, papír, 56 x 48 cm, majetek autora
Fragmenty z autorova deníku, 1993, fix, rákos, papír, 18 x 13 cm
Poutník a slunce, 2005, kvaš, papír 44 x 61,5 cm, majetek autora

Skálová, Alžběta:

Pole/noc/poutníci, 2010, omítková malba, 125 x 100 cm
Bílá/den, 2011, akvarel, papír, 100 x 70 cm
Černá/noc, 2011, akvarel, papír, 100 x 70 cm

Šejn, Miloš:

Bdělé snění, říjen 1969, fotografie autora
Dovnitř/Lebky, 1974 – 1976, Prachovské Skály, Český ráj, fotografie

Nad zemí/Borecké skály, 15. června 1986, přírodní pigmenty, grafit, papír, sbírka autora
Odtávající sníh/Zebín, 15. února 1987, přírodní pigmenty, papír, sbírka autora
Luční hora/Javoří potok z cyklu Interakce s krajinou, 1987, fotografie autora

Valoch, Jiří:

Haiku II, 1974, fotografie, majetek autora

Zet, Martin:

Z cyklu Zrychlený tep, Taboche, 22. 4. 1993, tuš, papír, 10,4 x 21 cm, majetek autora

Zrzavý, Jan:

Údolí smutku, 1908, olej, plátno, 60 x 80 cm, Národní galerie v Praze

Veselé poutnice, 1908 – 09, olej, plátno, 51,5 x 52 cm. Národní galerie v Praze